

รายงานการวิจัย

เรื่อง

แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท
Forest conservation guidelines with the Theravada Buddhist teachings

โดย

พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.

พระครูสมณธรรมธาดา

พันเอกเกื้อ ชัยภูมิ

นายภูวเดช สิ้นทับศาล

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

พ.ศ. ๒๕๕๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757037

รายงานการวิจัย

เรื่อง

แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท
Forest conservation guidelines with the Theravada Buddhist teachings

โดย

พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.

พระครูสมณธรรมธาดา

พันเอกเกื้อ ชัยภูมิ

นายภูวเดช สิ้นทับศาล

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

พ.ศ. ๒๕๕๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610757037

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Forest conservation guidelines with the Theravada Buddhist teachings

By

Phrakhruphiphitcharutham, Dr.

Phrakhrusumondhammatada

Colonel Keux Chayaphumi

Mr. Phuwadet Sintabsan

Mahāchulālongkornrājavidyālaya University, Buddhachinarāj Buddhist College

B.E. 2557

Research Project Funded by Mahāchulālongkornrājavidyālaya University

MCU RS 610757037

(Copyright Mahāchulālongkornrājavidyālaya University)

รายงานการวิจัย : แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย : พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.
 พระครูสุเมธธรรมธาดา
 พันเอกเกื้อ ชัยภูมิ
 นายภูวเดช สิ้นทับศาล
หน่วยงาน : สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
ปีงบประมาณ : ๒๕๕๗
ทุนสนับสนุนวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกจังหวัดน่าน และเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงเอกสารใช้ข้อมูลปฐมภูมิได้แก่พระไตรปิฎก เอกสาร ตำราวิชาการ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ซึ่งมีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและมีการสัมภาษณ์จัดประชุมกลุ่ม เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิรักษ์เมืองน่าน ถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่าและการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิ ผลการวิจัยพบว่า

คำสอนเกี่ยวกับเรื่องป่าในพระพุทธศาสนาล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสำคัญ เช่น บริโภคทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างพอเหมาะ ไม่มากเกินไปเกินไปพอดีซึ่งปัจจุบันนี้ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภคทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการตัดไม้ทำลายป่ามากเกินไปกว่าที่ควรจะเป็น ต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ป่าไม้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ มีทัศนคติที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่ตัดทวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศานามนุษย์ก็จะสามารถลดวิกฤตสิ่งแวดล้อมได้

การอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม คือ การปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยให้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพราะหากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหมดก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย โดยการใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการฝึกความเข้าใจและเห็นใจต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่อยู่รอบตัวเราทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็จะถูกดูแลและเอาใจใส่จากมนุษย์ได้อย่างประสิทธิภาพและส่งผลต่อความเจริญและความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบยั่งยืน ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาจากการศึกษาสรุปได้ว่า การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในเบื้องต้นมีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกาก่อวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา ซึ่งศีลสังวรนี้จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐ ชุมชน และศาสนาในการสร้างกติการ่วมกัน และเสริมสร้างปัญญา ให้ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจมีจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ การควบคุมพฤติกรรม ปฏิบัติจิตสำนึก และสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

หลักธรรมที่ควรปฏิบัติอยู่เนืองนิตย์ คือหลักเมตตาธรรม หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ และความกตัญญูทวนเวียนต่อทรัพยากรธรรมชาติ มีความรัก เห็นคุณค่าใช้ประโยชน์แบบพอเพียง ส่วนการแก้ไขปัญหาสีสิ่งแวดล้อมให้ครอบคลุมใช้หลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และหลักอหิทัปปัจจยา การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมใช้หลักธรรมนิยาม ๕ คือ ธรรมนิยาม อุตุนิยาม พินนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และวิธีป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรสิ่งแวดล้อมใช้หลักศีล ๕

Research Title : Forest conservation guidelines with the Theravada Buddhist Teachings

Researchers : Phrakhruphiphitcharutham, Dr.
Phrakhrusumondhammatada
Colonel KeuxChayaphumi
Mr. PhuwadetSintabsan

Department : Unite of Religion & Philosophy, Buddhachinaraj Buddhist College

Fiscal Year : 2014

Research Scholarship Sponsor: Mahāchulālongkornrājavidyālaya University

ABSTRACT

Research on forest conservation tenets of Buddhism. The purposes of this research were: to study the teachings of Theravada Buddhism (the teaching of the Elders) that has set on the wildwood. To study Forest conservation Process of monk the problem of forest in Phitsanulok Province and Nan Province. And to study the way of conservation through the doctrine of Theravada Buddhism. This research is the documentary research. The primary data research documents are used such as the three divisions (Tipitaka) of the Buddhist Cannon, including technical documents reports, theses of those were analyzed documents and interviews with conference groups to find insightful source into the knowledge of the actual experiences of the conservation group of “Hug Muang Nan Foundation” for the conservation process and the principles on conservation of the foundation. The results of this research were:-

The teachings of wild; Buddhism encourages all people to live in a way that works which would be not tight and not too loose. Implementation of all cases, to consider the appropriation is important i.e. the consumption of natural resources and the environment are sufficiently. That is not too much excess. Presently Thailand is experiencing many of the environmental problems. Due to excessive of human consumption on natural resources and the right not to live in harmony with the nature.

On the other-hand the deforestation has been a lot more than it should be done. Such above mentioned situations require Buddhist doctrines that emphasize the love and compassion for all living-beings, natural jungle and environment. It can be said that, Not only saying that “do no kill the creatures but also encouragement to have conservation and friendly attitude to the natural forest and environment, not profiting from the exploitation of forest resources, and natural environment should be done too. if we follow the teachings of Buddhism, humans would be able to decrease the environmental crisis.

Forest conservation and environmental nature is developed to create prosperity in the use of forest resources and wildlife wisely, by using the least to the greatest advantage. If the environment in a normal innocent. Human life and all living beings refreshing to find happiness by using the Buddhist Doctrines As a training tool for understanding and sympathy for the social environment around us those all the living and non-living can be achieved care and attention from humankind effectively; It is productive the social sustainable growth and integrity that approaches to forest conservation with the Buddhist teachings.

The study can be concluded that that; Forest sustainable conservation is used threefold training i.e. morality, meditation, and wisdom by the initial behavioral discipline themselves and their communities with the precepts. If everyone has knowledge, good understanding of the natural resources and the environment as it should be, then we need to create rules or discipline of mutual benefit. Both verbal and physical behavior which will be ruled and punished those who violate. It must be a partnership between the state and religious communities together to create such rules. And strengthen intelligence should Provide the community with cognitive awareness of conservation too. It can be said behavioral control, cultivating awareness and wisdom is the sustainable natural conservation definitely.

The Buddhist principles that should be practiced in daily life are the principle of Compassion, the Middle path, contentment and gratitude to natural resources in love esteem and sufficient using. The main environmental issues to be solved with the Four Noble Truth i.e. the suffering, the cause of the suffering, the cessation of suffering, and

the way to lead to the cessation of suffering and the Law of Dependent Arising. The development of Forest Resources and Environment can be used the Five Laws of the Dhamma i.e.1) Utu-niya:ma(physical laws2) Bijaniya:ma (biological laws) 3)Citta-niya:m(psychic laws) 4) Kamma-niya:m(moral laws) and 5)Dhamma-niya:ma(the general laws of cause and effect) and action to prevent the destruction of forest resources and environmental resources can be used the Five Precepts.

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัย ขอกราบขอบพระคุณพระธรรมเสนานูวัตร (เจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร, รองเจ้าคณะภาค ๕) พระครูพิทักษ์นันทคุณ (เจ้าคณะอำเภอสันติสุข, เจ้าอาวาสวัดอรุณญาวาส ที่ปริมณฑลนิธิฮักเมื่อนาน) พระครูมานัสที่พิทักษ์เจ้า (อาวาสวัดโพธาราม, เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ) และขออนุโมทนาขอบใจคุณสำรวจ ผัดผล ประธานมูลนิธิฮักเมื่อนาน และคณะกรรมการบริหารมูลนิธิตลอดทั้งข้าราชการ ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่นอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย ขอขอบพระคุณวิทยาลัยสงฆ์เฉลิมพระเกียรตินครน่านที่เอื้ออำนวยสถานที่ในการจัดประชุมสัมมนากลุ่มเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบการวิจัย และขออนุโมทนาขอบใจอาจารย์ชยันต์ นวลสุวรรณ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์น่านที่ให้ข้อเสนอแนะ ติดตามประสานงาน อำนวยความสะดวกให้คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมย่อยเก็บข้อมูลวิจัย ขออนุโมทนาขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิพัทธวิศิษฐ์ใจงาม อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชที่เป็นภาระในการแปลบทความภาษาอังกฤษ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนงบประมาณการวิจัย ขอขอบคุณและอนุโมทนาขอบใจคณะทีมงานผู้ช่วยวิจัยทุกท่านที่ร่วมมือร่วมใจกันทำงานวิจัยนี้จนประสบความสำเร็จ ขอขอบคุณคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิตวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ระดับปริญญาตรี และปริญญาโทที่รับเป็นผู้ช่วยสืบค้นข้อมูลเพื่อการวิจัย และรับเป็นผู้เผยแพร่ผลงานวิจัยโดยนำเป็นคู่มือประกอบการเรียนการสอนขอขอบคุณปราชญ์บัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามที่ให้คำปรึกษาอันเป็นประโยชน์ในการวิจัยนี้หากคุณความดีที่จะพึงเกิดขึ้นจากการวิจัยนี้ ขอยกให้เป็นปฏิการะคุณแก่ทุกท่านดังกล่าวมา ตลอดทั้งสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ องค์กร คณะบุคคล และส่วนบุคคลต่างๆ ไว้ ณ ที่นี้

พระครูพิพิธจรรณม,ดร.และคณะ

๑ พฤษภาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๖
๑.๔ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๘
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๑๘
บทที่ ๒ คำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทเรื่องป่า.....	๑๙
๒.๑ ป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	๑๙
๒.๑.๑ ต้นไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.....	๒๒
๒.๑.๒ สวนและป่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.....	๒๔
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีในการอนุรักษ์ป่า.....	๒๗
๒.๒.๑ ความหมายของการอนุรักษ์ป่าไม้.....	๓๑
๒.๒.๒ การอนุรักษ์ป่าไม้ในทัศนะพระพุทธศาสนา.....	๓๒
๒.๓ คำสอนพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องป่า.....	๓๖
๒.๓.๑ ข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า.....	๓๖
๒.๓.๒ เปรียบเทียบต้นไม้กับธรรมชาติของมนุษย์.....	๓๙
๒.๓.๓ พุทธประเพณีเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	๓๙
๒.๔ พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า.....	๔๑

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๒.๔.๑ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกกายและวาจา.....	๔๒
๒.๔.๒ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติเข้ากับกฎ ธรรมชาติ.....	๔๓
บทที่ ๓ กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์.....	๔๕
๓.๑ วิธีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้.....	๔๕
๓.๒ สภาพของป่าไม้ในประเทศไทย.....	๔๗
๓.๓ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อป่าไม้.....	๕๓
๓.๓.๑ ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม.....	๕๔
๓.๓.๒ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ.....	๕๔
๓.๓.๓ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ.....	๕๕
๓.๔ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับมนุษย์.....	๕๕
๓.๔.๑ ปัญหาโลกร้อน.....	๕๗
๓.๔.๒ สาเหตุของปัญหา.....	๕๗
๓.๕ กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์.....	๕๘
๓.๕.๑ พระพุทธบัญญัติที่ทรงห้ามพระสงฆ์ทำลายป่า.....	๖๐
๓.๕.๒ วัตรปฏิบัติของพระอริยเจ้าในการอยู่ป่า.....	๖๑
๓.๕.๓ บทบาทของพระสงฆ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	๖๒
๓.๕.๓.๑ บทบาทการอนุรักษ์ป่าของพระธรรมเสนานูวัตร.....	๖๔
๓.๕.๓.๒ บทบาทการอนุรักษ์ป่าของ พระครูพิทักษ์นันทคุณ.....	๖๗
๓.๕.๓.๓ บทบาทการอนุรักษ์ป่าของ พระครูมานัสสีพิทักษ์.....	๖๙
บทที่ ๔ แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท.....	๗๓
๔.๑ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.....	๗๓
๔.๑.๑ ศึกษาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.....	๗๖
๔.๒ แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ป่า.....	๘๐

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๔.๒.๑ การประยุกต์ใช้หลักศีล ๕.....	๘๑
๔.๒.๒ การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ ๔.....	๘๓
๔.๒.๓ การประยุกต์ใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา.....	๘๔
๔.๒.๔ การประยุกต์ใช้หลักเมตตธรรม.....	๘๖
๔.๒.๕ การประยุกต์ใช้หลักสันโดษ.....	๘๙
๔.๒.๖ การประยุกต์ใช้หลักอิทัปปัจจยตา.....	๙๑
๔.๒.๗ การประยุกต์ใช้หลักกตัญญูทเวที.....	๙๒
๔.๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิกเมืองน่าน.....	๙๔
๔.๓.๑ สภาพปัญหาพื้นที่การอนุรักษ์ป่าจังหวัดน่าน.....	๙๕
๔.๓.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ถึงแนวทางในการอนุรักษ์ป่า..	๙๗
๔.๔ แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท.....	๑๐๕
๔.๔.๑ การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา.....	๑๐๖
๔.๔.๒ การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนตามหลักมรรค ๘.....	๑๐๙
๔.๕ จริยธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.....	๑๑๐
๔.๖ สรุป.....	๑๑๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๑๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๑๔
๕.๑.๑ คำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า.....	๑๑๔
๕.๑.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธรูปกับป่าไม้.....	๑๑๖
๕.๑.๓ สภาพปัญหาของป่าไม้ในประเทศไทย.....	๑๑๗
๕.๑.๔ การอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท.....	๑๑๘
๕.๑.๕ การใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิกเมืองน่าน.....	๑๑๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๐
๕.๑.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป.....	๑๒๑
๕.๑.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....	๑๒๒

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บรรณานุกรม.....	๑๒๓
ภาคผนวก (ก) บทควมวิจัย.....	๑๒๙
ภาคผนวก (ข) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้.....	๑๔๖
ภาคผนวก (ค) ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้.....	๑๔๙
ภาคผนวก (ง) แบบสัมภาษณ์ข้อมูลประกอบการวิจัย.....	๑๕๓
ภาคผนวก (จ) ภาพประกอบการวิจัย.....	๑๕๘
ภาคผนวก (ฉ) หนังสือขอเชิญเข้าร่วมประชุม.....	๑๖๔
ประวัติผู้วิจัยและคณะ.....	๑๖๘
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๗๒

สารบัญภาพ

เรื่อง	หน้า
ภาพประกอบที่ ๓.๑ แผนที่แสดงป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๐๖ เปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าปัจจุบัน.....	๔๘
ภาพประกอบที่ ๓.๒ แผนที่แสดงป่าไม้ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๒.....	๔๙
ภาพประกอบที่ ๓.๓ กราฟแสดงลักษณะป่าไม้ในประเทศไทย.....	๕๐
ภาพประกอบที่ ๓.๔ กราฟแสดงพื้นที่ป่าสงวนและป่าอนุรักษ์แสดงรายภาค.....	๕๑
ภาพประกอบที่ ๓.๕ แผนที่สภาพป่าสงวนแห่งชาติประเทศไทยปัจจุบัน.....	๕๒
ภาพประกอบที่ ๔.๑ แสดงการประยุกต์หลักธรรมในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๑๐๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

รายงานการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยแบบเอกสารโดยใช้พระไตรปิฎกเป็นข้อมูลปฐมภูมิใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ ใช้ระบบอักษรย่อคัมภีร์ ดังนี้

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค
วิ.จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค
ขุ.จุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย จุลนิกาย
ขุ.อติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อติวุตตกะ
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ชาดก
ขุ.มหา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย มหานิกาย
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาติกวรรค
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
อ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต

๒. คำชี้แจงการใช้หมายเลขในคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ใช้หมายเลขหน้าย่อในคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยแจ้งเล่ม/ข้อที่/หน้าที่ ดังตัวอย่างเช่น ขุ.อติ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๗๒ หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อติวุตตกะ ฉบับภาษาไทยเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑ หน้าที่ ๗๒ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์แกสิ่งมีชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม ช่วยรักษาสมดุลของสภาพอากาศ ต้นน้ำลำธาร ความชุ่มชื้น เพื่อเกื้อกูลแก่ทรัพยากร ธรรมชาติอื่น ๆ ทั้งดิน น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมพืชพรรณและสัตว์ป่า อีกทั้งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ได้บริโภคใช้สอย การที่มีป่าไม้จำนวนมากเท่ากับว่าจะช่วยทำให้ทรัพยากรอื่น ๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามมา แต่ในทางตรงข้ามหากป่าไม้ลดจำนวนลง ความสมดุลทางทรัพยากรธรรมชาติก็จะลดลงตามมา ป่าไม้จึงมีความสำคัญอย่างมากโดยเฉพาะในประเทศไทยมีป่าไม้นานาพันธุ์แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศในแต่ละภูมิภาค และถือว่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่น ๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายเป็นจำนวนมากย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ และจะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุมเมื่อฝนตกลงมากก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป

นอกจากนั้นเมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้น้ำก็จะไหลบ่าท่วมบ้านเรือน และที่ลุ่มในฤดูน้ำหลากพอถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมใต้ดินไว้หล่อเลี้ยงต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึงระบบเศรษฐกิจและสังคม เช่น การขาดแคลนน้ำในการชลประทานทำให้ทำนาไม่ได้ผล ขาดน้ำมาผลิตกระแสไฟฟ้า สถานการณ์ผืนป่าที่ลดน้อยลงเป็นผลมาจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วความต้องการใช้ประโยชน์จากผืนป่าจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามมา จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าไม้ เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ลักลอบตัดไม้ขายให้โรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนนผ่านพื้นที่ป่า โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ของไทยจึงมีเนื้อที่ลดลงตามลำดับ ผลเสียที่ตามมาคือทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารมีปริมาณน้ำน้อยลง เกิดภาวะแห้งแล้ง โดยเฉพาะในฤดูฝนหาก

ปราศจากป่าคอยดูดซับน้ำ น้ำฝนจะชะล้างหน้าดิน เกิดภาวะน้ำหลากและน้ำท่วมในพื้นที่ต่างๆ นอกจากนี้ ปริมาณต้นไม้ที่น้อยลงส่งผลให้ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในอากาศถูกนำไปใช้ได้น้อยลง เกิดภาวะโลกร้อน (Greenhouse) และภาวะเรือนกระจก (Effect)

จากพื้นที่ของประเทศทั้งหมด ๕๑๓,๑๑๕ ตารางกิโลเมตร การสำรวจป่าไม้ในประเทศไทยในพุทธศักราช ๒๕๐๔ พบว่าประเทศไทยมีพื้นที่ป่าจำนวน ๒๗๓,๖๒๘ ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ ๕๓ ของพื้นที่ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลพื้นที่ป่าที่สำรวจโดยกรมป่าไม้เมื่อปี ๒๕๕๑ พบว่ามีพื้นที่ป่าเหลืออยู่จำนวน ๑๗๑,๕๘๕ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ ๓๓ ของพื้นที่ดินในประเทศไทย การสำรวจทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยด้วยดาวเทียม พ.ศ. ๒๕๔๗ พบว่าประเทศไทยมีพื้นที่ป่า ๕๑๓,๑๑๕.๐๒ ตารางกิโลเมตร แยกเป็นพื้นที่ภาคเหนือ จำนวน ๑๖๙,๖๔๔.๒๙ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๑๖๘,๘๕๔.๔๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ภาคตะวันออก ๓๖,๕๐๒.๕๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ภาคกลาง ๖๗,๓๙๘.๗๐ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ภาคใต้ ๗๐,๗๑๕.๑๙ ตารางกิโลเมตร^๑

ปัจจุบันเกิดปัญหาการลดลงของป่าไม้ ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศน์ ทำให้เกิดน้ำท่วม ภาวะความแห้งแล้ง ดินถล่ม ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภัยธรรมชาติ ปรากฏการณ์ที่ทำลายชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ชาติอย่างรุนแรงนั้น เป็นผลสืบเนื่องจากการกระทำของมนุษย์ที่มีการพัฒนาทางเทคโนโลยีอย่างไม่หยุดยั้ง นำผลผลิตทางธรรมชาติมาสร้างความเจริญ เพื่อตอบสนองความต้องการ มีการบุกรุกทำลายโดยไม่มีการทดแทนจึงทำให้ ป่าเสื่อมโทรมและมีปริมาณลดลงอย่างมาก และเมื่อป่าไม้ถูกทำลาย แหล่งต้นน้ำลำธารก็เป็นปัญหาตามมา ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญต่อระบบนิเวศวิทยาที่ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะขาดระบบใดระบบหนึ่งไปก็คงไม่ได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของป่าไม้ โดยเฉพาะการเกิดปัญหาฝนแล้ง น้ำท่วม อันเนื่องมาจากการทำลายป่า ด้วยเหตุนี้จึงมีพระราชหฤทัยมุ่งมั่นที่จะแก้ไขปรับปรุงและพัฒนาป่าไม้ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ก่อให้เกิดแนวพระราชดำริ ทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้ ตลอดจนโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมายทั่วประเทศเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งถึงความสนพระราชหฤทัย

^๑ กรมป่าไม้. สถิติป่าไม้ไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.forest.go.th> [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๗]

เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างป่าน้ำ และดิน ซึ่งเชื่อมโยงเป็นห่วงโซ่ที่มีผลกระทบต่อกัน ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ว่า

....อาจมีบางคนเข้าใจว่า ทำไมถึงสนใจเรื่องชลประทาน หรือเรื่องป่าไม้ จำได้เมื่ออายุ ๑๐ ขวบ ที่โรงเรียนมีครูคนหนึ่ง ซึ่งเดี๋ยวนี้ตายไปแล้วสอนเรื่องของวิทยาศาสตร์ เรื่องการอนุรักษ์ดินแล้วให้เขียนว่าภูเขาคือต้องมีป่า อย่างนั้นเมื่อดฝนลงมาแล้วจะชะดินลงมาเร็วทำให้ไหลตามน้ำไป ทำความเสียหายดินหมดจากภูเขาเพราะไหลตามสายน้ำไป ก็เป็นหลักของป่าไม้ เรื่องการอนุรักษ์ดิน และเป็นหลักของชลประทานที่ว่า ถ้าเราไม่รักษาป่าไม้ข้างบน จะทำให้เดือดร้อนตลอด ตั้งแต่ดินภูเขาจะหมดไปกระทั่งการที่จะมีตะกอนลงมาในเขื่อน มีตะกอนลงมาในแม่น้ำทำให้น้ำท่วม....

....สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง เขาบอกว่าเพราะมีสารคาร์บอนขึ้นไปในอากาศมาก จะทำให้เหมือนเป็นตู้กระจกครอบ แล้วโลกนี้ก็จะร้อนขึ้น เมื่อโลกนี้ร้อนขึ้นมีหวังว่า น้ำแข็งจะละลายลงทะเล และรวมทั้งน้ำในทะเลนั้นจะพองขึ้น เมื่อน้ำพองขึ้นก็จะทำให้ที่ต่ำ เช่น กรุงเทพฯ ถูกลูกน้ำทะเลท่วม....^๒

พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๒ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

ในมุมมองของพุทธศาสนา ป่าเป็นที่อยู่ตามธรรมชาติที่บริสุทธิ์และสงบบเหมาะแก่ผู้แสวงหาความสงบ วิเวก หากเราศึกษาในพุทธประวัตินั้น จะพบว่า พระพุทธองค์ทรงใช้พระชนม์ชีพส่วนใหญ่อยู่กับธรรมชาติในป่าเป็นส่วนมาก หรือที่เรียกสรุปกันว่า พระองค์เกิดในป่า ตรัสรู้ในป่า แสดงธรรมส่วนมากก็ในป่า และเสด็จดับขันธปรินิพพานก็ในป่า ดังนั้น การเข้าใจบทบาทของพระองค์ที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าก็โดยการศึกษาพุทธประวัติและหลักธรรมคำสอนของพระองค์ แม้ว่าความสัมพันธ์ที่พระองค์มีต่อป่าและธรรมชาตินั้นจะเป็นไปเพื่อการแสวงหาโมกขธรรมก็ตาม แต่ความนิยมชมชอบในธรรมชาติของป่านั้น ก็ยากที่จะหาผู้ใดเทียบพระองค์ และพระสาวกมากมายก็อยู่ป่าส่วนมาก ทั้งในพุทธกาลจนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็มีพระภิกษุอยู่ป่า หรือที่หลายคนมัก

^๒ คลังความรู้,แนวพระราชดำริเกี่ยวกับป่าไม้, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.sukphor.com/pages/learning_detail.php?learning_id=2 [๒๐ ม.ค. ๒๕๕๗]

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเป็นเวลา ๒,๕๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว เดิมทีเดียวนั้น พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิถีกำจัดทุกข์ของมนุษย์จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่องแนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เคยปรากฏหลักฐานใด ๆ ว่าเบียดเบียน ช่างชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเองหรือเพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้ามกลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความซาบซึ้งในคุณค่า และมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตาม ในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่าง ๆ ของประสบการณ์ จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในพระวินัยที่เป็นการช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ป่านั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อห้ามมิให้ตัดต้นไม้ เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าต้นไม้มีชีวิต (วิญญาณ) และมีเทวดาสีงสถิตอยู่ เมื่อมิให้ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้างย่อมทำความเดือดร้อนให้แก่เทวดา และเป็นการเบียดเบียนชีวิตสัตว์ ประชาชนดีเตียน ประณามว่าไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณศากยบุตร เพื่อรักษาความศรัทธาของประชาชน พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ หนึ่ง ต้นไม้ที่ทรงห้ามตัดนี้มีความหมายครอบคลุมถึงพืชพันธุ์ทุกชนิดในป่า เนื่องจากพระพุทธเจ้าและพระสาวกออาศัยป่าไม้เป็นที่พำนัก บำเพ็ญสมณธรรมเทศนาสั่งสอน และทำกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย อีกทั้งพระพุทธเจ้าเอง พระองค์ตรัสรู้กฎสูงสุดของธรรมชาติย่อมเข้าใจกฎแห่งความอิงอาศัยกันที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติจะแยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวไม่ได้ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ขึ้นก็นับว่าได้รับประโยชน์อย่างคัมค้ำทั้งทางด้านธรรมชาติและกาปฏิบัติของพระสงฆ์และเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

นอกจากศึกษาบทที่เกี่ยวกับการห้ามตัดต้นไม้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษुक่อไฟผิง การก่อไฟนับว่าเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดไฟไหม้ป่าซึ่งเป็นปัญหาที่แก้ไขไม่ตกในปัจจุบัน ไฟป่าได้สร้างความเสียหายอย่างร้ายแรงมาก เพราะได้ทำลายทุกอย่างของระบบนิเวศวิทยาศึกษาบทข้อนี้ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้และช่วยป้องกันการเกิดมลพิษทางอากาศอีกด้วย

จะเห็นได้ว่าพระวินัย ๒ ข้อนี้มีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ถ้าภิกษุปฏิบัติตามและนำมาแนะนำให้ประชาชนได้เข้าใจถึงโทษภัยของการตัดไม้ทำลายป่า และการเกิดไฟป่า ก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคมโลกโดยแท้

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งหมด แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิถีการดำรงทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว้าวุ่นจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้นเมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะได้ทบทวนทัศนคติของตนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะสามารถกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีพได้เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติและไม่ใช่กลายเป็นผู้ทำลายล้างธรรมชาติไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์และหยุดยั้งการทำลายล้างธรรมชาติก่อนที่จะสายเกินไป ในศตวรรษที่ ๒๐ นี้ ได้มีเสียงเรียกร้องดังก้องมากยิ่งขึ้นให้มนุษย์กลับมาพิจารณาโลกและถนนสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดังในบทความ เรื่อง “The Land Ethics” ที่เน้นถึง จริยธรรมซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ^๓ คือ (๑) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ (๒) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อสังคม (๓) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์เอง ซึ่งยังไม่ได้พัฒนาและขาดหายไปหรือถูกละเลย

เมื่อพิจารณาหลักจริยธรรมหรือหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วครอบคลุมไม่เพียงแต่ มนุษย์ต่อมนุษย์ มนุษย์ต่อสังคมแต่รวมไปถึงมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วย ซึ่งปัจจุบันวิถีคิดและทัศนะแบบพระพุทธศาสนาได้รับความสนใจมากขึ้นในกลุ่มขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ ในอนาคตกระแสความคิดแบบนี้อาจขยายตัวอย่างกว้างขวางมากขึ้น และอาจเป็นที่

^๓ Leopold, A. “The Land Ethics in a Sand Almanac County”, New York: Ballantine Books, (1 September 1970): p. 47.

ยอมรับทั้งโลกตะวันตกและตะวันออกก็เป็นได้ แนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ ที่ประยุกต์หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนามาใช้โดย ผสมผสานกับ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแนวทางหนึ่งที่มีความน่าสนใจ เพราะคนไทยยึดถือศาสนาอย่างดี ความศรัทธาในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะสามารถสร้างจิตสำนึกที่ดีให้เกิดทั้งในตัวบุคคลและชุมชนให้กันมาช่วยกันอนุรักษ์ป่า ก่อนที่จะตอบว่า พระพุทธศาสนามีส่วนร่วมและมีวิธีการช่วยแก้ไขปัญหาล้างแฉะและอนุรักษ์ป่าอย่างไร

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสภาพปัญหาของป่าไม้ในประเทศไทยโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดน่านและจังหวัดพิษณุโลก ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท และของพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ป่าในภาคเหนือของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิรักษ์เมืองน่านเพื่อทำความเข้าใจการบริหารจัดการ ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่า รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ๑) ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่า
- ๒) ศึกษาหลักคำสอนในเรื่อง ป่าของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านรูปแบบการวิจัย

- ๑) ผู้วิจัยกำหนดรูปแบบการวิจัยนี้ เป็นแบบวิจัยเชิงเอกสาร(Document Research) และประกอบด้วยการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ

๒) เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและมีการสัมภาษณ์จึง กำหนดจัดประชุมสัมมนา Focus Group เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธียักษ์เมืองน่านโดยได้เชิญกรรมการบริหารมูลนิธิ จำนวน ๒๕ คน และ แจกแบบสอบถามเครือข่ายภาคีนกอนุรักษ์ป่าจำนวน ๖๐ รูป/คน สัมภาษณ์ ถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่า ปัญหา อุปสรรค และการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิ ประกอบในการ ดำเนินการวิจัย

๑.๓.๓ ขอบเขตแหล่งข้อมูล

- ๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำราวิชาการที่เกี่ยวข้อง
- ๒) รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้
- ๓) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

๑.๔ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแลป้องกันการทำลาย การบำรุงรักษาให้คงสภาพเดิม การฟื้นฟูหรือการทดแทนให้คืนสภาพเดิม การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของบุคคลให้เอื้อต่อการอนุรักษ์ โดยการให้ความรู้ความเข้าใจ ชักชวน ชักนำ โนมน้าว จูงใจ อย่างใดอย่างหนึ่ง

ป่า หมายถึง ต้นไม้ขนาดพันธุ์หลากหลายชนิดที่อยู่ปกคลุมพื้นดิน โดยมีน้ำ อากาศ ธาตุอาหารสนองความเจริญเติบโต ก่อให้เกิดประโยชน์เชิงนิเวศวิทยาแก่มนุษย์และสัตว์ที่อาศัยอยู่

คำสอน หมายถึง คำสอน หลักธรรม ที่เป็นทั้งข้อห้ามและข้ออนุญาต ข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์

พุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง บรรดาคำสอนของพุทธเจ้าทั้งหมดที่อยู่ใน พระไตรปิฎก คำอธิบายพระไตรปิฎกโดยอรรถกถาจารย์ ในฝ่ายเถรวาทที่ยึดตามแนวทางในการ สังกายนาครั้งแรก

การอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การนำแนวคิด หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาปรับใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานต่างๆ ให้เกิดประโยชน์ และมีความเหมาะสมสอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้นำเอา แนวคิดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมาปรับใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ระบบ นิเวศวิทยาป่าไม้ รวมทั้งป้องกัน ดูแลรักษาฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ และรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิด ประโยชน์สูงสุด

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารตำรา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^๔ ได้กล่าวไว้ว่า หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะเข้ามาในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยและนอกจากการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้สึกที่ดึงดูดกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ดึงดูดอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย ดังมีคาถาพุทธศาสนาสุภาษิตบทหนึ่งที่ย่อๆ ในพระไตรปิฎกสอนให้รู้คุณแม่แต่คุณประโยชน์ของพืชมีใจความแปลเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่พึงหักก้านกิ่งใบของตนไม้นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม”

นอกจากนั้นยังกล่าวว่า การจัดการปัญหาของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติที่จะทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ ทิฐิที่ถูกต้องในการพัฒนาตัวเอง และเข้าไปเกี่ยวข้องจัดการกับปัญหาอย่างถูกต้อง ซึ่งสามารถสรุปประเด็นแนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ ดังนี้

๑) การกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลง

๒) มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม

๓) แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริงตามธรรมชาติทำให้มนุษย์มีโลกทัศน์ใหม่ที่ว่าทุกสิ่งเกี่ยวข้องกันเป็นองค์รวม มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งอื่นหรือเป็นสิ่งแวดล้อมของสิ่งอื่นๆด้วย ดังนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมตามความเป็นจริงแล้วก็คือ การจัดการตัวมนุษย์นั่นเอง

๔) แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา บนแนวทางของความเป็นจริงต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ คือ สภาพสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่เรียกว่า อุตุนิยาม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพที่เรียกว่า พืชนิยาม ได้แก่ความหลากหลาย

^๔ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต),คนไทยกับป่า,(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,๒๕๓๗), หน้า

ทางชีวภาพ พันธุกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงเกี่ยวข้องระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นธรรมชาติเกี่ยวกับเรื่องของการกระทำและผลที่ตามมาเรียกว่า กรรมนิยาม ธรรมชาติเกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิตที่เรียกว่าจิตนิยาม โดยเชื่อมโยงธรรมชาติเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ตามหลักที่เรียกว่า กรรมนิยาม ได้แก่ สิ่งทั้งหลายที่มีความสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุผล

พุทธทาส ภิกขุ^๕ กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ” ทุกศาสนาต้องการหยุดความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างจริงจังและจริงใจ เมื่อนั้นเราจึงจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ ตราบใดที่คนยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะป้องกันการทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นได้” นั่นคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด ท่านพุทธทาสเป็นตัวอย่างที่มองปัญหาต่าง ๆ หรือมองสิ่งต่าง ๆ บนพื้นฐานแห่งปัจจุสมุปบาท อันประกอบด้วยเหตุและผล สอดคล้องกันไปเป็นกระบวนการ วิธีมองสรรพสิ่งโดยผ่านวิธีปัจจุสมุปบาท ทำให้มองเห็นสิ่งที่มองนั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งทุกแง่ทุกมุมทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร ท่านพุทธทาส อยู่ใกล้ชิดป่า ศึกษาเรียนรู้อะไรจากป่ามากมาย ได้รับคุณค่าจากการอยู่ป่า ทั้งพัฒนาการด้านกายและจิต ท่านได้สรุปข้อดีและข้อเสียของป่าไว้อย่างเป็นระบบว่า “ป่าให้คุณแก่ผู้อยู่อาศัยเป็นอันมาก เมื่อกล่าวโดยสรุปมีดังนี้

๑) ส่วนภายนอก หรือด้านกายภาพสำหรับผู้อาศัยป่า กายได้พักผ่อน ทำให้ใจดีขึ้น เพราะป่าเป็นที่ให้กายวิเวก คนอื่นที่จะไปรบกวนมีน้อย กายวิเวกช่วยคำจูงใจจิตสงบที่เรียกว่า จิตวิเวก ช่วยส่งไปให้ถึงขั้นอุปริวิเวก หมดกิลเลส กายได้พักผ่อนอยู่ใกล้สิ่งธรรมชาติกายจะเป็นกัมมณียะ ควรแก่การงานเป็นอุปการะตกแต่งจิตให้กล้าหาญ แจ่มใส ปลอดโปร่ง เป็นกำลังแรงเพื่อปัญญาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงสภาวะธรรมทั้งมวลตามที่เป็นจริงต่อไป

๒) ส่วนภายในหรือจิตภาพ ใจเย็นสนิทได้ง่าย เพราะสภาพธรรมชาติมีอำนาจในตัวมันเอง คอยดึงดูดจิตใจคนให้มองเห็นชีวิตในด้านดี ภาพต้นไม้ ภูเขา ห้วยละหาน ธารน้ำไหล เป็นภาพที่สงบนิ่งสวยงามตามธรรมชาติ ทำให้จักขุสัมผัสของผู้ทอดทัศนาเย็นตาและเย็นใจ จิตใจของผู้

^๕ พุทธทาส ภิกขุ, **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔.

ปฏิบัติธรรมเย็นสนิทแน้วนได้เพียงชั่วขณะเวลาเป็นครั้งคราว ภาพธรรมชาติจะช่วยให้เย็นสนิทแน้วนได้นานยิ่งไปกว่านั้นหรือเป็นนิมิตไป บุคคลผู้หวังจะยกจิตใจของตนให้พ้นอารมณ์หลอกหลวงมายา ควรเข้าไปอยู่ป่า ผู้หวังจุดหมายปลายทางเร็วก็ต้องเคยอยู่ป่า

เมื่อกล่าวตามความเป็นจริง ป่าให้คุณแก่ผู้อยู่อาศัยมากเพียงไร ก็ยังซ่อนเร้นไว้ซึ่งโทษอย่างมหันต์ในเบื้องหลังเหมือนกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ซึ่งถือเอาใจความง่าย ๆ ว่าผู้ที่อยู่ป่าหากอกุศลวิตกครอบงำ เป็นผู้มากด้วยอกุศลวิตกแล้ว ก็ยิ่งเลวกว่าผู้อยู่วัดใกล้บ้าน แต่ท่านทำอกุศลวิตกให้หมดไปได้

พระมหาเจิม สุวโจ และคณะ^๖ ได้รวบรวมผลการสัมมนาเรื่อง พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องของพอสรุปได้ดังนี้

ป่าเป็นกัลยาณมิตรสำคัญที่เกื้อกูลต่อพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล นับจากเป็นแหล่งกำเนิดพุทธภาวะ การเผยแผ่ธรรมะ การวางรากฐานองค์กรสงฆ์ ตลอดจนการสร้างวัดแห่งแรก ตรวบท่าทุกวันนี้นพระสงฆ์ยังคงมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับป่าทั้งเป็นการชั่วคราว เช่น ปักกรด เติมน้ำดื่ม เป็นต้น และเป็นการถาวร เช่น การสร้างวัดหรือสำนักสงฆ์ขึ้น เป็นต้น ปัจจุบันสถานปฏิบัติธรรมในป่าทั้งเป็นการชั่วคราวและเป็นการถาวรมากกว่า ๑,๐๐๐ แห่ง เริ่มประสบอุปสรรคเนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะการอพยพวัดหรือสำนักสงฆ์ และการรื้อถอนที่พักสงฆ์ต่าง ๆ ออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติตามโครงการ คจก. และโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดต่าง ๆ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๕ ที่ผ่านมา และมีการจับกุมคุมขังดำเนินคดีกับพระสงฆ์ในข้อหาบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ

อีกทั้งมีคำสั่งจากมหาเถรสมาคมไม่ให้พระสงฆ์อยู่ในป่าสงวนแห่งชาติ นับเป็นเรื่องความขัดแย้งกันหรือสวนทางกันของนโยบายแม่บทระหว่างสถาบันหลักทั้ง ๒ ของประเทศ กล่าวคือ ในทางพระพุทธศาสนามีพุทธบัญญัติให้พระสงฆ์อยู่ป่า อยู่โคนไม้ อาศัยรุกขมूल เสพเสนาสนะอันเจียบสัด เพื่อการปฏิบัติธรรม อนึ่งสมเด็จพระสังฆราชก็ได้กล่าวเปิดการสัมมนาตอนหนึ่งว่า “ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์มีหน้าที่เข้าไปอนุรักษ์ธรรมชาติสภาพแวดล้อม” แต่ในขณะเดียวกันมหาเถรสมาคมมีคำสั่งไม่ให้พระสงฆ์อยู่ในป่าสงวนแห่งชาติและที่อื่น ๆ ที่กฎหมายทางด้านป่าไม้ไม่ได้อนุญาตไว้ ส่วนทางด้านบ้านเมื่อนั้นผลักดันให้พระสงฆ์ออกจาก

^๖ พระมหาเจิม สุวโจ และคณะ, **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ** (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์แอนด์พับลิชชิง, ๒๕๓๖), หน้า ๘.

พื้นที่ และสำหรับกรณีป่าสาธารณะ ถ้าพระสงฆ์เข้าไปอยู่เป็นการชั่วคราว เช่น ปักกรด เดินธุดงค์ เป็นต้น รัฐก็ได้ผ่อนผันให้โดยมีข้อแม้ว่าต้องขออนุญาตเจ้าหน้าที่ก่อน แต่ถ้าเข้าไปอยู่เป็นการถาวร รวมทั้งเข้าไปปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ นั้นไม่ได้ และในกรณีที่มีวัดหลายแห่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติก่อนมีการประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ก็จะสามารถกันเขตออกมาจากป่าสงวนแห่งชาติได้ แต่ถ้าวัดหรือสำนักสงฆ์ที่ตั้งหลังจากประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติแล้ว จะต้องอพยพหรือถอนออกมานอกเขตดังกล่าว

อย่างไรก็ดี ทางออกที่เป็นรูปธรรมที่นักวิชาการเสนอได้แก่ การเข้าที่ให้พระสงฆ์ได้อยู่ต่อไป การผลักดันมติคณะรัฐมนตรี การจัดทำโครงการให้วัดหรือสำนักสงฆ์ช่วยงานด้านป่าไม้ เป็นต้น

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ^๗ ได้เขียนบทความเสนอที่ประชุมวิชาการ ประจำปี ๒๕๓๖ เรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่กล่าวถึงส่วนใหญ่จะเป็นป่าไม้ มีสาระสำคัญ ที่เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในพุทธศาสนาคือ ปัญหาที่ธาตุ ๔ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ กำลังเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกที จนเข้าขั้นวิกฤติ ซึ่งปัจจัยหลักที่ผลักดันให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ ล้วนมาจากพฤติกรรมของมนุษย์ ได้แก่ (๑) ความเห็นแก่ตัว (๒) จุดประสงค์ และค่านิยมในการอุปโภคบริโภคทรัพยากรที่มุ่งเน้นความมั่งคั่งร่ำรวย (๓) ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และ (๔) การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ดังนั้นศาสนาจึงควรจะเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารมากกว่า เช่น การนำเสนอพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับพืช เสนาสนะอันสงัด คุณูปการของป่าไม้ต่อการปฏิบัติธรรม โทษภัยของการทำลายป่าไม้ อานิสงส์ของการบริจาคที่ดิน หรือมอบทรัพย์สมบัติของตนให้วัดตลอดจนหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แนวทางการส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติที่ศาสนาพึงกระทำได้บนพื้นฐานหลักธรรมชาติทั่วไปที่ว่า มนุษย์ได้รับประโยชน์จากสิ่งใดย่อมบำรุงรักษาสิ่งนั้น ตลอดจนปฏิบัติตนให้สอดคล้องสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งนั้น เพื่อเพื่อเกื้อกูล อาศัยกันและกัน อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน

^๗ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, บทความเรื่องพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๙-๑๕.

เขมานันทะภิกษุ^๔ ได้กล่าวว่าพุทธศาสนาเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมในการแก้ไขปัญหาทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคมนั้นมีลักษณะอนุรักษนิยม โดยที่หลักธรรมคำสั่งสอนมีมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ซึ่งในธรรมทั้งหมดนั้นมีธรรมจำนวนมากที่กล่าวถึงการอนุรักษปาโม และมีธรรมจำนวนมากอีกเช่นกันที่สามารถจะนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษได้ ไม่ว่าจะเป็นการไม่ทำลายปาโมหรือต้นไม้ การบำรุงรักษาให้คงสภาพเดิม และการฟื้นฟูหรือปลูกปาขึ้นใหม่ ดังนั้นพุทธบริษัท อันได้แก่พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ที่เคร่งครัดย่อมต้องเชื่อฟังหลักคำสอนของพระพุทธองค์ และนำไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้เป็นแนวทางที่จะก่อให้เกิดผลดีต่อการปฏิบัตินั้นๆ

๑.๔.๒ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ^๕ ได้ทำโครงการวิจัยเรื่อง “พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษธรรมชาติ ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับปาโม” สรุปได้ดังนี้

วิกฤตการณ์ปาโมเกิดจากอคติอคตมูล โดยเฉพาะความโลภที่มีโมหะเป็นตัวชักนำ มนุษย์เบียดเบียนทำลายธรรมชาติด้วยความไม่เข้าใจ ไม่เคารพกฎของธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ละเมิดต่อกฎของธรรมชาติ ความวิบัติจึงเกิดขึ้น พุทธทศนะในการมองธรรมชาติ ศึกษาได้จากพระจริยวัตรของพระพุทธองค์และพระสาวกในสมัยพุทธกาล และจากคำสอนของ พระพุทธองค์และพระสาวกที่ปรากฏในพระสูตรและพระวินัย ซึ่งจะพบว่าท่าทีที่เป็นปฏิกิริยาต่อการอนุรักษและปกป้องปาโม ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างชาวพุทธในสมัยพุทธกาลกับปาโม ซึ่งเชื้อต่อการสร้างเสริมความเข้าใจในเรื่องความรักและความกตัญญูที่มีต่อปาโม ตลอดจนธรรมชาติทั้งปวง และต่อการก่อตัวของจริยธรรมเบื้องต้นของชาวพุทธขึ้น เนื่องจากปาโมเป็นสถานที่ซึ่งพระพุทธองค์และพระสาวกจาริกไปเพื่อแสวงหาโมกขธรรมความหลุดพ้นมาแต่โบราณ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์หลังจากพระพุทธองค์ทรงบรรลुเป็นพระพุทธเจ้า ครั้นนั้นพระพุทธองค์ประทับยืนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นโพธิ์ ทรงสงบนิ่ง จ้องมองต้นโพธิ์

^๔ เขมานันทะภิกษุ, **พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอนุรักษนิยมได้อย่างไรบ้าง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักธรรมวิจัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^๕ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, **“พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษธรรมชาติ”**, รายงานการวิจัย มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๒.

โดยไม่กระพริบพระเนตร (ถวายเป็นพระเนตร)เป็นเวลา ๑ สัปดาห์ด้วยความขอบคุณที่ต้นโพธิ์ได้ให้ร่วมเงา คุ่มแดดคุ่มฝน จนพระพุทธองค์ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ดังนั้น ชาวพุทธจึงไม่ควรทำลายป่าไม้ต้นไม้อื่น ในทางตรงและทางอ้อม ควรที่จะอนุรักษ์ไว้ด้วยความตระหนักถึงบุญคุณของป่าไม้และต้นไม้ที่มีต่อพระบรมศาสดาและ พระสาวก ซึ่งการแสดงความรัก ความกตัญญู กตเวทิต์ต่อต้นไม้ป่าไม้ ก็เท่ากับเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ต่อพระพุทธองค์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นโพธิ์ อันถือว่าเป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงความสำเร็จขั้นสูงสุดของจิตวิญญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและเป็นสัญลักษณ์ของการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย

ศิริวรรณ โอสถานนท์^{๙๐} ได้เสนอรายงานการวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” เป็นความพยายามจะนำพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องสรุปได้ดังนี้ วิฤตการณ์สิ่งแวดล้อมเกิดจากมิชฌาติฐิหรือความเห็นผิด อันได้แก่ ทศณะแบบวัตถุนิยม แบบทุนนิยม และแบบลดส่วน (reductionism) พุทธศาสนาสอนให้แก้ปัญหาที่สาเหตุ ดังนั้น พุทธวิธีคือเปลี่ยนความเห็นผิดให้เป็นความเห็นถูก กล่าวคือ เปลี่ยนจากมิชฌาติฐิเป็นสัมมาทิฐิซึ่งได้แก่ ทศณะแบบธรรมชาตินิยม ในทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ล้วนสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอาศัยซึ่งกันและกัน เช่น ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกธรรมชาติ ในอัครคัมภีร์สุตตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ในสังคารกสูตร ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสัตว์และมนุษย์ในเพศบรรพชิตกับป่าในพระวินัย เป็นต้น โดยที่ความสัมพันธ์ที่แท้จริงของพุทธบริษัทเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อนแบบกัลยาณมิตร

ประสพสุข พันธุประยูร^{๙๑} ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย” มีข้อเสนอแนะ คือ พระสงฆ์ทุกรูปที่เป็นกรณีศึกษามีความตั้งใจในบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และมีความคิดเห็นตรงกัน ว่า ถึง

^{๙๐} ศิริวรรณ โอสถานนท์, “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม”, รายงานการวิจัยภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑.

^{๙๑} ประสพสุข พันธุประยูร, “บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย”, รายงานการวิจัยศูนย์วิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐.

เวลา แล้วที่จะต้องเขามามีบทบาท ดังนั้น จึงเป็นการสมควรที่จะสนับสนุนให้พระสงฆ์ได้เขามามีบทบาทอย่างจริงจังโดยไม่ผิดกฎหมาย สิ่งที่ต้องสนับสนุนและมีกิจกรรมเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อให้พระสงฆ์มีประสิทธิภาพในบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไว้ ๔ ประการ คือ

๑. ควรเพิ่มพูนความรู้ในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้กับพระสงฆ์เพื่อให้มีการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

๒. ควรให้กำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ เช่น ให้การยกย่องสนับสนุนประกาศเกียรติคุณ และถือว่าเป็นผู้นำและทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคมอย่างแท้จริง

๓. ควรจัดให้มีกองทุน เพื่อเป็นปัจจัยในการปฏิบัติงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นการเฉพาะเพื่อพระสงฆ์จะไม่ต้องลำบากในการระดมทุนจากแหล่งอื่นมาเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการอนุรักษ์

๔. ควรเป็นวิธีการอนุรักษ์ที่ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง และพบว่าปัจจัยที่มีผลตอบบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เท่าที่ประมาณได้มี ๑๐ ประการ คือ

๑) ศรัทธา คือ มีความเลื่อมใสในการปฏิบัติของพระสงฆ์ทั้งนี้เนื่องจากพระสงฆ์มีวินัย และจริยาวัตรอันเหมาะสม น่ายึดถือเป็นเยี่ยงอย่าง

๒) บารมี คือ คุณลักษณะพิเศษส่วนตัวของพระสงฆ์ซึ่งอาจเป็นอำนาจใน ตัวเองของพระสงฆ์เช่น การมีวาจาศักดิ์สิทธิ์ ความเคร่งครัดในปฏิปทาสมณะสาธูป ซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้ชาวบ้านยอมรับ และเชื่อฟังในคำสอน

๓) ปฏิปทา คือ พฤติกรรมที่พระสงฆ์แสดงให้ชาวบ้านเห็น เช่น ความตั้งใจจริง ความมักน้อยไม่เห็นแก่ได้ความจริงใจ ความอดทน อดกลั้น ความเสียสละ ความหวังดี

๔) สามัคคีธรรม คือ การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับกลุ่มชาวบ้านโดยมีความคิดเห็นตรงกัน มีความร่วมมือร่วมใจกัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และมองเห็นอันตรายที่จะเกิดขึ้นหากไม่ร่วมมือกัน และให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนด้วยความเต็มใจ

๕) กิจกรรมเกื้อกูล คือ พระสงฆ์หรือทางวัดจะต้องมีหรือสร้างโครงการหรือกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านและชุมชนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพระสงฆ์และวัดจะต้องเกื้อหนุนและเป็นที่พึ่งพาของชาวบ้านอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องตลอดไป

๖) หนุนจاریตประเพณี คือ พระสงฆ์ควรนำเอาจารีตประเพณีวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ตลอดจนค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคมมาใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นการเกื้อกูลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

๗) มีกลุ่มอนุรักษ์คือ พระสงฆ์ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าขึ้นมาเพื่อช่วยกันดำเนินการโดยกลุ่มอนุรักษ์นี้เป็นชาวบ้านที่มีความเข้าใจและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่ามีพลังความคิดและปัจจัยหลาย ๆ อย่างพร้อมเพียง รวมทั้งมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์

๘) ดึงองค์กรมาช่วยเหลือ คือ การขอความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนรวมทั้งองค์กรในต่างประเทศเข้ามาช่วยเหลือในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

๙) อิงหน่วยราชการ คือ การให้หน่วยทางราชการที่รับผิดชอบโดยตรง เช่นกรมป่าไม้ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง กรมพัฒนาชุมชน กรมการศึกษานอกโรงเรียน เจ้าหน้าที่ปกครองกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ตำรวจ เข้ามามีส่วนร่วมหรือมาเป็นเจ้าหน้าที่ที่ดำเนินการ

๑๐) วิธีการนอกแบบพระสงฆ์แต่ละรูปมีวิธีการพิเศษเป็นส่วนตัวที่ไม่เหมือน กันและต่างก็ได้นำเอากลวิธีเฉพาะตัวมาใช้เป็นกลยุทธ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

พระบูรณกรณ์ บริบูรณ์^{๑๒} ได้ศึกษาเรื่อง “ป่าไม้ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน : ศึกษากรณีความเชื่อของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้จังหวัดน่าน” เสนอประเด็นสรุปได้ว่า ป่าไม้เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญยิ่งต่อมนุษยชาติ ในการช่วยรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ อันที่จะไม่นำมาซึ่งภัยพิบัติทางธรรมชาติแก่มนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนตกดินที่ไร้คุณภาพก็ไม่สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ หรือไม่ก็เกิดอุทกภัยอย่างฉับพลัน ปัญหาการพังทลายของหน้าดิน ปัญหามลพิษ อากาศหมอกควันขึ้น เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ ล้วนแต่มีที่มาจากสาเหตุเดียวกัน คือ การสูญเสียระบบนิเวศ ป่าไม้ถูกทำลายเพราะการใช้ทรัพยากรผิดวิธี และทุกวันนี้ มนุษย์มีความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากจำนวนประชากรของแต่ละประเทศในโลกได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเกิดปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติตามมา โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาระบบนิเวศอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติกลับคืนมาได้

^{๑๒} พระบูรณกรณ์ บริบูรณ์, “ป่าไม้ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน : ศึกษากรณีความเชื่อของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้จังหวัดน่าน”, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๙, บทคัดย่อ.

บุษบา ภูสกุล^{๑๓} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรม的开รับสื่อ ความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี” พบว่าพฤติกรรม的开รับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ แต่พฤติกรรม的开รับสื่อดังกล่าวไม่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ แต่ก็มีสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้นอกจากนี้ ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ยังมีความสัมพันธ์กับทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ และพฤติกรรม的开รับสื่อ และทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ได้โดยทัศนคติมีอิทธิพลในทางลบ ในขณะที่พฤติกรรม的开รับสื่อมีอิทธิพลในทางบวก

ปฤษฎางค์ จันทน์บุญเรือง^{๑๔} ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรม的开รับสื่อ ความรู้ จิตสำนึกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของประชาชนจังหวัดเลย” มีประเด็นสรุปได้ว่า ในสถานการณ์ปัจจุบัน ป่าไม้ในประเทศไทย ถูกบุกรุกทำลายจากมนุษย์จนเหลือเนื้อที่น้อยลงอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหามากมายตามมา อาทิเช่น ราคาไม้แพงขึ้นและในอนาคต อาจไม่มีไม้ไว้ใช้ต่อไป พื้นดินปราศจากสิ่งปกคลุมเกิดความแห้งแล้ง ดินดีถูกน้ำฝนพัดพา ลำห้วยลำธารเหือดแห้งในฤดูแล้ง เกิดน้ำท่วมรุนแรงในฤดูฝน สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลว ประชาชนขาดที่พักผ่อนหย่อนใจ ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ทำลายความอยู่ดีกินดีของประชาชน และส่งผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจของประเทศชาติ

^{๑๓} บุษบา ภูสกุล, “การศึกษาพฤติกรรม的开รับสื่อ ความรู้ ทักษะคิด และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี”, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕, บทคัดย่อ.

^{๑๔} ปฤษฎางค์ จันทน์บุญเรือง, “พฤติกรรม的开รับสื่อความรู้ จิตสำนึกกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนจังหวัดเลย”, กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏเลย, ๒๕๔๑, หน้า ๑-๒.

ลาวัลย์ อินทรารักษ์^{๙๕} ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “ความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ทศนคติและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า ความศรัทธาต่อคำสอนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับทศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และพบว่าความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในด้านความศรัทธาในคำสอน ความศรัทธาในเพศของบรรพชิตและความศรัทธาในพิธีกรรม ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ความศรัทธาในด้านพิธีกรรม ความศรัทธาในคำสอนและความศรัทธาในเพศบรรพชิต เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อทศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ฉะนั้นความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในด้านต่าง ๆ ไม่สามารถอธิบายการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอยได้

ภัทรพร สิริกาญจน^{๙๖} ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ” ตอนหนึ่งว่า ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์แก่อุภูลโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สุเมธ ทรายแก้ว^{๙๗} ได้ศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ” พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้ (๑) การได้รับการ

^{๙๕} ลาวัลย์ อินทรารักษ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ทศนคติและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแม่สอย ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่”, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒, บทคัดย่อ.

^{๙๖} ภัทรพร สิริกาญจน, “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน”, รายงานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา (สัมมนาวิชาการมหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๗.

^{๙๗} สุเมธ ทรายแก้ว, “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดอุดรธานี”, กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖, หน้า ๑๔

สนับสนุนจากภายนอก เช่น การพัฒนาความคิด การฝึกอบรม (๒) สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเผชิญปัญหา หรือความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยสิ่งแวดล้อมและความสะดวก ซึ่งผลงานการวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาของผู้วิจัยในด้านการสร้างจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยมีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

๑.๖.๑ ชนิดการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

๑.๖.๒ ศึกษาข้อมูลจากคำสอนของพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับป่าในคัมภีร์พระไตรปิฎกและเอกสารงาน วิจัยที่เกี่ยวข้อง วิจัยภาคสนามโดยการสัมภาษณ์กลุ่มฮักเมื่อนานที่มีผลงานในการอนุรักษ์ป่า เพื่อประกอบในเนื้อหา มีลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

๑) รวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ

๒) สัมภาษณ์ ตัวแทนกลุ่ม ฮักเมื่อนาน เพื่อเก็บข้อมูล

๓) ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล จัดเรียบเรียงข้อมูลวิจัยที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์

๔) จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ได้ทราบหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า

๑.๗.๒ ได้ทราบกระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดน่าน

๑.๗.๓ ได้ทราบแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

คำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทเรื่องป่า

ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาในการศึกษา ข้อมูลหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเป็นการตอบใจทยตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๑ โดยเฉพาะคำสอนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของป่า และการอนุรักษ์ป่า ซึ่งมีเนื้อหาสำคัญ ดังนี้

๒.๑ ป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีในการอนุรักษ์ป่า

๒.๓ คำสอนเกี่ยวกับเรื่องป่าของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๔ พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า

๒.๑ ป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาถึงพระจริยาวัตรของพระพุทธองค์ในพุทธประวัติแล้ว เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับธรรมชาติในป่าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งปรินิพพาน ดังนั้น เราจึงพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของพระพุทธองค์ที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ โดยการศึกษาจากพุทธประวัติ แม้ว่าความสัมพันธ์ที่พระองค์มีกับป่าและธรรมชาตินี้ จะนำไปเพื่อการแสวงหาโมกขธรรมก็ตาม แต่ความนิยมชมชอบในธรรมชาติป่านั้นก็ยากที่จะหาผู้ใดเทียบพระองค์ได้จาก การศึกษาในพุทธประวัติ จะเห็นได้ชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าจะเกี่ยวข้องกับต้นไม้ป่าไม้มาตลอด กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทั้งประสูติและปรินิพพานใต้ต้นสาละ นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์ และการแสดงปฐมเทศนา ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในพุทธประวัติก็เกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งร่มรื่นด้วยต้นไม้แม้แต่ยามปกติ ในพระชนมชีพของพระองค์ พระพุทธองค์ก็เสด็จจาริกไปในท้องถิ่นตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ตลอดเวลา และในการจาริกนั้นพระองค์ก็ต้องทรงเดินทางผ่านป่าเป็นประจำ แล้วก็ชอบปลีกพระองค์ไปประทับอยู่ในป่าเป็นระยะๆ ชีวิตของพระองค์จึงอยู่ในป่ามากที่สุด เพราะฉะนั้นชื่อป่าต่างๆ มีมากในพุทธประวัติ เช่น ป่ามหาวัน ป่าอัญชนวัน ป่าอัมพพาลวัน ป่ารักขิตวัน เป็นต้น ชื่อวัดต่างๆ ก็มีชื่อลงท้ายด้วย “วัน” ซึ่งแปลว่า “ป่า” เช่น วัดเชตวัน (วัดป่าเจ้าเชตหรือวัดสวนเจ้าเชต) วัดเวฬุวัน (วัดป่าไผ่) วัดปาวาริกันพวัน วัดอัมพวัน แสดงว่าวัดเหล่านั้นเป็น “ป่า” ทั้งนี้ เราจึงถือว่า ป่ามีส่วนสำคัญในชีวิตของ

พระพุทธเจ้าเอง และในประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา^๑ ในปาสกาลีสสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า พระองค์ทรงแสวงหาสถานที่สงบสงัดสำหรับเป็นที่บำเพ็ญเพียรเพื่อโพธิญาณ ซึ่งได้มีการปรารภถึงธรรมชาติว่า

ภิกษุทั้งหลาย เรายังแสวงหาอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐ คือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่าเมื่อจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าที่น่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำนน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์มีโคจรคามอยู่โดยรอบเราจึงคิดว่า “ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าที่น่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำนน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร” เราจึงนั่ง ณ ที่นั่นด้วยคิดว่า “ที่นี่เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร”^๒

พุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าเองก็ยินดีที่จะทรงแสวงหาสถานที่ที่ธรรมชาติแวดล้อมสวยงามรื่นรมย์ไปด้วยป่าไม้ ทรงเห็นธรรมชาติเป็นสิ่งที่งดงาม มีผลเกื้อกูลต่อความคิดจิตใจ และเป็นเครื่องช่วยในการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เข้าถึงธรรม

ในมหาสิหนาทสูตร ได้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่พระสารีบุตรว่า

บรรดาพรหมจารีมีองค์ ๔ นั้น พรหมจารีในการประพฤติสงัดของเราดังนี้ คือ เรายังอาศัยชายป่าแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เมื่อใดเราได้พบคนเลี้ยงโค คนเลี้ยงปศุสัตว์ คนหาหญ้าคนหาฟืน หรือคนทำงานในป่า เมื่อนั้นเราเดินหนีจากป่าหนึ่งไปยังป่าอีกแห่งหนึ่ง จากป่าที่บึงแห่งหนึ่งไปยังป่าที่บึงอีกแห่งหนึ่ง จากที่ลุ่มแห่งหนึ่งไปยังที่ลุ่มอีกแห่งหนึ่ง จากที่ดินแห่งหนึ่งไปยังที่ดินอีกแห่งหนึ่ง ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเราคิดว่า “คนเหล่านั้นอย่าได้พบเรา และเราก็อย่าได้พบคนเหล่านั้นเลย”^๓

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **คนไทยกับป่า**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๓๓.

^๒ **ม.ม.** (ไทย) ๑๒/๒๗๒/๓๐๓-๓๐๔.

^๓ **ม.ม.** (ไทย) ๑๒/๑๔๖/๑๖๐.

และทรงแสดงถึงประโยชน์ของป่าที่มีต่อภิกษุ คือช่วยขจัดความหวาดกลัวให้หายไป ได้ตั้งข้อความตอนหนึ่งในมหาสังคหสูตรว่า

เรานั้นเข้าอาศัยแนวป่า่นากลัวแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ ที่ว่านากลัวนั้น เพราะเป็น แนวป่าที่น่าสะพรึงกลัว ผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งยังมีราคะเข้าไปยังแนวป่านั้น โดยมากย่อม ขนพองสยองเรานั้นอยู่ทีกลางแจ้งตลอดทั้งคืน ในราตรีที่หนาวเหน็บ ซึ่งอยู่ระหว่าง เดือน ๓ ต่อเดือน ๔ เป็นช่วงเวลาที่หิมะตกเห็นป่านั้น แต่อยู่ในแนวป่าในเวลา กลางวัน ในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อนเราอยู่ในที่แจ้งในเวลากลางวัน แต่อยู่ในแนวป่า ในเวลากลางคืน คาถานาอัศจรรย์นี้เราไม่เคยได้ยินมาก่อนปรารภณาแก่เราว่ามุนีผู้ อยู่เสนาะแสวงหาความหมดจดอาบแดด อาบน้ำค้างเปลือยกายทั้งมิได้ฝังไฟ อยู่ คนเดียว ในป่าที่นากลัว^๔

พระพุทธพจน์ในพระสูตรต่างๆ ดังกล่าวมาบางส่วน ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้า ก็ทรงมีบทบาทที่สำคัญและเด่นชัดในการชี้แนะให้ชาวพุทธมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ธรรมชาติป่า ซึ่ง ถือว่าพระองค์ทรงเป็นสื่อบุคคลที่มีคุณภาพยิ่งในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เห็นประโยชน์ด้วยการ ปฏิบัติธรรมจึงอยู่ป่า ได้จากพระพุทธพจน์ดังนี้ ภิกษุพุทธบุตรมีความเป็นอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกับ ธรรมชาติมาช้านานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระพุทธองค์ทรงประสงค์ไม่ให้ภิกษุเบียดเบียนทุกสิ่ง ทุกอย่างที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ การที่มีพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุเอา เปรียบธรรมชาติมีปรากฏในพระวินัยปิฎกอยู่หลายแห่ง บ้างก็มีมูลเหตุมาจากการที่ภิกษุตัดต้นไม้ เพื่อต้องการสร้างกุฏิ วิหาร บ้างก็มีมูลเหตุมาจากการเหยียบย่ำนาข้าว บ้างก็มีมูลเหตุมาจากการ ทำที่ขัดกับความเชื่อของประชาชน บ้างก็มีมูลเหตุมาจากการตัดต้นไม้ทำเครื่องใช้ไม้สอย บางอย่างทรงมีพุทธบัญญัติให้ภิกษุใช้พันธุ์ไม้ ป่าไม้ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้ได้รับประโยชน์สูงสุด เหล่านี้ล้วนเป็นพื้นฐานแห่งการอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างภิกษุกับพันธุ์ไม้^๕ และประชาชน ทั่วไปมูลเหตุแห่งพุทธบัญญัติที่ห้ามตัดต้นไม้ ทำลายพันธุ์ไม้ มีปรากฏหลายสาเหตุด้วยกันเช่น สิกขาบทที่ ๗ แห่งสังฆาทิเสส กล่าวถึงการสร้างวิหารใหญ่ของคหบดีผู้เป็นโยมอุปัฏฐากพระฉัน ณะ ให้ท่านแสดงที่ชบใจจะได้สร้างวิหารถวาย ท่านกำหนดสถานที่แล้วให้คนปราบพื้นที่โดยการ ให้ตัดต้นไม้ที่ประชาชนในท้องถิ่นนับถือมากอันเป็นการสร้างให้เกิดความสะเทือนใจเป็นอย่างมาก

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๖/๑๖๐.

^๕ วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๑๘/๒๐๒.

ประชาชนพากันติเตียนดูหมิ่นท่าน พระพุทธองค์ทรงทราบจึงทรงดำหนิและมีพุทธบัญญัติไว้ว่า “อนึ่ง ภิกษุจะให้สร้างวิหารใหญ่อันมีเจ้าของเฉพาะตน ต้องนำภิกษุสงฆ์ไปแสดงที่ภิกษุสงฆ์นั้น ต้องแสดงที่อันไม่มีผู้ใดจองไว้อันมีชานรอบ หากภิกษุให้สร้างวิหารใหญ่ในที่อันมีผู้ใดจองไว้อันหาชานรอบไม่ได้หรือไม่นำภิกษุสงฆ์ไปเพื่อแสดงที่ไซ้ร้ ต้องอาบัติสังฆาทิเสส”^๖

จากหลักฐานในพระไตรปิฎกที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในเรื่องป่าไม้ และที่สำคัญป่าไม้ที่มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกแยกออกเป็นต้นไม้ชนิดต่างๆ และสวนป่าที่สำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

๒.๑.๑ ต้นไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑. **ปาริฉัตตัก** คือต้นทองหลวง เป็นชื่อต้นไม้ประจำสวรรค์ชั้นที่ ๒ คือ ชั้นดาวดึงส์ อยู่ในสวนนันทวัน ของพระอินทร์หรือท้าวสักกะจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในพรรษาที่ ๗ ภายหลังตรัสรู้ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จประทับภายใต้ร่มไม้ปาริฉัตตัก (หรือปาริฉัตร, ปาริชาติ) ณ ดาวดึงส์เทวโลก ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธมารดาตลอดสามเดือนพระพุทธมารดาได้ทรงบรรลุพระโสดาปัตติผล ส่วนเทพยดาในโลกธาตุที่มาประชุมฟังธรรมบรรลุผลสุดที่จะประมาณ

๒. **พทุพุตตนิโครธ** ต้นไทรที่อยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา ปิณฑลิมาณพ ได้พบพระพุทธเจ้าและขอบวชที่พทุพุตตนิโครธนี้ครั้นบวชล่วงไปแล้ว ๗ วัน ก็ได้บรรลุพระอรหัต และ พระมหากัสสปะ (เดิมชื่อ ปิณฑลิมาณพ) มหาสาวก ได้รับยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางถือถุดงค์

๓. **ต้นโพธิ** ต้นโพธิ์ที่พระพุทธเจ้าประทับภายใต้ร่มเงาของต้นพระศรีมหาโพธิ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ในวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้จนตรัสสมาธิโพธิญาณ ณ ภายใต้ร่มเงาของต้นพระศรีมหาโพธิ แห่งนี้ นับเป็นต้นไม้ที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน

๔. **ต้นมูจลินทร์** หรือต้นจิก ภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วถึงสัปดาห์ที่ ๖ ทรงประทับภายใต้ร่มเงาของต้นไม้จิกอันมีชื่อว่า มูจลินทร์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ใกล้ ๆ กับต้นพระศรีมหาโพธิ์พระพุทธเจ้าประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นมูจลินทร์เป็นเวลา ๗ วัน โดย

^๖ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๑๘/๒๐๒., ๑/๕๒๓/๓๕๘.

มีพญามุจจลินทร์นาคราชมาวางขนดแผ่พังพานปกป้องพระองค์ จากสายลมและสายฝน พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานแสดง ความสุขที่แท้ อันเกิดจากการไม่เบียดเบียนกัน

๕. ต้นราชยदनะ หรือต้นไม้เกด ภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วถึง สัปดาหที่ ๗ ทรงประทับภายใต้ร่มเงาของต้นไม้เกดอันมีชื่อว่า ราชายदनะ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ ใกล้ ๆ กับต้นศรีมหาโพธิ์ พระพุทธเจ้าประทับนั่งเสวยสิทธุตติสุขเป็นเวลา ๗ วัน นับเป็นสัปดาหสุดท้าย แห่งการเสวยวิมุตติสุข ณ ที่นี้มีพ่อค้า ๒ คนนำกองเกวียนค้าขายจากแดนไกล คืออุกกลชนบท ได้ ถวายเสบียงเดินทาง สัตตผง สัตตูก้อนแด่พระพุทธเจ้าพ่อค้าทั้งสองคือ ตปัสสะ และภัลลิกะ ได้ แสดงตนเป็นปฐมอุบาทถถึงสรณะ ๒ คือถึงพระพุทธและพระธรรม

๖. ต้นสาละ เป็นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่งในดินแดนชมพูทวี มิได้เป็นชนิดเดียวกับต้นรัง หรือต้นสาละลังกาที่ปลูกหรือพบในประเทศไทย แต่อย่างใด ต้นสาละเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ จนถึงปรินิพพาน

พระพุทธองค์ทรงประสูติภายใต้ต้นสาละใหญ่ ณ อุทยานลุมพินีซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุง กบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ กับกรุงเทวทหะ แคว้นโกลิยะ ยามนั้นแดดอ่อนดวงตะวันยังไม่ขึ้นตรงศีรษะ เป็นวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๐ ปี ยามนั้นอากาศโปร่ง ต้นไม้ในป่าสาละอุทยานลุมพินี กำลังผลิดอกออกในอ่อน ดอกไม้นานาพรรณ กำลังแบ่งบาน ส่งกลิ่นเป็นที่ จำเริญใจ

ครั้นยามสามของวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญ เพียรจนตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ภายใต้มงกุฎศรีมหาโพธิ์ ภายใต้อาสนะ ใกล้แม่น้ำ เนรัญชรา ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ครั้น วันเพ็ญเดือน ๘ สองเดือนภายหลังจาก พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระพุทธองค์เสด็จมาถึงบริเวณป่าสาละอันร่มรื่น ณ อุทยานมฤคทายวัน หรืออิสิปตนมฤคทายวัน ทางทิศเหนือใกล้เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ณ ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดง ธรรมเทศนาแก่นักบวช คือ อัมมจักกัปปวัตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ พระรัตนตรัยเกิดครบบริบูรณ์ครั้งแรกในโลกนี้ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ครบ ๔๐ พรรษาได้ เสด็จถึงสาละวันอุทยานหรือสวนป่าไม้สาละของมัลลกะษัตริย์ ใกล้เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ เป็น เวลาใกล้ค่ำของวันเพ็ญ เดือน ๖ วันสุดท้ายก่อนการกำเนิดพุทธศักราช พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ พระอานนท์ปูลาดที่บรรทมระหว่างต้นสาละใหญ่ ๒ ต้น ทรงเอนพระวรกายลงโดยหันพระเศียรไป ทางทิศเหนือ ประทับไสยาสน์แบบสิทฺธิไสยาเป็นอนุฐานไสยาคือการนอนครั้งสุดท้าย จนกระทั่งสังขารดับ

๗. **อปชาลนิโครธ ต้นไทร** ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขในสัปดาหที่ ๕ ภายหลังทรงตรัสรู้ พระพุทธองค์ประทับนั่งภายใต้ร่มเงาของอปชาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน ต้นอปชาลนิโครธอยู่ทางทิศตะวันออกของต้นโพธิ์

๘. **อัสสัถกพฤกษ์** คือต้นโพธิ์ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม อันเป็นสถานที่ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๙. **อานันทมหาโพธิ์** เป็นต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้ที่เป็นหน่อของต้นเดิมที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้ร่มเงาได้ตรัสรู้ ได้นำเมล็ดไปปลูกเป็นต้นแรกในสมัยพุทธกาล โดยพระอานนท์เป็นผู้ดำเนินการปลูกที่ประตู่วัดพระเชตุพนมหาวิหาร พระนครสาวัตถี แคว้นโกศล ต้นโพธิ์นั้นเรียกว่า อานันทมหาโพธิ์ ทุกวันนี้ยังปรากฏอยู่^๗

๒.๑.๒ สวนและป่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑. **ชีวกัมพวัน** คือ ป่ามะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้ถวายเป็นสังฆาราม ด้วยศรัทธาในพระพุทธเจ้าและปรารถนาจะเข้าเฝ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง หมอชีวกโกมารภัจจ์ ซึ่งบรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบันและเป็นแพทย์ประจำพระองค์พระพุทธเจ้า ได้สร้างวัดถวายในสวนมะม่วงแห่งนี้ ชีวกัม พวันอยู่ในพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ

๒. **ตโปทาราม** สวนซึ่งอยู่ใกล้บ่อน้ำพุร้อน ชื่อตโปตาอยู่ใกล้ภูเขาเวภารบรรพต ใกล้พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ สถานที่แห่งนี้พระพุทธเจ้าเคยทำนิมิตต์โอภาสแก่พระอานนท์

๓. **ปาจิณวังสทายวัน** ป่าปาจิณวังสทายวัน อยู่ในแคว้นเจตี เป็นที่ตั้งสำนักของพระสารีบุตร พระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าพระอนุรุทธะ พระมหาสาวกองค์หนึ่งซึ่งเป็นเจ้าชายในศากยวงศ์ เรียนกรณธรรมได้บรรลุพระอรหัต ณ ที่นี้

๔. **ปาวาริกัมพวัน** เป็นสวนมะม่วงของปาวาริกเศรษฐี อยู่ในเมืองนาลันทา ซึ่งเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งในแคว้นมคธ อยู่ห่างจากพระนครราชคฤห์ ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับแรมหลายครั้ง

๕. **เภสกลาวัน** เป็นป่าไม้สีเสียด ใกล้เมืองสูงมารคิรีนครหลวงของแคว้นกัคกะ ในพรรษาที่ ๘ ภายหลังจากทรงตรัสรู้ พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษาอยู่ที่เภสกลาวัน

^๗ พระมหาวิเศษ ปญญาวชิโร, “พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้”, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓, หน้า ๓๒-๓๗.

๖. ปามหาวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นป่าใหญ่ใกล้นครกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปทรงพักผ่อนระหว่างประทับอยู่ที่นิโครธารามซึ่งเป็นอารามที่พระญาติสร้างถวายพระพุทธเจ้า ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์เช่นกัน พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ ๑๕ ภายหลังจากทรงตรัสรู้ที่นิโครธาราม

๗. ปามหาวัน นครเวสาฬะ เป็นป่าใหญ่ ใกล้เมืองเวสาฬะ แคว้นวัชชี ในพรรษาที่ ๕ ภายหลังจากทรงตรัสรู้ พระพุทธเจ้า ประทับจำพรรษาอยู่ที่กุฎาคารในปามหาวัน นครเวสาฬะ ณ ที่นี้ พระบรมศาสดาทรงอนุญาตให้มีภิกษุณีสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรก

๘. มัททกัจฉิมิคทายวัน มีความหมายถึง ป่าเป็นที่อาศัยแก่เนื้อชื้อ มัททกัจฉิ อยู่ที่พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงทำนิมิตต์โอภาสแก่พระอานนท์

๙. มิคจิรวน ป่ารกชิตวันอยู่ในแดนบ้านปาริเลยกะ ใกล้เมืองโกสัสมพี แคว้นวัชชี ในพรรษาที่ ๑๐ ภายหลังจากทรงตรัสรู้พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยอยู่ในป่ารกชิตวัน ด้วยทรงปลีกพระองค์จากพระสงฆ์ผู้แตกกัน ณ โขสิตาราม กรุงโกสัสมพี พญาช้างปาริเลยกะคอยเฝ้าปรนนิบัติรับใช้พระพุทธองค์ ในป่ารกชิตวัน

๑๐. ไร่ฝ้าย ขณะพระพุทธเจ้าเสด็จแวะเข้าไปประทับพักอยู่ที่ไร่ฝ้ายแห่งหนึ่ง คณะสงฆ์ ๓๐ คน ชื่อคณะภททวคคีย์ได้พากันเข้ามาที่ไร่ฝ้ายแห่งนี้ เพื่อเที่ยวตามหาหญิงแพศยาผู้ลักห่อเครื่องประดับหนีไปเมื่อได้พบพระพุทธเจ้าและได้ฟังเทศนาอนุปพิภกา (เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอริยาศัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้น ๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจ) จากนั้นพระพุทธองค์ทรงเทศนาอริยสัจ ๔ (คือความจริงอย่างประเสริฐมี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) คณะภททวคคีย์ ทั้ง ๓๐ คนได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขออุปสมบท

๑๑. ลัทธิวัน สวนตาลหนุ่ม อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของพระนครราชคฤห์ เชิงภูเขาปัปพาระ แคว้นมคธ ณ กาลนั้นเป็นตอนปลายของพรรษาที่ ๑ ภายหลังจากทรงตรัสรู้ พระเจ้าพิมพิสารราชาผู้ครองแคว้นมคธพร้อมด้วยราชบริพาร ๑๑ นหุต (๑ นหุต = ๑๐,๐๐๐ จึงเป็นจำนวนหนึ่งแสนหนึ่งหมื่นคน) เสด็จต้องรับพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสาวกซึ่งเสด็จถึงพระนครราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ ลัทธิวันบรรดาราชบริพารเหล่านั้นยังไม่รู้จักพระพุทธศาสนา จึงแสดงอาการกริยาต่างๆ กันบางพวกถวายบังคม บางพวกประนมมือ บางพวกกล่าววาจาปราศรัย บางพวกประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนั่งอยู่พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามนำพระอูเรเวลากัสสปะ ผู้เคยเป็นคณาจารย์ใหญ่หัวหน้าชฎิลสามพี่น้อง เป็นผู้ที่ชาวนครราชคฤห์นับถือมากพระพุทธองค์ทรงถามว่า ทำไมจึงเลิกบูชาไฟ พระอูเรเวลกัสสปะกราบทูลประกาศความไม่มีแก่นสารแห่ง

ลัทธิเดิม บรรดาราชบริพารทราบแล้วก็เชื่อถือ จึงตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาที่พระองค์แสดงพระเจ้าพิมพิสารและราชบริพารจำนวนมาก เมื่อสดับพระธรรมเทศนาได้ธรรมจักขุ พระเจ้าพิมพิสารประกาศพระองค์เป็นอุบาสก ณ ที่นี้

๑๒. ลุมพินีวัน เป็นสวนที่ประสูติของพระพุทธเจ้า ภายใต้น้ำตาลใหญ่ ในเวลาใกล้เที่ยง เมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ วันศุกร์ ปีจอ ก่อนพุทธศักราช ๔๐ ปี เป็นสังเวชนียสถาน ๑ ใน ๔ แห่ง ตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ และกรุงเทวทหะ แคว้นโกลิยะ (ปัจจุบันนี้ อยู่ในตำบลลุมพินี เขตปทุมธานี ในเขตประเทศเนปาล ห่างจากเขตแดนประเทศอินเดีย ไปทางเหนือประมาณ ๖ กิโลเมตร ครั้ง บัดนี้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นสิทธารถนคร

๑๓. เวฬุวัน เป็นป่าไผ่ สวนที่ประพาสพักผ่อนของพระเจ้าพิมพิสารราชาผู้ครองแคว้นมคธ อยู่ไม่ไกลไม่ไกลจากพระนครราชคฤห์ เป็นที่ร่มรื่นสงบเงียบ มีทางไปมาสะดวก ภายหลังจากพระเจ้าพิมพิสารทรงสดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ได้ธรรมจักขุประกาศพระองค์เป็นอุบาสก ณ ลัฏฐิวัน พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงพระราชดำริหาที่ประทับให้พระพุทธเจ้า ทรงเห็นว่าพระราชอุทยานเวฬุวันสวนไม้ไผ่เหมาะสม จึงถวายเป็นสังฆาราม พระพุทธเจ้าทรงรับและประทานพุทธาณุญาตให้ภิกษุรับอารามที่ทากถวายได้ การถวายอารามเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ณ ที่นับเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา

๑๔. สักกะ เป็นดงไม้ที่อยู่ในชมพูทวีปตอนเหนือ แถบเทือกเขาหิมาลัยในเขตป่าหิมพานต์

๑๕. สาลวโนทยาน สวนป่าไม้สาละของมัลลกษัตริย์ ราชาผู้ครองแคว้นมัลละ ตั้งอยู่ใกล้เมืองกุสินารา พระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานภายใต้ร่มไม้ต้นสาละใหญ่ ๒ ต้นในสาลวโนทยาน ในยามค่ำของวันเพ็ญเดือน ๖ ปีมะเส็ง วันสุดท้ายก่อนเริ่มพุทธศักราช

๑๖. หิมพานต์ ป่าหิมพานต์เป็นป่าใหญ่เชิงเขาหิมพานต์ ซึ่งเป็นภูเขาสูงใหญ่ทางตอนเหนือของชมพูทวีป พระนาลกะ หนึ่งในพระมหาสาวก หลานชายของอสีตดาบสออกบวชตามคำแนะนำของลุง และไปบำเพ็ญสมณธรรมรอกการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ณ ป่าหิมพานต์ ครั้นพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ได้มาทูลถามเรื่องโมไนยปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติธรรมที่ทำให้เป็นปราชญ์) และกลับไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าหิมพานต์ ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว ดำรงอายุอยู่อีก ๗ เดือน ก็ปรินิพพานในป่าแห่งนี้

๑๗. อนุปิยัมพวัน สวนป่าไม้มะม่วง อนุปิยัมพวัน อยู่ในเขตอนุปิยนคร แขวงมัลลชนบท พระมหานรุษเสด็จพักแรม ณ ที่นี้ ๗ วัน ครั้ง วันที่ ๘ จึงเสด็จดำเนินจากอนุปิยัมพวัน เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยกิริยาสงบอยู่ในอาการสังวร สมควรแก่ภาวะของ

สมณะเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสของทุกคนที่ได้เห็น พวกราชบุรุษนำความที่ได้พบเห็นไปกราบทูล พระเจ้าพิมพิสาร มีรับสั่งให้สะกดรอยติดตามเพื่อทราบความเท็จจริงของพรพชิตเศษรูปนี้ ครั้น ทรงสดับความจริงแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงพระประสงค์ จะได้พบกับพระมหาบุรุษต่อมาเจ้าชาย ศากยวงศ์ทั้ง ๖ คือ พระภททิยะ พระอนุรุทธะ พระอานนท พระภคคุ พรกิมพิละ พระเทวทัต และมี อุบาสีอำมาตย์ ช่างกลบกรรุมเป็น ๗ พร้อมใจออกบรพพา ได้ออกบวช ณ สวนป่าไม้ มะม่วง อนุปิยอัมพวันแห่งนี้

๑๘. อัมพปาลีวัน สวนที่หญิงแพศยาชื่อ อัมพปาลี ถวายเป็นสังฆาราม ไม่นานก่อน พุทธปรินิพพาน อยู่ในเขตเมื่อเวลาสี่ แคว้นวัชชี^๔ (แพศยา หมายถึง หญิงหาเงินในทางร่วม ประเวณี หรือ โสเภณีในปัจจุบัน)

๑๙. อสิปตนมฤคทายวัน คือป่าที่ให้ภัยแก่เนื้อชื่อ อสิปตนะอยู่ใกล้เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ณ ป่าแห่งนี้พระพุทเจ้าได้ทรงประกาศพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (พระสูตรว่าด้วยการ ยังธรรมจักรให้เป็นไป) ประทานปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ รูป ในวันเพ็ญ เดือน ๘ พระ รัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้เกิดขึ้นบริบูรณ์ในกาลนั้น ณ ป่าอสิปตนมฤคทายวัน^๕

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีในการอนุรักษ์ป่า

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญ และมีคุณประโยชน์มากมายมหาศาล เป็นสิ่งที่ทุกประเทศทั่วโลกมีความเห็นตรงกันว่า จำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์ไว้ เพราะหากไม่มีการอนุรักษ์ไว้แล้วจะทำให้ ระบบนิเวศน์ขาดสมดุล และจะเป็นปัญหาตามมาอีกมาก เช่น ภัย ธรรมชาติ ดินถล่ม ระบบต้นน้ำลำธารเสียหาย โดยเฉพาะในประเทศไทยของเรา ครั้งอดีตป่าไม้มี มาก แต่เมื่อมีความเจริญทางเทคโนโลยี และการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้ป่าไม้ลดลง อย่างน่าเป็นห่วง หากไม่รีบแก้ไขแล้ว อนาคตคงไม่เหลือผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้ให้ได้ใช้ประโยชน์ กัน ดังนั้นจึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์ ซึ่งนักวิชาการได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ หมายถึง การ จัดการของมนุษย์ในการใช้ชีวิบริเวณ (biosphere) เพื่อที่จะให้ได้ผลประโยชน์ที่ดีที่สุดและยั่งยืน แก่ชนรุ่นปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการรักษาศักยภาพที่จะดำรงความต้องการ และความ จำเป็นของชนรุ่นต่อไปในอนาคต การอนุรักษ์จึงเป็นการสร้างสรรค์ การรวบรวม การสงวน การ รักษาไว้ การใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืน การทดแทนและการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้การ

^๔ แพศยา หมายถึง หญิงหาเงินในทางร่วมประเวณี หรือ โสเภณีในปัจจุบัน

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐-๔๕

อนุรักษ์เกี่ยวข้องกับทั้งทรัพยากรที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต สถาบันนักวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย^{๑๐} กล่าวว่า การอนุรักษ์ หมายถึงการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่จะทำให้ผลตอบแทนอย่างต่อเนื่องสูงสุดสำหรับปัจจุบันและยังคงรักษาศักยภาพสำหรับการใช้ประโยชน์ของลูกหลานต่อไปในอนาคต นอกจากนั้นยังขยายความการอนุรักษ์ในประเทศไทยที่กำลังพัฒนาว่า ไม่ใช่สิ่งฟุ่มเฟือย แต่เป็นเรื่องจำเป็นที่นำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตในระยะยาว เป็นการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและช่วยให้ผลผลิตทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ดังนั้นจึงต้องใช้กิจกรรมของมนุษย์ทุกประเภทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)^{๑๑} ท่านได้กล่าวถึงแนวคิดในการมองธรรมชาติของพระพุทธศาสนาว่า หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่พึ่งพาต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่พึ่งพาอาศัยกันนี้ได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ซึ่งความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม้ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย ที่สำคัญมองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ นำชื่นชมความงาม และมีความสุขกับธรรมชาติ เห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมภพของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูล ต่อการพัฒนาของมนุษย์เท่าที่เหล่านี้ จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ช่มเหิง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี พระพุทธศาสนาสอนให้รู้คุณแม้แต่พืช ดังพุทธภาษิตที่มีใจความว่าบุคคลพึงนั่งหรือนอน ได้ร่มต้นไม้ใดไม่พึงหักรานกิ่งต้นไม้ นั้น เพราะว่าเป็นคนประทุษร้ายมิตร เป็นคนชั่ว

อีกอย่างหนึ่ง คติในทางพระพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุข คตินี้จะทำให้เรามีความสุขในการอยู่

^{๑๐}สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, **ประมวลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย** (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๑), หน้า ๙๓.

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) , **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๑.

ไม่ถูกรบกวนมากนัก พระพุทธองค์และเหล่าพุทธสาวกมีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแนบแน่น ไม่ปรากฏว่ามีการส่งเสริมการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการทางวัตถุแก่ตนเองและศาสนาแต่อย่างใด กลับส่งเสริมการดูแลรักษาคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติแก่พุทธบริษัท พระพุทธองค์มีวิถีชีวิตตามแบบอาศัยธรรมชาติดังกล่าวอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานอันเป็นวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ ด้วยเหตุอย่างนี้ป่าไม้จึงมีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบัน พระพุทธองค์และพุทธสาวกโดยมากจะพำนักอาศัยเสนาสนะป่าเป็นที่ปฏิบัติธรรม สันทนาธรรม หรือเสวยวิมุตติสุขป่าไม้ที่พุทธบริษัท ควรระลึกถึงซึ่งเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์และพุทธสาวกในเหตุการณ์สำคัญ ๆ ตลอดพุทธกาล

จากแนวความคิดเรื่องสถานที่สำคัญเหล่านี้ มีส่วนส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนชาวไทยสร้างอุเทสิกเจดีย์ระลึกพระพุทธองค์เช่น สร้างวัดศรีมหาโพธิ์เพื่อระลึกถึงสถานที่ตรัสรู้ สร้างวัดพระแท่นดงรังเพื่อระลึกถึงที่ปรินิพพาน รวมทั้งการจัดพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญเหล่านี้ด้วย พุทธศาสนิกชนตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบันนิยมปลูกต้นโพธิ์ ต้นสาละ ต้นไทร ต้นจิก และอื่นๆ เป็นพุทธานุสติ อาศัยเหตุดังนี้พระสงฆ์ก็เป็นผู้นำในการปลูกป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นปลูกป่าในวันวิสาขบูชา อันเป็นสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา ปลูกป่าในวันอาสาฬหบูชาอันเป็นช่วงฤดูฝน พอดินนอกจากนี้สามารถแนะนำปลูกโดยเน้นต้นไม้ มะม่วงเพื่อระลึกถึงวัดป่าเวฬุวันกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ซึ่งเป็นวัดแห่งแรกของพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่แสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ วัดป่าอัมพวันกรุงราชคฤห์ที่หมอชิวกถวายเป็นวัด และป่าโคสิงคสาละวันใกล้หมู่บ้านนาทิกะเป็นป่าที่พระเถระอาศัยอยู่ประจำไม่ได้ขาดเพื่อเสวยวิมุตติสุข สันทนาธรรมตามกาลอันควร หรือเตรียมที่จะไปประกาศศาสนาในวันรุ่งขึ้น

พระพุทธองค์มีความใกล้ชิดกับป่าไม้แล้วก็ยังทรงสั่งสอนไม่ให้ทำลายและรบกวนพันธุ์ไม้มารวมทั้งให้พุทธบริษัทมีความกตัญญูต่อดินไม้ไม่ปรากฏอยู่หลายแห่งเพื่อเป็นการช่วยส่งเสริมปลูกจิตสำนึก ถึงความกตัญญูต่อดินไม้แก่ประชาชนทั่วไปในการอนุรักษ์ป่าที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่ต่อไปห้ามรบกวน และพระสงฆ์สามารถนำมาประยุกต์ใช้โดยเอาผ้าจีวรผืนใดผืนหนึ่งมาห่มต้นไม้ในผืนป่านั้นๆ ในส่วนด้านการศึกษาวิปัสสนาธุระอันเป็นการศึกษาเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของการฝึกจิตใจ ถ้ามองป่าไม้อย่างถูกวิธีจะได้ความรู้จากป่าไม้จะเห็นว่าป่าไม้ช่วยสร้างเสริมคุณภาพของจิตวิญญาณชักจูงไปสู่ความสงบสุขความเมตตา ความรู้สึก ความอ่อนโยนอันประณีต ทำให้เกิดสมาธิ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาความจริงของสังขาร มีผลต่อการรู้ทั่วโลกและวิถีชีวิต การอยู่ในป่าไม้ปราศจากเสียงรบกวนที่วุ่นวาย ทำให้เกิดความ

สงบทางกาย(กายวิเวก) เมื่อร่างกายเจียบสงบ จิตใจก็รู้สึกสงบมีความอึดอึดใจทำให้เกิดความสงบทางจิต(จิตตวิเวก) เมื่อมีความสงบทางกาย ความสงบทางจิตใจก็ไม่มีอารมณ์มารบกวนพร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นไปพร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณาเห็นความจริงของสังขาร ทำให้จิตใจเป็นอิสระจากกิเลสอาสวะ (อุปปิวิเวก) พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญของป่าไม้ พันธุ์ไม้ และธรรมชาติแวดล้อมอื่นๆ ด้าน แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงส่งเสริมการปลูกป่าไม้ และการปลูกสร้างสาธารณประโยชน์อื่น พระสงฆ์สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปเผยแพร่แก่ประชาชนเพื่อปลูกฝังค่านิยมจิตสำนึกในการดูแลรักษาหรือปลูกสร้างป่าไม้มารวมทั้งแหล่งน้ำอื่น ๆ โดยอาศัยพิธีกรรมเป็นแนวทางนำพา การกระทำเหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์อันไพศาลต่อมวลมนุษยชาติไม่ได้เลือก ชั้น วรรณะเพศ ศาสนา หรือชาติกำเนิดแต่อย่างใด ใครปรารถนาจะใช้ประโยชน์ก็ได้แต่ต้องไม่สร้างความเสียหายต่อสถานที่นั้น ๆ นับได้ว่าเป็นแนวทางในการสร้างสาธารณประโยชน์สาธารณสถาน ต่อชนรุ่นหลัง

สรุปแนวคิดของพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นเราจะพบว่าพระพุทธศาสนา มีแนวคิดเอื้ออาทรต่อธรรมชาติ โดยถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติหรือต้นไม้ถูกทำลาย มนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติย่อมได้รับผลกระทบทั้งในทางส่วนตัวและโครงสร้างอย่างแน่นอน ต้นไม้และป่าไม้ถือว่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์

๒.๒.๑ ความหมายของการอนุรักษ์ป่าไม้

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จัดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเริ่มจากตนเอง ก่อนโดยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในบ้าน สิ่งแวดล้อมภายในชุมชน และสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยให้ความรู้ความเข้าใจ การอบรมให้ทราบถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา และผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อม การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมเพื่อให้เกิดความรอบรู้ รู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ มีจิตสำนึกเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน ซึ่งความหมายของการอนุรักษ์นั้น คำว่า “การอนุรักษ์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conservation” นักวิชาการได้ให้ความหมาย ดังนี้

วิชัย เทียนน้อย^{๑๓} กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ต่อคนส่วนมากให้ดีที่สุดและมีอายุการใช้งานที่ยาวนานที่สุด

นิวัติ เรืองพานิช^{๑๔} กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

เกษม จันทรแก้ว^{๑๕} กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุงและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูง ในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกความหมายหนึ่งคือเป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต

สารานุกรม บริทานิกา^{๑๖} (Encyclopedia Britannica) การอนุรักษ์ หมายถึง การจัดการให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากชีวภาพอย่างอำนวยคุณประโยชน์ที่ยั่งยืนได้มากที่สุด พร้อมทั้งดำรงรักษาไว้ซึ่งศักยภาพของชีวภาพนั้นให้คงสามารถสนองความต้องการและความไฝปรารถนาของมนุษย์รุ่นต่อไปในอนาคตได้สืบต่อไปด้วย

๒.๒.๒ การอนุรักษ์ป่าไม้ในทัศนะพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาเห็นความสำคัญของป่าไม้มดังนี้

๑. ป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์มาช้านานทั้งอำนวยคุณประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ และสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อมคือความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปของธาตุทั้ง ๔ ธาตุดินมีอินทรีย์วัตถุสมบูรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นานาชนิด ธาตุน้ำ มีเพียงพอ

^{๑๓} วิชัย เทียนน้อย, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป.), หน้า ๒.

^{๑๔} นิวัติ เรืองพานิช, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาฎการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๔.

^{๑๕} เกษม จันทรแก้ว, **วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๙ - ๑๐๐.

^{๑๖} Encyclopedia Britannica (1988 ม. 16.663), อ้างถึงใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า, ๗๖.

แก่การอุปโภคบริโภคของสรรพชีวิตในบริเวณนั้นและใกล้เคียง ธาตุไฟ มีอุณหภูมิพอเหมาะแก่สัตว์ นานาชนิดและพืชนานาชนิดในผืนป่านั้น ๆ มีส่วนป้องกันไฟป่าได้ถ้ามีความชุ่มชื้นเพียงพอ ธาตุ ลมอากาศมีการหมุนเวียนตลอดเวลา มีส่วนช่วยบรรเทาความรุนแรงอันเกิดแต่วาทภัย

๒. ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วนอกจากมองเห็นประโยชน์ดังกล่าวมา ยังให้ ความสำคัญของป่าไม้ในด้านพัฒนามนุษย์ อำนวยประโยชน์สุขขั้นพื้นฐานแก่มวลมนุษย์ เป็น แหล่งการสร้างนันทนาการ สร้างความเพลิดเพลินผ่อนคลายความตึงเครียด

๓. ผืนป่าเป็นเสนาสนะอันสงัด เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ควรแก่การเจริญความเพียร ทางจิตแก่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลอันมีกิเลสเป็นต้นเหตุ ซึ่งสามารถนำไปสู่ ความสุขขั้นสูงสุดคือการเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ

๔. ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา มีวิธีปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติ ดำรงอยู่บนเกณฑ์ธรรมชาติเพื่อความคงอยู่ของสรรพสิ่งและสันติสุขของสรรพชีวิตบน พื้นโลก ตามหลักการนี้จึงเห็นได้ชัดว่า พระพุทธศาสนามีส่วนช่วยรักษาดูแลป่าไม้ พันธุ์ไม้ โดยไม่ เบียดเบียนรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสรรพชีวิตในผืนป่า รวมทั้งส่งเสริมให้ มีการปลูกป่า สร้างสวนป่าเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไป^{๑๗}

พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้วัวเป็น ๒ ประการคือการ อนุรักษ์โดยตรงและการอนุรักษ์โดยอ้อม

๑. การอนุรักษ์โดยตรง คือการไม่ทำลายพันธุ์ไม้ทุกชนิด เพื่อต้องการรักษาไว้ซึ่ง ความสมบูรณ์และความหลากหลายของพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้คงไว้ตามสภาพเดิมเพื่อ ป้องกันภิกษุเบียดเบียนทำลาย แ้วถาง เผา ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสร้างความเดือดร้อนต่อประชาชน ในท้องถิ่นหรือสร้างความเดือดร้อนแก่สรรพชีวิตในบริเวณที่อยู่อาศัยหรือสถานที่อื่นใด ทั้งป้องกัน ภิกษุผู้ขาดจิตสำนึกในความเป็นสมณะ ผู้มีความประพฤติไม่เหมาะสมในการรักษาดูแล สิ่งแวดล้อม จึงมีการตั้งกฎกติกาควบคุมความประพฤติในหมู่พุทธสาวก มีการปรับโทษแก่ผู้ล่วง ละเมิด ตามทัศนะนี้ทำให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทในด้านให้ความสำคัญของป่าไม้ พันธุ์ ไม้ ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อม อันเป็นแนวทางแห่งการอนุรักษ์ป่าไม้โดยตรงอย่างแท้จริง รวมทั้งมี

^{๑๗} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕๗.

พุทธาณุญาตไว้ว่าให้ภิกษุจุดไฟเพื่อเป็นแนวป้องกันไฟป่าได้ อันเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการรักษาที่อยู่อาศัยและผืนป่าในบริเวณนั้นให้ปลอดภัยจากไฟป่า

๒. การอนุรักษ์โดยอ้อม คือ การที่ภิกษุอาศัยอยู่ในผืนป่า แบบพึ่งพาอาศัยกันโดยไม่เบียดเบียนกัน อันเป็นการช่วยดูแลรักษาผืนป่าให้คงไว้ตามเดิม ท่านเหล่านั้นผู้เห็นความสำคัญของกฎเกณฑ์ธรรมชาติเข้าใจวัฏจักรของสิ่งแวดล้อมตามหลักแห่งปัจจุสมุปบาท สามารถเป็นแนวทางแห่งการนำไปสู่ความสุขอันสูงสุดทางศาสนาทั้งนำความสุขนั้นไปให้แก่ประชาชนผู้มีติดบอดจากแสงแห่งปัญญาและสามารถสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรัก ความหวงแหนทรัพยากรอันมีค่ายิ่ง ซึ่งนำไปสู่การดูแลผืนป่าและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งมวลมนุษยชาติให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ภิกษุพุทธบุตรนั้นมีเจตยีนของการดำเนินชีวิตอันเรียบง่าย สันโดษ อ่อนน้อมถ่อมตัวไปพร้อมๆ กับการอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุขระหว่างมนุษย์ เทวดา สัตว์ป่า พืชไม้ และสิ่งแวดล้อมในผืนป่า พุทธศาสนิกชนทั่วไปจึงให้ความสำคัญต่อผืนป่านั้นๆ ด้วย แต่ถ้าผืนป่านั้นหรือสถานที่อื่นใดที่มีความสมบูรณ์ของพันธุ์ไม้ไม่เพียงพอแก่การรักษาสภาพแวดล้อมและอำนวยประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ ก็จะมีการส่งเสริมปลูกป่าสร้างสวนป่า ตามความเหมาะสมแก่พื้นที่ รวมทั้งสร้างสาธารณประโยชน์อื่นโดยถือว่าเป็นการบำเพ็ญบุญอีกวิธีหนึ่งที่ประชาชนทั่วไปไม่ควรละเว้น เมื่อมีการอาศัยอยู่ในผืนป่าหรือสถานที่อื่นใดเป็นการถาวรเพื่อสร้างเป็นวัดได้มีการกำหนดเขตสีมา โดยกำหนดสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นภูเขา ก้อนหิน ป่าไม้ ต้นไม้ หนทาง จอมปลวก แม่น้ำ แอ่งน้ำ เป็นเขตกำหนดนิมิต ทำให้เห็นว่าพระพุทธรศาสนา ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติรอบตัวเป็นกรณีพิเศษ โดยไม่ต้องแสวงหาสิ่งอื่นนอกสถานที่มาเป็นนิมิตแต่ประการใด เป็นการไม่ทำความเสียหายต่อธรรมชาติที่มีอยู่เดิม เหล่านี้ล้วนเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อความสมบูรณ์ของผืนป่า เพื่อให้ภิกษุอยู่เป็นหลักแหล่งตลอดฤดูฝนจึงมีพุทธบัญญัติ การจำพรรษา ห้ามภิกษุเที่ยวจาริก ตลอด ๓ เดือน อันเป็นการป้องกันภิกษุเที่ยวจาริกไปเพื่อกิจอื่นใดอาจเหยียบย่ำพืชพันธุ์ธัญชาติและพันธุ์ไม้อื่นๆ ที่กำลังเจริญเติบโตงอกงามได้^{๑๘}

นอกจากนี้แล้วยังมีพุทธบัญญัติ ห้ามทำความสกปรกแก่สิ่งแวดล้อมอีก เพื่อป้องกันภิกษุผู้ไม่มีอาวาระสร้างความสกปรกแก่บริเวณอันเป็นที่รังเกียจแก่ผู้สัจจไปมาและเกิดภาวะพิษต่อสิ่งแวดล้อม เช่น ห้ามทิ้งขยะออกหน้าตา ห้ามถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะบนเขฬะลงบนของสด เขียวหรือลงในน้ำ ห้ามขุดดินอันเป็นการเบียดเบียนสัตว์ในดินซึ่งบางชนิดเป็นผู้ทำหน้าที่พรวนดิน

^{๑๘} พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ.(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีม

ตามธรรมชาติ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นแนวทางแห่งการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์ไม้ พืชพันธุ์ธัญญาชาติ และสร้างกฎระเบียบให้เกิดขึ้นในหมู่ภิกษุพุทธบุตรรวมทั้งเป็นตัวอย่างในการปลูกจิตสำนึกให้แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นเราจะพบว่าในการอนุรักษ์ป่าไม้แนวพุทธนั้น หากจะอนุรักษ์เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด คือการสร้างจิตสำนึก พระพุทธศาสนาได้ช่วยเสริมสร้างจิตสำนึกแก่ประชาชนให้มีจิตระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ พันธุ์ไม้ หลายแห่ง เป็นต้นว่าใน นิทานชาดก อังคุตตปิฎก ซึ่งกล่าวถึงคนตัดต้นไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ ที่ตนเคยอาศัยร่มเงาเปรียบเหมือนผู้ทำลายมิตรสหาย นอกจากนี้แล้วยังมีในนิทานชาดกอีกกว่า ๕๔๐ เรื่อง ที่เหมาะสมสำหรับการปลูกสร้างส่งเสริมความรัก ความเข้าใจ ความห่วงใย ให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะเยาวชน ที่มีต่อป่าไม้ พันธุ์ไม้ และสรรพชีวิต ดังที่ปรากฏใน เวสสันดรชาดก ปลาสดชาดก ขุททกนิยายชาดก เหล่านี้ล้วนแต่ต้องการให้เห็นคุณค่าของสรรพสิ่งในธรรมชาติ อันเป็นการปลูกจิตสำนึกที่ดีต่อป่าไม้พันธุ์ไม้และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ได้ทั้งสิ้น เมื่อมนุษย์เห็นความสำคัญของป่าไม้ พันธุ์ไม้ ย่อมเกิดการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นขึ้นได้ง่าย อย่างไม่มีขีดจำกัด ฉะนั้นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ตามแนวพุทธธรรมนั้น ก็เป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์ไม้ สำคัญยิ่งประการหนึ่งเพราะเมื่อมีจิตสำนึกที่ดีต่อป่าไม้ พันธุ์ไม้แล้วพฤติกรรมก็ค่อยตามไปด้วย^{๑๙}

สรุปทัศนพระพุทธานุศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้จะเห็นได้ว่าพระพุทธานุศาสนามีบทบาทและแนวทางให้คงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ป่าไม้ และสิ่งแวดล้อม มีปรากฏตลอดมาทุกยุคทุกสมัยตามหลักปฏิจจุสมุปบาทอันเป็นวัฏจักรตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดีที่แสดงออกมาในด้านพฤติกรรม วิถีชีวิต ทั้งการสร้างกฎกติกาควบคุมความประพฤติของหมู่คณะเพื่อความคงอยู่ของป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ มีจิตสำนึกรักความสงบ มีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น ด้านปัญญา ความเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มีป่าไม้เป็นองค์ประกอบใหญ่ อันเป็นเหตุและผลที่ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติแวดล้อม อันเป็นหนทางนำมาซึ่งสันติสุขแก่สรรพชีวิต ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งการเสริมสร้างปัญญาอย่างแท้จริงอีกทางหนึ่ง

^{๑๙} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. หน้า ๖๐.

๒.๓ คำสอนของพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องป่า

คำสอนเกี่ยวกับเรื่องป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท คำว่า ป่าไม้ หรือ ต้นไม้ มีคำที่ใช้เรียกอยู่หลายคำ เช่น รุกข (ต้นไม้) ภูตคาม (พืช) ดังนั้น ต้นไม้ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้นขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ รวมถึงพืชทุกชนิด รวมอยู่ในคำว่า “ภูตคาม” ทั้งสิ้น เพราะคำว่า “ภูตคาม” มีความหมายกว้าง ครอบคลุมถึงพืช ๕ ชนิด คือ^{๒๐}

๑. พืชพันธุ์ที่เกิดจากเหง้า (หัว) คือพืชที่ใช้เหง้าขยายพันธุ์ ได้แก่ ขมิ้น, ขิง, ว่านน้ำ, ว่านเปราะ, อุตพิต, ข้าว, แฝก, แห้วหมู ฯลฯ
๒. พืชพันธุ์ที่เกิดจากลำต้น คือพืชที่ขยายพันธุ์ได้ด้วยวิธีการตอน ได้แก่ ต้นโพธิ์, ต้นไทร, ต้นดีปลี, ต้นมะเดื่อ, ต้นเตาร้าง, ต้นมะขวิด ฯลฯ
๓. พืชพันธุ์ที่เกิดจากข้อ (ปล้อง) คือพืชที่ใช้ข้อปลูก ได้แก่ อ้อย, ไม้ไผ่, ไม้้อ ฯลฯ
๔. พืชพันธุ์ที่เกิดจากยอด คือพืชที่ใช้ยอดปักกิ่งออกได้ ได้แก่ ผักบุ้งล้อม, แมงลัก, เถาหญ้านาง ฯลฯ
๕. พืชพันธุ์ที่เกิดจากเมล็ด คือ พืชที่ใช้เมล็ดเพาะ ได้แก่ ข้าว, ถั่ว, งา ฯลฯ

นอกจากคำว่า ภูตคาม ดังกล่าว ยังมีคำว่า พืชคาม ที่ใช้ร่วมกับคำว่า ภูตคาม ซึ่งหมายถึง พืชหรือของเขียว ที่ถูกพรากออกจากที่แล้วยังสามารถงอกได้อีก เช่น ผักบุ้ง ถึงกระนั้นก็มีความหมายรวมอยู่ในคำว่า ภูตคาม ทั้งสิ้น

๒.๓.๑ ข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า

ข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ในป่ามีปรากฏในโคลิสสานิสุตต^{๒๑} พระสารีบุตรกล่าวถึงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า (อรัญญวาสี) ไว้ ๑๗ ข้อ ซึ่งภิกษุผู้อยู่ชานบ้าน (คามวาสี) ก็ควรประพฤติด้วยเช่นกัน มีเนื้อหาย่อยๆ ดังนี้

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับ ณ เวฬุวนาราม ใกล้กรุงราชคฤห์ พระสารีบุตรปรารภ ภิกษุชื่อโคลิสซานิ ผู้อยู่ป่า แต่มีความประพฤติย่อหย่อน (เห็นแก่ปัจจัย) มีธุระเข้ามาในที่ประชุมสงฆ์ จึงแสดงข้อปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า ๑๗ ข้อ ดังนี้

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๙๕.

๑. ภิกษุผู้อยู่ป่าไปในสงฆ์ พึงเคารพในเพื่อนพรหมจรรย์
 ๒. พึงฉลาดในอาสนะ ไม่นั่งเบียดภิกษุผู้แก่กว่า ไม่นั่งกันภิกษุผู้อ่อนกว่า
 ๓. ไม่พึงเข้าบ้านเกินเวลา พึงกลับแต่ยังวัน
 ๔. ไม่พึงเที่ยวไปในตระกูลก่อน หรือหลังอาหาร
 ๕. ไม่พึงพึงชันและช้อน
 ๖. ไม่พึงเป็นคนปากกล้าพูดมาก
 ๗. พึงเป็นผู้ว่าง่ายและคบมิตรที่ดี
 ๘. พึงสำรวม(ทวาร)ในอินทรีย์ทั้งหลาย (สำรวม ตา หู เป็นต้น)
 ๙. พึงรู้ประมาณในการบริโภคอาหาร
 ๑๐. พึงประกอบความเป็นผู้ตื่น (ไม่เห็นแก่นอน)
 ๑๑. พึงลงมือทำความเพียร
 ๑๒. พึงมีสติตั้งมั่น
 ๑๓. พึงมีจิตตั้งมั่น
 ๑๔. พึงมีปัญญา
 ๑๕. พึงประกอบความเพียรในอธิธรรม อภินัยเพื่อสามารถตอบชี้แจงได้ เมื่อมีผู้ถาม
 ๑๖. พึงประกอบความเพียรในวิโมกข์อันสงบระงับ อันมิใช่รูป ก้าวล่วงรูป เพื่อสามารถตอบชี้แจงได้ เมื่อมีผู้ถาม
 ๑๗. พึงประกอบความเพียรในอุตตริมนุสสรธรรม (ธรรมอันยิ่งของมนุษย์) เพื่อสามารถตอบชี้แจงได้ เมื่อมีผู้ถาม
- พระมหาโมคคัลลานะถามว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเท่านั้นหรือจึงควรประพฤติ หรือว่าแม้ภิกษุผู้อยู่ชายบ้าน ก็ควรประพฤติด้วย
- พระสารีบุตรตอบว่า แม้ภิกษุผู้อยู่ป่ายังควรประพฤติ จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวว่า ภิกษุผู้อยู่ชายบ้านจะไม่ควรประพฤติ
- พระพุทธศาสนาส่งเสริมให้บุคคลจัดการวิถีชีวิตของตน ให้สอดคล้องกับวิถีทางตามธรรมชาติให้มากที่สุดและอาจจะถือได้ว่า การวางผังเมือง และการวางแผนพัฒนาชุมชนนั้นจะต้อง

คำนึงถึงความเหมาะสมทางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติไว้ด้วย คำสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ปรากฏในนวนิยายไตรภาค^{๒๒} ได้ยืนยันในเรื่องนี้ไว้ว่า

เทวดาพูดถามว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อแก่ชนพวกไหน ชนพวกไหนตั้งอยู่ในพระธรรมและสมบุรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์เล่าพระพุทธเจ้าตรัสว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนที่ปลูกสวนไม้ดอกไม้ผล ปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา สร้างสะพาน โรงน้ำ บ่อน้ำ และศาลาที่พักอาศัย ทั้งชนเหล่านั้นยังตั้งอยู่ในธรรม สมบุรณ์ด้วยศีล จึงไปสวรรค์อย่างแน่นอน

ในพยัคฆชาดก^{๒๓} เล่าว่าพระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลจากวิมานของพระโพธิสัตว์นั้น มีรุกขเทวดาตนหนึ่งสถิตอยู่ ราชสีห์และเสือโคร่งก็อยู่ในป่านั้นด้วย พวกมนุษย์กลัวราชสีห์และเสือโคร่งจึงไม่ไปตัดไม้ทำลายป่า เทวดาทั้ง ๒ นั้นก็อยู่อย่างสงบสุขเรื่อยมา แต่รุกขเทวดาตนหนึ่งนั้นหมั่นกลั่นขากสัตว์ที่ราชสีห์และเสือโคร่งกินเหลือทิ้งไว้ จึงนำเรื่องนี้ไปบอกแก่รุกขเทวดาที่เป็นพระโพธิสัตว์เพื่อจะได้ขับไล่ราชสีห์และเสือโคร่งให้หนีไปเสีย

พระโพธิสัตว์เตือนว่า ถ้าพวกเราขับไล่ราชสีห์และเสือโคร่งให้หนีไป เมื่อพวกมนุษย์ไม่เห็นรอยเท้าของราชสีห์และเสือโคร่งจักเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งวิมานของเราด้วย เป็นแน่แท้ พวกเรารักษาวิมานอยู่ได้ก็เพราะอาศัยราชสีห์และเสือโคร่งทั้ง ๒ นี้รุกขเทวดาอีกตนหนึ่งไม่เชื่อฟังคำเตือนของพระโพธิสัตว์ จึงแสดงรูปอันน่ากลัว ทำให้ราชสีห์และเสือโคร่งหนีไป เมื่อพวกมนุษย์ไม่เห็นรอยเท้าของราชสีห์และเสือโคร่งจึงเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งวิมานของรุกขเทวดาทั้ง ๒ นั้นจึงเห็นได้ว่า เมื่อรุกขเทวดาและสัตว์ป่ามีความเชื่ออาทรต่อกัน ป่าไม้รวมทั้งต้นไม้ที่เป็นวิมานคงไม่ถูกตัดทำลายไปอย่างแน่นอน

^{๒๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑

^{๒๓} ขุ.ชา.ติ.ก. (ไทย) ๒๗/๖๑/๑๓๔

๒.๓.๒ เปรียบเทียบต้นไม้กับธรรมชาติของมนุษย์

ในรูกขสูตร^{๒๔} ต้นไม้ถูกหยิบยกขึ้นแสดงลักษณะพิเศษบางประการ เป็นการเปรียบเทียบกับธรรมชาติทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีของมนุษย์ ทำให้ผู้ฟังธรรมเข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่น บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวก ที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้

๑. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม
๒. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อน แต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม
๓. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม
๔. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีลมีธรรมเลวทราม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทรามแต่บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อมคือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม และ บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม

๒.๓.๓ พุทธประเพณีเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ในปัจจุบันนี้ พระสงฆ์ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์การดูแลป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้ ทอดผ้าป่าพันธุ์ไม้ พิธีทำบุญด้วยวิธีปลูกต้นไม้ และพิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ รายละเอียดโดยย่อพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วย

๑. พิธีบวชต้นไม้ พิธีดังกล่าวมาจากการอุปสมบท โดยพระสงฆ์จะนำจีวรมาพันรอบต้นไม้ในแต่ละต้นที่มีการบวช เพื่อมิให้ประชาชนเข้าทำลาย จากพิธีดังกล่าวเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกหนึ่งทางหนึ่ง

^{๒๔} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๙/๑๖๖

๒. พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้/พันธุ์ไม้ พิธีดังกล่าวมาจากพิธีทอดผ้าป่า โดยประชาชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด พระสงฆ์จะทำพิธีทอดผ้าป่าแล้วนำประชาชนไปปลูกต้นไม้ร่วมกันในบริเวณวัดและที่สาธารณประโยชน์

๓. พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีดังกล่าวมาจากพิธีทำบุญต่าง ๆ เนื่องจากการปลูกต้นไม้มากจะได้ร่วมเงาในการพักผ่อนหย่อนใจ พระสงฆ์จึงชักชวนให้ประชาชนรอบ ๆ วัดมาร่วมทำบุญดังกล่าว เพื่อจะได้มีต้นไม้ภายในวัดมากขึ้น วัดจะได้เป็นสถานที่ร่มรื่น

๔. พิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลูกต้นไม้ พิธีดังกล่าวมาจากพิธีสะเดาะเคราะห์ ประชาชนเชื่อว่าเมื่อชีวิตตกต่ำ ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ พระสงฆ์จึงโน้มน้าวให้ประชาชนเอาต้นไม้มาปลูก จึงได้ทั้งการสะเดาะเคราะห์ของตนเอง และเป็นการเพิ่มต้นไม้ให้ประเทศด้วย^{๒๕}

สรุปคำสอนเกี่ยวกับเรื่องป่าของพระพุทธศาสนาจากที่กล่าวมาล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสำคัญ ข้อนี้รวมเอาการรู้จักใช้บริโภคและบริโภคอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไป จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากเกินไปจนเกินพอดีโลกปัจจุบันนี้กำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภคทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป มนุษย์ไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสม และกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการทำลายธรรมชาติมากเกินไปจนกว่าที่ควรจะเป็น พระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ป่าไม้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิถีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยน ไม่ก้าวร้าว ไม่ตักตวงต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลางและที่สำคัญมนุษย์สามารถลดวิกฤตการสิ่งแวดล้อมได้

^{๒๕} นางสาวอัมพร จันทรรัตน์, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติธรรมกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐, หน้า ๖๕.

๒.๔ พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า

พระวินัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และการดำเนินชีวิตที่มีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัย ให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ทั้งนี้ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์แก่อุภยโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๒๖}

การที่พระสงฆ์จะใช้ชีวิตอยู่ในป่าได้นั้น พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัย โดยเริ่มตั้งแต่อุปสมบทใหม่ ๆ ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องอยู่กับพระอุปัชฌาย์เป็นเวลา ๕ ปี จากนั้นจึงจะสามารถไปอยู่ป่าตามลำพังได้ ในขณะที่อยู่กับพระอุปัชฌาย์ ภิกษุต้องศึกษาพระวินัยให้เข้าใจ และสามารถนำไปสอนคนอื่นได้ อารามหรือวัดที่ภิกษุอยู่ประจำ หรืออยู่จำพรรษาจะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักพระวินัย เช่น อยู่ห่างจากเขตชุมชน กฎสำหรับพักอาศัยก็จะต้องให้คณะสงฆ์กำหนดให้เพื่อป้องกันไม่ให้อายุใหญ่โตเกินความจำเป็น เพราะการสร้างกุฏิใหญ่เกินไปอาจทำให้เกิดอันตรายดังในสิกขาบทที่ ๙ แห่งภุตคามวรรค พระคันนกะ (สหชาติผู้เกิดพร้อมกับพระพุทธเจ้า ภายหลังออกบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า) ให้สร้างกุฏิใหญ่เกินไป กุฏิได้พังลงมาจนเกิดความเสียหายเกี่ยวกับปัจจัย ๔ พระสงฆ์ก็ต้องปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เช่น การใช้จีวร (ผ้าห่ม) ให้มีขนาดพอดี และการใช้น้ำย่อมต้องใช้วัดจากธรรมชาติมาทำการย้อม มีแก่นไม้ขนุน เป็นต้น บาตรสำหรับใช้เลี้ยงชีพต้องทำให้ถูกต้องตามพระวินัยเหมือนกัน คือ ได้ขนาดพอบรรจุข้าวฉันอิ่ม และยังเน้นเรื่องการเก็บรักษาไม่ให้แตกง่าย พร้อมกับให้รักษาความสะอาด ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเสนาสนะ

^{๒๖} ภัทรพร สิริกาญจน, “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน”. งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา. (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๙๗.

และยารักษาโรค ก็มีพระวินัยกำหนดการสร้าง การใช้ไว้ครบถ้วน ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์ได้เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง ความสำคัญของพระวินัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว สามารถแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

๒.๔.๑ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกกายและวาจา

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยโดยเคร่งครัดย่อมเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ดำเนินชีวิตไม่เกินไปเพื่อเบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิตใคร ๆ หากมุ่งดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นที่ตั้ง พระวินัยย่อมฝึกคนที่มีจิตแข็งกระด้างให้มีจิตใจระกอบด้วยเมตตา เช่น พระอุทายีในสมัยที่ยังไม่ได้บวชเคยเป็นนักยิงธนูและไม่ชอบอีกา ครั้นมาบวชในพระพุทธศาสนาได้ฆ่าอีกาตายเป็นจำนวนมาก จึงเป็นเหตุให้พระพุทเจ้าบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์ จะเห็นได้ว่า พระวินัยได้ช่วยการอบบุคคลที่มีจิตใจโหดร้ายให้เป็นผู้มีจิตใจระกอบด้วยเมตตาได้ และเป็นการช่วยอนุรักษ์สัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน หรือถูกฆ่า^{๒๗}

พระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง ไม่แบ่งชั้นวรรณะ เมื่อฝึกตนเองไปตามขั้นตอนตามพระวินัยแล้วย่อมเป็นผู้ที่สมควรแก่การกราบไหว้บูชา นำเลื่อมใส ดังที่พระสารีบุตรเถระได้เห็นการสัรรวมอินทรีย์ เห็นกิริยามารยาทที่น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิ ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงเข้าไปสนทนาธรรมและได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ จนท่านได้บรรลุธรรมเบื้องต้น (เป็นพระโสดาบัน) จากนั้นท่านได้ตามไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า ต่อมาท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามากเกือบเท่าพระพุทธเจ้าและเป็นการสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่าพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามพระวินัยย่อมเป็นผู้ที่น่าเลื่อมใสนำมาซึ่งศรัทธา เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อคนทั่วไป เมื่อได้กัลยาณมิตรที่ดีย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม พระสารีบุตรท่านก็ได้รับโอกาสนี้^{๒๘}

^{๒๗} พระมหาวิเศษ ปญญาวิชโร, พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้, หน้า ๔๑.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

๒.๔.๒ พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติเข้ากับกฎของธรรมชาติ

สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน ตัดต้นไม้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะลงบนของเขียวและลงในแม่น้ำลำธาร สิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุสามเณรและเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี การที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้มากมาย เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมีอยู่อย่างชุกชุม เช่น สัตว์จำพวกแมลง หนอน ผีเสื้อ เป็นต้น ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกมันเป็นที่พักพิง เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็ยิ่งมีสัตว์อาศัยมากเท่านั้น ต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งของคนและสัตว์ พระพุทธองค์ก็ต้องอาศัยผักและผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้ และต้นไม้มีให้เห็นในชาดกมากมาย บางครั้งก็เก็บมาทำอาหาร เช่น ฤๅษีเก็บใบหมากมาทำเป็นอาหาร ดังนั้นพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่คนและสัตว์^{๒๙}

พระพุทธเจ้าทรงรู้ความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ จะทรงพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรม (หมายถึงความถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย) ให้มีความสอดคล้องเกื้อกูลต่อกันตลอดสาย ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล (หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงไปจนถึงรุ่งอรุณวันใหม่) สิกขาบทนี้ทรงมุ่งให้ภิกษุเป็นผู้เรียบง่าย ไม่ทำความลำบากให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้แล้วก็เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุฉันอาหารที่ค้างคืนเพราะอาหารนั้นอาจเสีย เมื่อภิกษุฉันเข้าไปก็อาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต อีกอย่างถ้าภิกษุฉันมากเกินไปก็เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่ง ความว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทอดพระเนตรเห็นภูเขื่อนงามที่พระธนิยะกุมภกราบบุตรก่อสร้างขึ้นเพื่ออยู่จำพรรษาสำหรับตน พระองค์ตรัสถามว่า “นั่นอะไร น่าดู น่าชม สีสเหมือนแมลงค่อมทอง” ภิกษุทั้งหลายกราบพูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าทรงดำนิว่า “ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษนั้น ไม่สมควร ไม่ค่อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของ

^{๒๙} อ้างแล้ว, พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้, หน้า ๔๕.

สมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ ไฉนโมฆบุรุษจึงขยำโคลนก่อภูฏินล้วนแล้ว โมฆบุรุษนั้นชื่อว่าไม่มีความ
เอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย พวกเธอจงไปทำลายภูฏินนั้นเสีย อย่าให้
เพื่อนพรหมจารีในภายหลังเบียดเบียนหมู่สัตว์เลย ภิกษุไม่พึงทำภูฏินล้วน ภิกษุใดทำต้องอาบัติ
ทุกกฏ”^{๓๐} จะเห็นได้ว่าพระวินัยข้อนี้มีความมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์ดิน และป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์
นอกจากนี้แล้วยังช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศด้วย เพราะการทำภูฏินจะต้องทำการเผาดินให้
แข็งตัว ดินนั้นจึงจะคงทน ไม่แตกง่าย นับว่าพระพุทธเจ้าทรงมองเห็นการณ์ไกลจริง ๆ

สรุปพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ที่นำมาเสนอทั้งหมดนี้ล้วนมีความสำคัญ
ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็น
บุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายเกื้อกูลต่อธรรมชาติอันเป็นเหมือนเวที
สำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้อง
สัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อ
จิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบท
ดังที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรง
และโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล
ก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

^{๓๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๕๖.

บทที่ ๓

กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์

เนื่องจากการวิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ เป็นเรื่องของกระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดน่านและจังหวัดพิษณุโลก ว่าเป็นอย่างไร อันเป็นการตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ ๒ จึงกำหนดสภาพปัญหาของป่าไม้ และกระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในจังหวัดน่าน และจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีเนื้อหาสำคัญ ดังนี้

- ๓.๑ วิธีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้
- ๓.๒ สภาพผืนป่าไม้ในประเทศไทย
- ๓.๓ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อป่าไม้
- ๓.๔ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับมนุษย์
- ๓.๕ กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์

๓.๑ วิธีชีวิตของคนไทยกับป่าไม้

ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ในจังหวัดน่าน จังหวัดพิษณุโลก และโดยภาพรวมในประเทศไทย สืบเนื่องจากการพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นเหตุให้ป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก บางครั้งเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองทั้งโดยวิธีผิดกฎหมายและอาศัยช่องว่างของกฎหมาย เจ้าหน้าที่บางคนพยายามดูแลรักษาป่าอย่างเคร่งครัด กลับต้องแพ้ง่ายต่าง ๆ อันเกิดจากนายทุนที่มีอิทธิพล อย่างไรก็ตามยังคงมีป่าไม้บางส่วนที่เหลืออยู่ได้ด้วยการดูแลรักษาของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์และดวงวิญญาณที่อาศัยอยู่ในป่า นั้น ๆ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และความเชื่อของชาวบ้านที่ช่วยให้รักษาป่าไม้ไว้ได้ เช่น

- ๑) พระเป็นผู้รับผิดชอบและดูแลรักษาป่าไม้
- ๒) ความร่วมมือขององค์กรเอกชนและเจ้าอาวาสของวัดร่วมมือกันรักษาป่าไม้
- ๓) ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ

ชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะโกรธและสาปแช่ง ถ้าพวกเขาเข้าไปตัดไม้หรือล่าสัตว์ในป่า ดอนปู่ตา ตามความเชื่อชาวบ้านจะสร้างศาลเล็ก ๆ ไว้ในป่าเพื่อให้เป็นที่สิงสถิตของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งผีบรรพบุรุษจะช่วยปกป้องรักษาและบันดาลให้เกิดสิ่งดี ๆ แก่พวกเขา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จาก

ป่าประเภทนี้ในรูปอาหารจำพวกเห็ด พืชผัก และผลไม้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว ชาวบ้านจะสร้างกฎระเบียบในการดูแลรักษาป่าขึ้นเอง เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อดังกล่าวข้างต้น องค์การเอกชนและพระสงฆ์จึงนำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการดูแลรักษาป่าไม้ เช่น การประยุกต์มาใช้ในเรื่อง “การบวชต้นไม้” ทำให้เกิดโครงการบวชต้นไม้เพื่อรักษาต้นไม้ขนาดใหญ่ไว้เป็นแม่ไม้ในป่าต้นน้ำลำธาร โครงการดังกล่าวกำลังแพร่หลายไปในหลายภาคของประเทศ ช่วยให้เราสามารถรักษาป่าไม้ของชาติไว้ได้ส่วนหนึ่งซึ่งประเพณีการปลูกต้นไม้ได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งในศตวรรษนี้เพื่อแก้ไขการทำลายป่าและความไม่สมดุลของธรรมชาติที่เกิดขึ้น ดังนั้น ในพระราชพิธีสำคัญ ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว องค์การต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและไม่ใช่ว่าของรัฐบาลก็นิยมปลูกต้นไม้ เป็นการสร้างกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^๑

สังคมไทยในอดีตวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนาชาวพุทธจะละเว้นการฆ่าสัตว์ มักปล่อยนก ปล่อยปลา ปล่อยเต่า ปล่อยโค ฯลฯ เพื่อให้อิสรภาพแก่สัตว์เหล่านั้น เป็นการสืบชะตาอายุหรือให้ตนเองพ้นจากเคราะห์กรรม แม้ชาวชนบทจับปลาจากหนอง คลอง หรือบึง ถ้าจับปลาได้ตัวใหญ่มากผิดสังเกต จะไม่ฆ่าแต่จะปล่อยกลับไปเพราะเชื่อว่าเป็นปลาเทวดา หรือปลาพระภูมิเจ้าที่ อันเป็นความเชื่อเรื่องวิญญาณนิยม ถ้าเป็นปัจจุบัน ยิ่งจับปลาได้ตัวใหญ่มากยิ่งดีเพราะนำไปขายได้ราคาแพง อันเป็นความเชื่อแบบวัตถุนิยมความเชื่อวิญญาณนิยมได้จางหายไปเพราะการพัฒนาประเทศที่เน้นด้านวัตถุแบบโลกตะวันตก ซึ่งละเลยความดีงามทางด้านจิตใจ และขาดการมองด้านมิติวิญญาณดังที่ PASSMORE ชาวออสเตรเลียกล่าวว่า “ชาวตะวันตกขาดจริยธรรมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะการนับถือพระเจ้าเพียงองค์เดียวได้เข้ามาแทนที่การนับถือวิญญาณธรรมชาติหรือพหุเทวนิยม โดยยกย่องมนุษย์เป็นนายธรรมชาติ มองธรรมชาติว่าไม่มีวิญญาณ เป็นเพียงวัตถุที่มีอยู่เพื่อรับใช้มนุษย์ มนุษย์จึงได้ไปขบขี้จากพระเจ้าเพื่อพิชิตธรรมชาติ และเปิดช่องทางให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมาเป็นลำดับ ซึ่งต่างจากจริยธรรมทางตะวันออก มี ฮินดู พุทธ เต๋า ขงจื๊อ เป็นต้น นับถือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์(Sacred nature)”^๒

วิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนนั้น มีความสัมพันธ์กับการใช้น้ำและการเป็นอยู่ที่เนื่องด้วยน้ำอย่างแนบแน่นมานาน อีกทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ของชาวพุทธก็มักมีน้ำเป็น

^๑ อำนาง เจริญศิลป์.การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.๒๕๓๔),หน้า ๓๕.

^๒เสถียร โกเศศ. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย.(กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา. ๒๕๒๑),หน้า ๒๖๕.

องค์ประกอบในพิธีนั้นๆ ทั้งในราชพิธีและพิธีกรรมของชาวบ้านทั่วไป เช่น พิธีบรมราชาภิเษก พิธีมุรธาภิเษก พิธีลงทรง พิธีก่อพระทราย พิธีโสกันต์ พิธีพิพัฒน์สัตยา พิธีลอยกระทง เป็นต้น ล้วนมีส่วนช่วยให้เกิดความสำนึกรักและหวงแหน ทรัพยากรน้ำและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ซึ่งเป็นกระบวนการเชื่อมโยงกัน และผูกพันกับชีวิตชาวพุทธตั้งแต่แรกเกิดจนตาย พิธีกรรมต่างๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธไทยที่มีน้ำเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเสมอ

การดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยน้ำเป็นหลักนี้ สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการดำรงชีวิตแบบชาวน้ำ การสร้างถิ่นฐานอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแม่น้ำลำคลองซึ่งอาจเป็นอยู่ในน้ำ เช่น เรือนแพ เรือแพ บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาหรืออยู่บนตลิ่งนั้น นับเป็นกลุ่มที่ทอดให้เห็นสะพานแห่งวัฒนธรรมของชาวน้ำกับชาวบกได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นจุดกำเนิดที่แสดงออกในงานเทศกาล การละเล่นทางน้ำของชาวพุทธไทย เช่น งานฉลองชักพระ การพายเรือเล่นสักวา การแข่งเรือ เป็นต้น และงานด้านสถาปัตยกรรมทางน้ำที่งดงามและทรงคุณค่าทางศิลปะอื่นๆ อีกมากมาย

๓.๒ สภาพของป่าไม้ในประเทศไทย

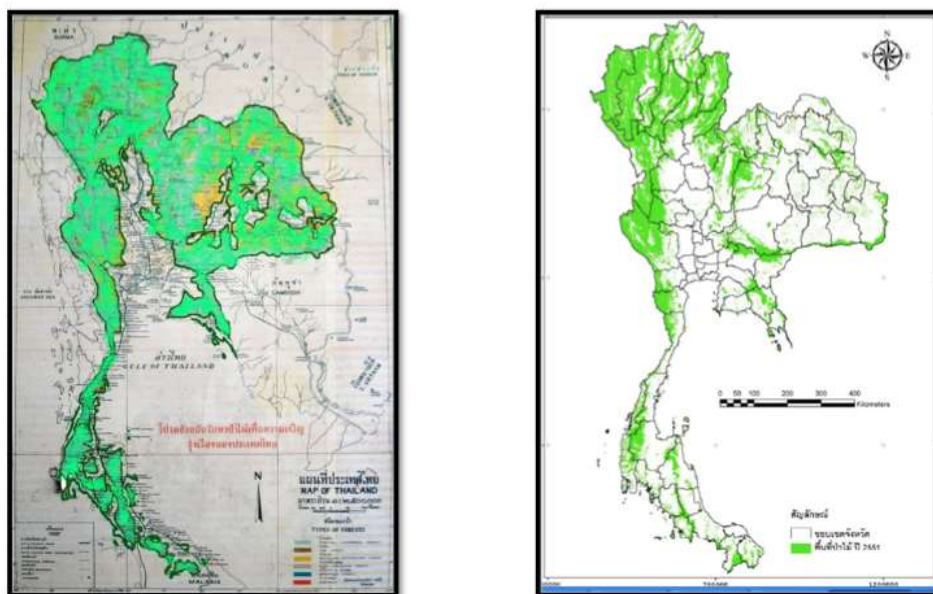
ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ถูกทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย จากรายงานสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๕ ของมูลนิธิสืบนาคะเสถียรพบว่า

พื้นที่ป่าประเทศไทยน่าจะเหลืออยู่ ๑๗๑,๕๘๖ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณร้อยละ ๓๓ ของพื้นที่ที่ดินประเทศไทย เมื่อเทียบกับเนื้อที่ป่าเมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมาจะมีเนื้อปาลดลงไปถึงร้อยละ ๕๐ ของที่เคยมี ในช่วงเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยทำลายป่าไปในพื้นที่ ๑/๓ ของเนื้อที่ประเทศไทย ประมาณ ๑๕๕,๘๘๕ ตารางกิโลเมตร หรือ เท่ากับ ๕๖ เท่าของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โดยในช่วงปี ๒๕๐๔-๒๕๒๕ มีพื้นที่ป่าหายไปมากที่สุดหลังจากเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ และการสัมปทานป่าไม้และไม่มีการป้องกันการบุกรุกตามมา พื้นที่ป่ายังลดลงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันกรมป่าไม้ได้

*ศศิน เฉลิมลาภ เลขาธิการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร, รายงานสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.seub.or.th> [๑๕ ก.ค. ๒๕๕๗].

แสดงพื้นที่ป่าไม้เปรียบเทียบตั้งแต่ปี ๒๕๐๖ – ปัจจุบัน ดูภาพแผนที่ประกอบจะเห็นได้ชัดเจนว่า ป่าไม้ได้ลดลงอย่างเห็นได้ชัด

ภาพประกอบที่ ๓.๑ แผนที่แสดงป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๐๖ เปรียบเทียบกับพื้นที่ป่าปัจจุบัน

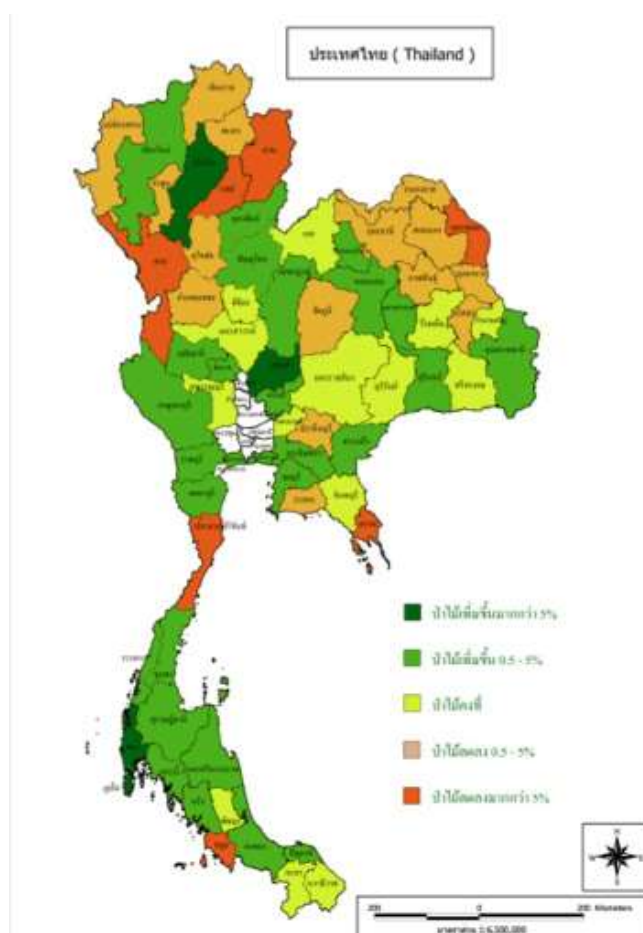
แผนที่แสดงป่าไม้ที่สืบค้นได้จากกองค้นคว้า กรมป่าไม้เมื่อ ปี 2506 เปรียบเทียบกับแผนที่พื้นที่ป่าไม้ปัจจุบัน

จากอดีตที่ผ่านมาประเทศไทยเคยมีจังหวัดต่างๆที่ปกคลุมด้วยป่าไม้เกือบทั้งจังหวัด ประมาณ ๑๔ จังหวัด และมีเนื้อที่ป่าไม้มากกว่าครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ ๒๓ จังหวัด ปัจจุบันเหลือ จังหวัดที่มีป่าไม้ปกคลุมมากกว่า ๗๐% อยู่ ๕ จังหวัด และมีจังหวัดที่ป่าไม้ปกคลุมมากกว่า ครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ ๔ จังหวัดการสูญเสียป่าไม้เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเป็นรายจังหวัดจากอดีตที่ ผ่านมาประเทศไทยมีจังหวัดที่เคยมีป่าไม้มากปกคลุมกว่า ๗๐% แต่ปัจจุบันสูญเสียไปเกือบ ทั้งหมด คือ จังหวัดกำแพงเพชร สกลนคร และชุมพร นับเป็นพื้นที่ที่สูญเสียป่าไม้รุนแรงมาก ส่วน จังหวัดที่ป่าไม้ปกคลุมอยู่มากและมีการสูญเสียป่าไม้ราว ๆ ครึ่งหนึ่ง ได้แก่ เพชรบูรณ์ พิษณุโลก แพร่ น่าน ประจวบคีรีขันธ์ พังงา สตูล กาฬสินธุ์ นครพนม นครราชสีมาหนองคาย ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง กระบี่ ตรัง แต่อย่างไรก็ตามจังหวัดอื่น ๆ ก็มีเนื้อที่ป่าลดลงอย่างมากเช่นกัน^๔

^๔กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า. (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์สำนักสารนิเทศ กรมป่าไม้, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕ .

ในปัจจุบัน เนื้อที่ป่าไม้ในประเทศไทยน่าจะมีแนวโน้มสูงขึ้น ประมาณ ๓% ของเนื้อที่ประเทศไทยจากสถิติในช่วง ๒๕๔๙-๒๕๕๒ แต่เมื่อพิจารณาในพื้นที่จังหวัดต่างๆ พบว่า มีจังหวัดที่ยังมีเนื้อที่ป่าลดลงมาก (เกิน ๕% ของเนื้อที่จังหวัด ได้แก่ จังหวัด สตูล ตาก น่าน แพร่ นครพนม ตราด ประจวบคีรีขันธ์โดยเฉพาะจังหวัด ตาก และน่าน เป็นพื้นที่รับน้ำของเขื่อนภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งมีผลต่อการชะลอน้ำท่าจากพายุฝนที่จะไหลลงเขื่อนอย่างรวดเร็ว และป้องกันการกัดเซาะหน้าดินลงอ่างเก็บน้ำ ที่น่าจะมีผลต่ออุทกภัยในปี ๒๕๕๔ ที่ผ่านมานอกจากนี้ จังหวัด กำแพงเพชร เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา น่าน ลำพูน สุโขทัย พิษณุโลก กาฬสินธุ์ ชัยภูมิ มุกดาหาร ยโสธร สกลนคร อุดรธานี ระยอง และ ตรัง ก็มีเนื้อที่ป่าที่ลดลงมากเช่นกัน^๕

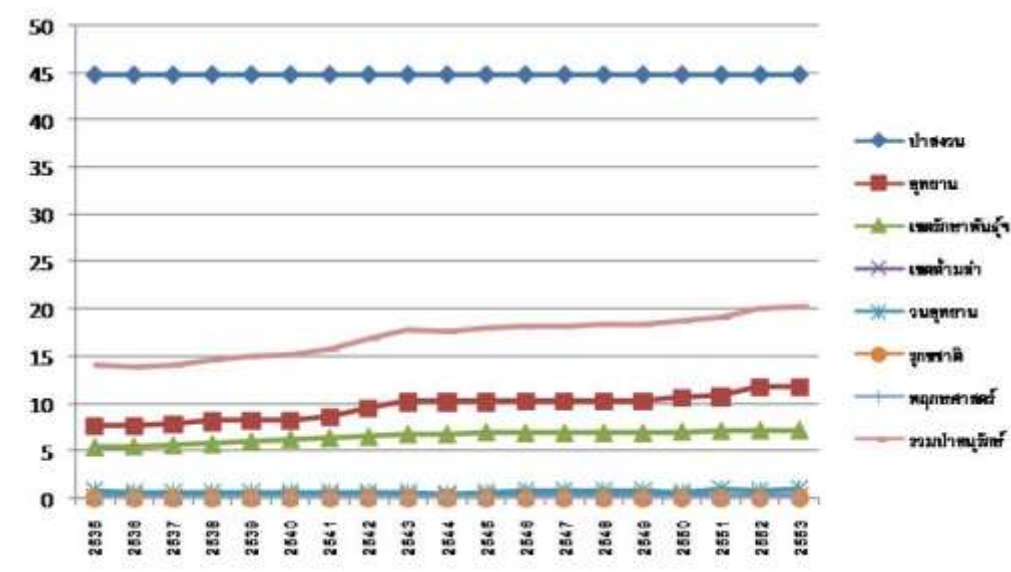
ภาพประกอบที่ ๓.๒ แผนที่แสดงป่าไม้ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๔๙-๒๕๕๒

^๕ เรืองเดียวกัน, หน้า ๓๔.

มาตรการจัดการป่าของประเทศไทย คือ การประกาศป่าสงวนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ แต่เนื่องจากเป็นมาตรการที่มุ่งในการควบคุมพื้นที่ป่าเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าเป็นสำคัญ ทั้งการให้สัมปทานไม้ในอดีต (สิ้นสุดเมื่อปี ๒๕๓๑ หลังเกิดดินถล่มจากการตัดไม้ทำลายป่าและกระแสนุรักษ์ในช่วงการต่อต้านเขื่อนน้ำโจน) และยังคงมีการอนุญาตให้เข้าใช้ประโยชน์หรือกระทั่งอยู่อาศัยในพื้นที่ ดังนั้นพื้นที่ป่าสงวนที่ถูกประกาศปัจจุบันจึงมีพื้นที่ลดลงอย่างรวดเร็ว (ในปัจจุบันมีพื้นที่ที่ประกาศเป็นป่าสงวนอยู่ราว ๔๕% หรือกว่า ๒๓๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร แต่มีพื้นที่ป่าเหลือจริงอยู่เพียง ๑๗๑,๕๘๖ ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ ๗๐ ดังนั้นแสดงว่ามีเนื้อที่ป่าสงวนถูกใช้ประโยชน์ไปถึงประมาณ ๓๐%^๖)

ภาพประกอบที่ ๓.๓ กราฟแสดงลักษณะป่าไม้ในประเทศไทย

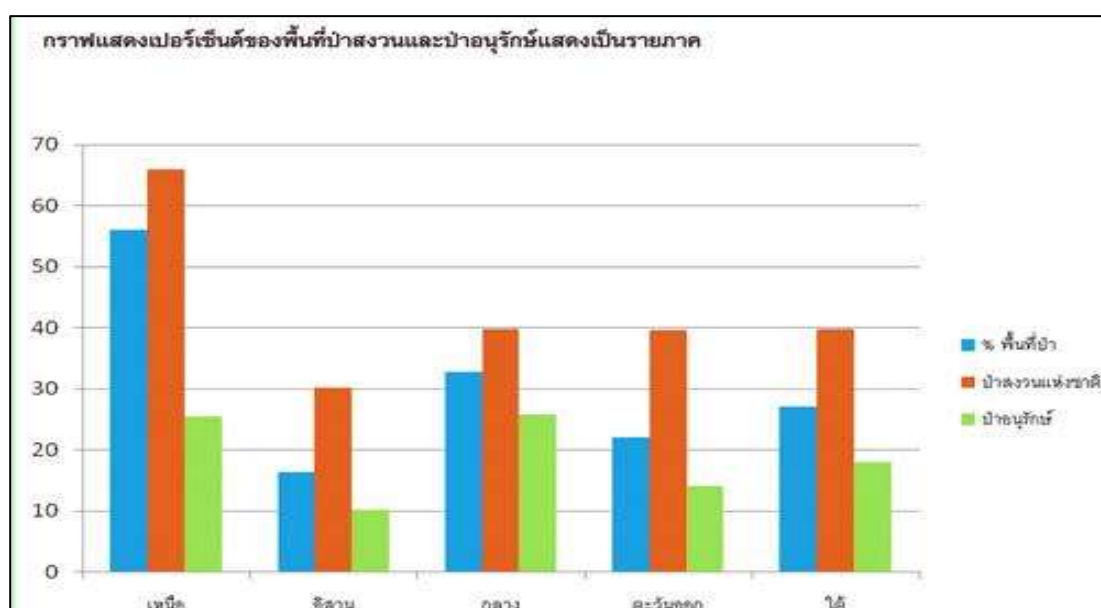
การอนุรักษ์ป่าที่ได้ผลมากกว่าการประกาศป่าสงวนคือ การประกาศเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ หรือ พื้นที่คุ้มครอง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า วนอุทยาน เขตห้ามล่าสัตว์ป่า รวมถึง สวนรุกขชาติและสวนพฤกษศาสตร์ ซึ่งแม้ว่าจะสามารถรักษาพื้นที่ที่ถูกประกาศ

^๖กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม.จากธรรมชาติสู่เขตอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ.(กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.๒๕๓๘), หน้า ๕๓.

ส่วนใหญ่ไว้ได้แต่เนื่องจากขั้นตอนการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ในอดีตมิได้มีการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสำรวจเพื่อคุ้มครองสิทธิชุมชน จึงทำให้มีการประกาศพื้นที่ทับซ้อนกับพื้นที่ใช้ประโยชน์ทำกิน และเก็บหาของป่าของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดปัญหาในเชิงสิทธิชุมชนมากมายในปัจจุบัน ซึ่งต้องอาศัยมติคณะรัฐมนตรี (๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑) ในการผ่อนผันให้อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อมีการขยายพื้นที่เดิมที่ไม่มีการแสดงแนวเขตการควบคุมที่ชัดเจนก็ส่งผลให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้จากการขยายตัวทั้งชุมชนกลางป่า และขอบป่าอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังการส่งเสริมการปลูกพืชไร่ต่างๆ สวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน ทั้งจากบริษัทเอกชน และนโยบายการสนับสนุนที่ขาดความรอบคอบของรัฐ ทำให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรง และสูญเสียพื้นที่ป่าเพิ่มเติมตลอดมา

ปัจจุบันมีการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์รวมประมาณ ๑๐๓,๘๑๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒๐% ของเนื้อที่ประเทศไทย โดยน่าจะมีเนื้อที่ป่าจริงประมาณกว่า ๑๕% และพื้นที่ป่าจำนวนนี้คือพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพในการเป็นแหล่งที่อยู่ของสัตว์ป่า และเก็บรักษาแหล่งพันธุกรรมของพืช เนื่องจากมีการจัดการป้องกันการบุกรุกทำลายที่ดีกว่าพื้นที่ป่าสงวน^๗

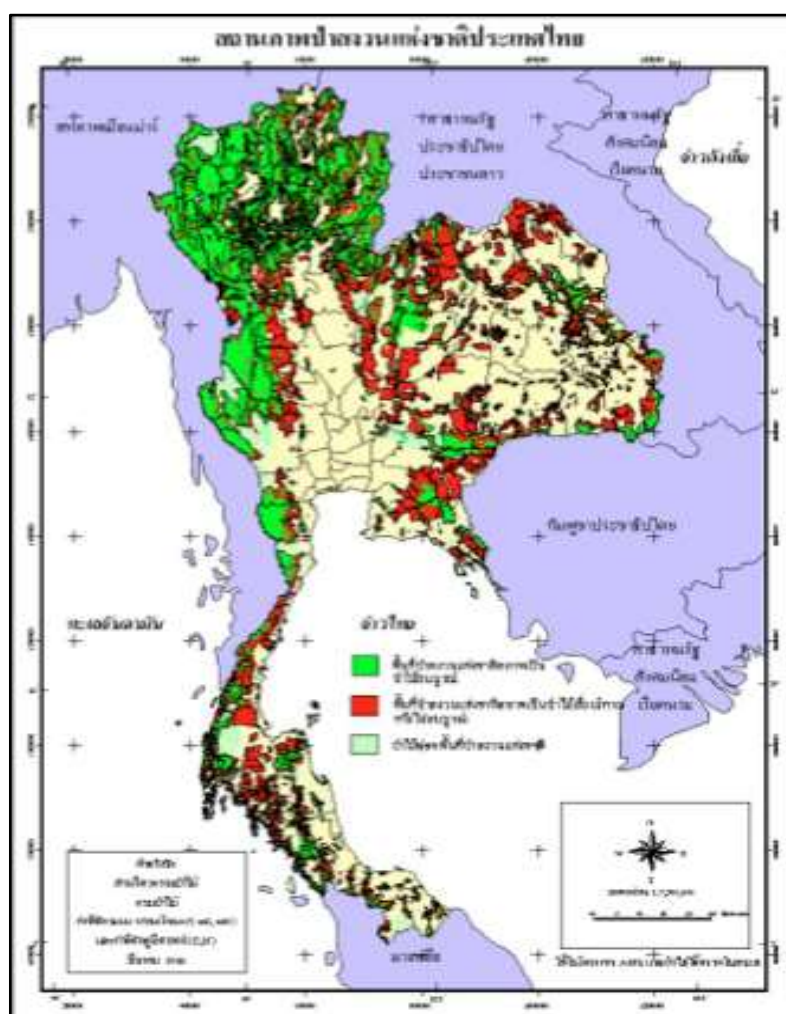
ภาพประกอบที่ ๓.๔ กราฟแสดงพื้นที่ป่าสงวนและป่าอนุรักษ์แสดงรายภาค

^๗ เรืองเดียวกัน, หน้า ๕๕.

จากข้อมูลของฝ่ายรังวัดแนวเขตที่ดินป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ (จัดทำข้อมูลแผนที่ตั้งแต่ปี ๒๕๔๔) ได้แสดงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเป็นป่าไม้เสื่อมโทรม หรือไม่สมบูรณ์ จะเห็นสถานการณ์ของการรักษาพื้นที่ป่าได้อย่างชัดเจน โดยพื้นที่ที่ยังเป็นพื้นที่สมบูรณ์ปัจจุบันเป็นป่าที่ประกาศเป็นป่าอนุรักษ์แล้วเกือบทั้งสิ้น และแม้ว่าปัจจุบันจะมีการจัดตั้งป่าชุมชนอยู่ทั่วประเทศกว่าหนึ่งหมื่นแห่ง แต่เป็นพื้นที่เพียงไม่ถึง ๑% ของพื้นที่ ประเทศไทย

ภาพประกอบที่ ๓.๕ แผนที่สภาพป่าสงวนแห่งชาติประเทศไทยปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ในประเทศไทยได้ประมาณ ๒๐% ของพื้นที่ประเทศไทย นับว่าเป็นการรักษาพื้นที่ต้นน้ำ และทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของประชากรที่เพิ่มขึ้นและความต้องการที่ดินใน

การเกษตร โครงการพัฒนา และการท่องเที่ยวต่างๆ ยังเป็นการคุกคามการอยู่รอดของพื้นที่ป่าประเทศไทยอยู่ ซึ่งนับเป็นโจทย์ใหญ่ของสังคมไทยที่ต้องร่วมกันคิดว่าเราจะรักษาป่าที่เหลืออยู่นี้ไว้ได้อย่างไร จากแผนที่เราจะเห็นได้ว่าสีเหลืองเข้มคือพื้นที่จังหวัดที่มีประชากร ๒.๕-๖ ล้านคน และ พื้นที่สีเหลืองอ่อน คือพื้นที่ที่มีประชากร ๑.๖-๓.๕ แสนคน อยู่รอบพื้นที่ป่าอนุรักษ์^๙

๓.๓ ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อป่าไม้

ป่าไม้เป็นศูนย์รวมของสรรพชีวิต เป็นที่ก่อกำเนิดสายน้ำชีวิตพืชและสัตว์ที่หลากหลาย อีกทั้ง เป็นที่พึ่งพิงและให้ประโยชน์แก่มนุษย์มาแต่โบราณกาล เพราะป่าไม้ช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศ กำบังลมพายุ ป้องกันบรรเทาอุทกภัย ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน เป็นเสมือนเขื่อนธรรมชาติที่ป้องกันการตื้นเขินของแม่น้ำลำคลอง เป็นแหล่งดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และเป็นโรงงานผลิตออกซิเจนขนาดใหญ่ เป็นคลังอาหารและยาสมุนไพร และป่าไม้ยังเป็นแหล่งศึกษาวิจัยและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ นอกจากนี้ ในผืนป่ายังมีสัตว์ป่านานาชนิดซึ่งมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในหลายลักษณะ ได้แก่ การรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เช่น การควบคุมปริมาณสัตว์ป่าให้อยู่ในภาวะสมดุล การช่วยแพร่พันธุ์พืช การควบคุมแมลงศัตรูพืช เป็นปุ๋ยให้กับดินในป่า เป็นต้น^{๑๐} การเป็นแหล่งพันธุกรรมที่หลากหลาย การเป็นอาหารของมนุษย์และสัตว์อื่น และการสร้างรายได้ให้แก่มนุษย์ เช่น การทำการค้าจากชิ้นส่วนต่างๆ ของสัตว์ป่า การจำหน่ายสัตว์ป่า และการเปิดให้บริการเข้าชมสวนสัตว์ เป็นต้น

ดังนั้น จึงนับว่าป่าไม้ให้คุณประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่มวลมนุษย์เป็นอย่างมาก หากป่าไม้เสื่อมถอยไป ย่อมเป็นบ่อเกิดความทุกข์ยากแก่ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ และสัตว์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อป่าไม้โดยตรงพอสรุปได้^{๑๑} ดังนี้

^๙กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า, หน้า ๔๕ .

^{๑๐}จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ทรัพยากรน้ำและการอนุรักษ์. (กรุงเทพมหานคร : ไทพวันอินเตอร์ แอคทีฟจำกัด. ๒๕๔๑), หน้า ๓๙.

^{๑๑}thaienvimonitor, การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อม, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.thaienvimonitor.net/Concept/priority๑.htm>, [๑๕ก.ค. ๕๗]

๓.๓.๑ ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม

ประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมด ๓๒๑ ล้านไร่ พื้นที่ทำการเกษตร ๑๕๐ ล้านไร่ ในจำนวนนี้มีพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องการใช้ดินไม่เหมาะสมตามสมรรถนะประมาณ ๓๐ ล้านไร่ มีการพังทลายของดินในพื้นที่เกษตรกรรม ๑๓๔ ล้านไร่ ปัญหาดินเค็มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑๗.๘ ล้านไร่ ปัญหาการสูญเสียและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ชุ่มน้ำ(Wetland) อันเป็นพื้นที่มีลักษณะเด่นทางนิเวศวิทยาของประเทศ การแพร่กระจายของสารพิษตกค้างในดิน การหลุดตัวของดินจากการสูบน้ำบาดาล ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น การบุกเบิกแผ้วถางป่า เพื่อทำไร่เลื่อนลอย การใช้สารเคมีทำให้มีพิษตกค้างและขาดความรู้และการวางแผนที่ดี และที่สำคัญคือความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นั่นเอง^{๑๑}

๓.๓.๒ ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคและการผลิตทางเศรษฐกิจสาขาต่างๆ จึงแนวโน้มเพิ่มขึ้นมาก ในขณะที่จำนวนแหล่งมีปริมาณจำกัด เรามีพื้นที่ทำการเกษตรซึ่งได้รับประโยชน์จากการชลประทานประมาณ ๒๙ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๒๒ ของพื้นที่ทำการเกษตร มีอ่างเก็บน้ำทั้งขนาดใหญ่และขนาดกลาง ๓๙๒ อ่าง กักเก็บน้ำได้ ๗๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร แต่มีหมู่บ้านในชนบทขาดแคลนน้ำใช้ประมาณ ๒๘,๗๕๐ หมู่บ้าน

ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการพัฒนาและพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อแหล่งน้ำ เช่น การชลประทาน การสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ล้วนเป็นการทำลายป่าไม้ สัตว์น้ำและสภาพภูมิอากาศ การขุดเจาะน้ำบาดาลก่อให้เกิดปัญหาของปริมาณน้ำใต้ดินลดลง เมื่อระดับน้ำใต้ดินลดลง ทำให้น้ำทะเลไหลเข้ามาแทนที่ พื้นที่การเกษตรเสียหาย และยังทำให้เกิดการหลุดตัวของดิน การระบายสิ่งโสโครกลงสู่แม่น้ำจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการบริโภค (พ.ศ. ๒๕๓๙) ได้แก่ โรงงานน้ำตาล โรงงานแป้งมัน โรงฆ่าสัตว์ โรงงานเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมเหล่านี้ปล่อยของเสียร้อยละ ๘๐ หรือ ๑,๖๐๐,๐๐๐ ตัน ลงสู่แม่น้ำประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ตันต่อปี ความสามารถในการกำจัดของเสียเพียง ๖๗๕,๐๐๐ ตันหรือร้อยละ ๔๒ เท่านั้น แต่ของเสียที่เกิดจากชุมชนยัง

^{๑๑}นิเวศวิทยา, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๙.

ไม่ได้รับการประเมิน เมื่อแหล่งน้ำเสียย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย การอุปโภคบริโภค การสาธารณสุข การประมง การกสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ และการท่องเที่ยว^{๑๒}

๓.๓.๓ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ

มลพิษทางอากาศ ได้แก่ ฝุ่นละออง สารตะกั่ว ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ ความร้อนทางอากาศ เสียงและความสั่นสะเทือนที่เกิดจากการก่อสร้างและกิจการอุตสาหกรรม มีสาเหตุใหญ่ ๒ ประการ คือ (๑)เกิดจากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด พายุ ลมใต้ฝุ่น(๒) เกิดจากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง เช่น การเผาไหม้เชื้อเพลิงจากโรงงานอุตสาหกรรม โรงกลั่นน้ำมัน โรงไฟฟ้า โรงถลุงเหล็ก การเผาไหม้เชื้อเพลิงของยานยนต์ การหุงต้ม การเผาขยะมูลฝอย ฝุ่นละอองจากการก่อสร้าง สารกัมมันตรังสีจากโรงงานปรมาณู เมื่ออากาศเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชีวิตอื่น ๆ เช่น ทำให้อากาศมีดมัว ความร้อนบนผิวโลกเพิ่มขึ้น ก่อความสกปรกต่อเสื้อผ้า บ้านเรือน ทำให้โลหะผุเร็ว ทำอันตรายต่อชีวิตสัตว์และพืช ทำให้การเจริญเติบโตหยุดชะงัก ตลอดจนทำให้สูญเสียต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ^{๑๓}

๓.๔ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับมนุษย์

ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพต่าง ๆ ช่วยดูดซับสร้างความชุ่มชื้น ลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน และรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศอันมีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับมนุษย์หากป่าไม้ถูกทำลายในช่วง ๓๕ ปีที่ผ่านมา ป่าในประเทศไทยถูกทำลายไปมากมายในปี ๒๕๓๙ ป่าไม้ในประเทศไทยเหลืออยู่เพียง ๘๐ ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศและนับวันลดลงทุกปีซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งสาเหตุหลักก็มาจากการบุกรุกเข้าทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่า การทำเขื่อน อ่างเก็บน้ำ การลักลอบตัดไม้ ปัจจุบันป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายปีละ ๕% ถ้าไม่รีบแก้ไข อีกประมาณ ๒๐ ปีข้างหน้า ป่าไม้ในเมืองไทยจะหมดไป เมื่อป่าถูกทำลาย สัตว์ป่าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอัน

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

หาค่ามิได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าบางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้ หากไม่มีป่าให้มันหลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตแล้ว ในที่สุดสัตว์ป่าก็จะหมดไป^{๔๔}

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ แต่ขณะนี้ดินก็หมดประสิทธิภาพในการผลิต ทุกวันนี้ต้องสร้างปุ๋ยเคมี เพิ่มความอุดมให้แก่ดินซึ่งผิดธรรมชาติที่เคยเป็นมา ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็นการทำลายมากเท่านั้น คงต้องใช้เวลานานต่อการย่อยสลายผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่างๆ ที่ทับถมอยู่บนแผ่นดิน ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อยๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลานานทีเดียว ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภคประจำวัน เช่น อาบ ต้ม ทำความสะอาดร่างกายและสิ่งต่างๆ ใช้ในการผลิตผลทางการเกษตรในไร่นา ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ใช้ในทางการคมนาคม ยานพาหนะบรรทุกทุกคน บรรทุกสิ่งของไปมา ติดต่อกันโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจแต่เมื่อเกิดมลพิษทางน้ำ ประโยชน์การใช้งานเหล่านี้ย่อมลดลงและหมดไปในที่สุด แต่ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำ มิได้หมดไปด้วย เมื่อความต้องการมีมากปัจจัยตอบสนองความต้องการมีน้อย^{๔๕}

มนุษย์ขาดน้ำยังพออยู่ได้ในระยะเวลาสั้นๆ ขาดอาหารอยู่ได้นานหลายวัน แต่ขาดอากาศบริสุทธิ์หายใจไม่ถึง ๑ ชั่วโมงก็เสียชีวิตทันที หากไม่เสียชีวิตก็อาจจะพิการได้ หากอากาศเสียแผ่ขยายออกไปมากๆ ความเจ็บป่วยต่างๆ เกิดขึ้นได้ง่าย กระทั่งกระทบกระเทือนสุขภาพก่อน เวลาผ่านไปก็เป็นอันตรายแก่ชีวิต หากอากาศเสียขยายไปอย่างรุนแรงมนุษย์อาจจะต้องตายจนสิ้นเผ่าพันธุ์ก็ได้ และอุณหภูมิ ก็มีผลกระทบต่อการดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะมีอุณหภูมิสมดุลกับธาตุอื่นๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิในร่างกายย่อมมีความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน^{๔๖}

^{๔๔} ปรียญา นุดาลัยและคณะ. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการการสัมมนาเพื่อการอนุรักษ์. ๒๕๓๖), หน้า ๔๗.

^{๔๕} จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ทรัพยากรน้ำและการอนุรักษ์, หน้า ๔๘.

^{๔๖} ปรียญา นุดาลัยและคณะ. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. หน้า ๖๕ .

๓.๔.๑ ปัญหาโลกร้อน

ปัญหาโลกร้อนขึ้น ชั้นโอโซนถูกทำลาย พืชและสัตว์หลายชนิดกำลังจะสูญพันธุ์ การเพิ่มขึ้นของประชากร การแพร่กระจายของมลภาวะและฝนกรด ปัญหาต่างๆ เหล่านี้กำลังรุมเร้าโลกของเราและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ยังคงดำเนินไปตามปกติ ส่วนสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความโลภซึ่งเป็นผลมาจากกระแสการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างเดียวยังคงไม่เพียงพอที่จะจัดการกับปัญหาที่โลกกำลังเผชิญอยู่ได้ ที่จริงแล้วความอวดดีของมนุษย์จะถูกควบคุมโดยความเชื่อของศาสนาต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่บนโลกใบนี้นานมาแล้ว พระพุทธศาสนาสอนให้คนรักความสงบ และเชื่อว่าความเกลียดชังและอาฆวนำไปสู่การทำลายล้างตนเองและผู้อื่น ความโลภ และความเห็นแก่ตัวนำไปสู่ความทุกข์ยาก ยิ่งไปกว่านั้นความเห็นแก่ตัวยังเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาส ภิกขุ^{๑๗} ที่ว่า “ทุกศาสนาต้องการหยุดความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างจริงจังและจริงใจเมื่อนั้นเราจึงจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ ตราบใดที่คนยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะป้องกันการทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นได้” นั่นคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด^{๑๘}

๓.๔.๒ สาเหตุของปัญหา

สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการตัดไม้ทำลายป่า ทำลายธรรมชาตินั้นล้วนเป็นฝีมือของมนุษย์เอง เพราะจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเต็มไปด้วยความอวิชชาวิกลจริต ละโมภ และความเกลียดชัง ฉะนั้นเราจะต้องพยายามหาทางแก้ไขที่จิตวิญญาณ และจิตวิทยา ที่เป็นต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะพยายามแก้ไขปัญหาด้านวัตถุด้วยการใช้เทคโนโลยีที่สลับซับซ้อน การศึกษาและศาสนาเป็นแนวทางที่จะใช้แก้ปัญหาล้อมได้ โดยการทำให้คนเห็นและเข้าใจธรรมชาติมากขึ้น รู้สึกละอายใจที่เกิดจากพฤติกรรมของตนเอง เห็นผลที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากการกระทำของตน และทำให้คนเห็นว่าตนสามารถทำสิ่งใหม่ที่ดีและถูกต้องได้ การศึกษาจะต้องช่วยปลูกฝังทัศนคติที่ดีและเปลี่ยนพฤติกรรมที่ทำลายสิ่งแวดล้อมของคน

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

เมื่อมนุษย์ประจักษ์ว่าการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมิใช่นำประโยชน์สุข มาให้แก่มนุษย์ฝ่ายเดียวที่เคยเข้าใจกัน แต่จะนำความหายนะและความทุกข์มาสู่มนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็พากันให้ความสนใจต่อปัญหานี้มากขึ้นเป็นพิเศษ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาของมนุษยชาติที่จะต้องเผชิญร่วมกัน ปัจจุบันนี้กระบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เริ่มเคลื่อนไหวกันทั่วโลกเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่อย่างท่วมท้นจริงจัง แต่ยังมีมนุษย์อยู่อีกจำนวนไม่น้อยที่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก มีความเห็นผิดยังคงตั้งหน้าตั้งตากอบโกยผลประโยชน์เพื่อตนเองโดยการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ไม่มีความรู้สึกถึงพิษภัยที่กำลังคืบคลานเข้ามา ไม่คิดช่วยแก้ปัญหา แต่ยังคงเพิ่มปัญหาอย่างไม่หยุดยั้ง นักอนุรักษ์ต้องต่อสู้กับปัญหาวิกฤตทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่หนักหน่วงรุนแรงแล้ว ยังจะต้องเผชิญกับมนุษย์ที่ขาดจิตสำนึกซึ่งมีเครื่องมือทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนานาชนิด ไม่ว่าจะเป็นเงินทอง อำนาจ อิทธิพลหรือสิ่งอื่น ๆ ^{๑๔}

ดังนั้นหากมนุษย์ในสังคมไทยประจักษ์ชัดว่า ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ของมนุษย์ทั้งมวล คงไม่มีเวลามาจับผิดกันว่าใครคือฆาตกรผู้ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสียยับเยิน คงไม่สามารถจะมอบให้ใครกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งรับภาระแก้ปัญหาแต่เพียงกลุ่มเดียว เมื่อมนุษย์ทุกคนบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกัน และปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมาก็เพราะเหตุว่ามนุษย์ใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นด้วยความประมาท มนุษย์ทุกคนจึงต้องมีส่วนร่วมในการร่วมกันแก้ปัญหาตามกำลังสติปัญญา ความรู้ความสามารถ อำนาจและหน้าที่ที่ตนมีอยู่

๓.๕ กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์

กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์เป็นการนำวิธีทางศาสนา โดยอาศัยหลักธรรมคำสอนเรื่องความรู้จักบุญคุณกตัญญูตถะวาทิ และการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นต้น มาเป็นหลักพัฒนาจิตใจให้เกิดความสำนึกในความรักในธรรมชาติการสร้างอุทยานเป็นที่พักเพื่อแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย นอกจากนั้น อุทยานก็ดี ราชอุทยานก็ดี ส่วนป่าของบุคคลต่าง ๆ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกว่าได้กลายเป็นอารามบ้าง วิหารบ้าง มหาวิหารบ้าง ก็ด้วยจิตสำนึกเรื่องบุญบาปหรือคุณธรรมของท่านผู้เป็นเจ้าของอุทยานเหล่านั้นได้กระทำเป็นตัวอย่าง และได้กลายเป็นธรรม

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

นิยมการสร้างวัดป่าในพระพุทธศาสนาตามาตร้าเท่าทุกวันนี้ และเนื่องจากพระพุทธศาสนามีพระภิกษุสงฆ์เป็นเสมือนผู้ถือประทีปส่องทางชีวิต ซึ่งมีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกกระยะแห่งชีวิตประชาชน พระภิกษุอาศัยความบริสุทธิ์และการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามเป็นแบบอย่าง แล้วสั่งสอนประชาชนให้ละเว้นจากความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดีด้วยจิตเมตตา โดยชี้คุณโทษและประโยชน์แก่สังคม และแนะนำวิถีครองชีวิตให้ได้รับผลดีและความสุข ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนาได้ใช้วิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้เกิดขึ้น ตระหนักในคุณค่า ให้ชาวซึ่งในบาปบุญคุณโทษแห่งการกระทำที่ผิดและถูกต้องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยหลักของศีล เช่น ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ ไม่ให้ลักทรัพย์ ไม่ให้ผิดในกาม ไม่ให้พูดเท็จและไม่ให้ประมาท เป็นต้น เป็นการห้ามมิให้ทำลายและเบียดเบียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งตัวมนุษย์ด้วย^{๑๙}

ในการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมความมั่นคงของธรรมชาติแวดล้อม หลักธรรมของศาสนาสอนให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติย่อมมีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง อาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มีใครอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว ดังคำว่า “น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า” และในทางกลับกัน ป่าก็ต้องพึ่งเสือ เรือก็ต้องพึ่งน้ำ แสดงเป็นคำพูดว่า “เสือมีเพราะป่ารก ป่ารกเพราะเสื่อยัง ดินดีเพราะหญ้าบัง หญ้ายังเพราะดินดี” ดังนั้นเป็นต้นในพระสูตรต้นปิฎกได้สอน เรื่องความกตัญญูกตเวทีทำให้คนไทยโบราณรู้สึก ว่า ธรรมชาติแวดล้อมเป็นสิ่งมีบุญคุณต่อมนุษย์ จึงสอนกันสืบมาว่า เราอยู่กับต้นไม้โดยอาศัยการก้ำของต้นไม้เพราะมันมีบุญคุณต่อเรา โดยให้ร่มเงาแก่เรา ในวนโรสุตพระองค์ตรัสว่าการปลูกป่าและการรักษาดินน้ำลำธารเป็นบุญกุศล ทั้งนี้เนื่องจากพระพุทธศาสนาสอนการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้วยวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติแวดล้อม ด้วยหลักธรรมกตัญญูกตเวทีนี้เอง จึงเกิดมีคติในการสร้างพระพุทธรูป “ปางถวายเนตร” เพื่อเป็นการระลึกเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ได้ประทับยืนเอาพระหัตถ์ขวาทาบบนพระพักตร์ซ้าย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ สัมพระเนตรเพ่งดูต้นมหาโพธิ์ โดยมีได้กระพริบเป็นเวลาสามวัน มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าทรงรำลึกถึงคุณของต้นมหาโพธิ์ที่ให้ร่มแก่พระองค์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๐}

ในด้านจริยวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ แล้วยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปะเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วย

^{๑๙}พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖๗.

^{๒๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

พระพุทธรูป คือ การปฏิบัติถูกต้องอยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ได้เกิดมีคติการสร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา ๒ประเภท คือ

๑. อรัญญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี หรือพระอูถงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล

๒. คามวาสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่อยู่อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง^{๒๑}

ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศีลธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม ให้เกิดความรักในธรรมชาติและเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของตน พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีนอกจากจะดำเนินชีวิตเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม ในฐานะเป็นแบบอย่างแล้ว ยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนา เดินจงกรม(เดินแบบเจริญสติ) ได้ร่วมไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่นทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบสงัดระงับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ

๓.๕.๑ พระพุทธบัญญัติที่ทรงห้ามพระสงฆ์ทำลายป่า

พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธบัญญัติเกี่ยวกับป่าและพืชทุกชนิดว่ามีค่าเท่ากับสัตว์ทั้งหลายควรแก่การดูแลทะนุถนอมไม่น้อยไปกว่าสัตว์ ในพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ หรือพรากของเขียว ภูตคาม ทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ้ำยอจุจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ หรือในแม่น้ำลำธาร เป็นต้นทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคาม วรรคว่า “เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะพรากภูตคาม” พรากภูตคามในที่นี้หมายถึงการทำให้พืชตายทุกวิธี ไม่ว่าจะเป็นถอน โคน ตัดหรือเด็ดก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ขอบโคนไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “ดูกร โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวะ”^{๒๒}

^{๒๑} อ่างแล้ว

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, หน้า ๔๐.

พระพุทธดำรัส สะท้อนแนวความคิดที่น่าพิจารณาสองอย่าง คือ ภูมิที่ขอบตัดไม้ทำลายพืชทั้งหลายถูกเรียกว่า โคมบุรุษ คือ ผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้สาระ หรือว่างเปล่าจากคุณธรรม อีกประเด็นหนึ่งประชาชนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีความเชื่อว่า พืชทั้งหลายมีชีวิต พระพุทธเจ้าไม่ได้โต้แย้งหรือคัดค้านความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระแต่ประการใดนอกจากจะไม่เปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวของประชาชนไปในทางอื่นแล้ว ยังบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้ทำลายพืชทุกชนิด อันเป็นพฤติกรรมที่สวนกับความรู้สึกรักของประชาชนอีกด้วย ความเชื่อของประชาชนเช่นนี้มีคุณูปการต่อการดำรงอยู่ได้แห่งป่าไม้พืชพันธุ์นานนับพัน ๆ ปี แม้ประชาชนจะอาศัยป่าและพืชเป็นเครื่องยังชีพ แต่หากเขาบริโภคผลประโยชน์อันเกิดจากป่าด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าของป่าและพืช เขาจะปฏิบัติต่อป่าและพืชทุกชนิดด้วยความระมัดระวังทะนุถนอม สิ่งใดที่ได้มาจากป่าหรือเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชจะถูกใช้สอยอย่างคุ้มค่า ไม่ฉลาดูฟุ่มเฟือย หากจิตสำนึกแห่งความกตัญญูต่อสิ่งที่ต่อป่าและพืช แพร่ขยายไปมาก ๆ การทำลายล้างอย่างขาดความระมัดระวังก็จะลดน้อยลงนอกจากพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุทำลายพืชทุกชนิดแล้ว แม้การกระทำอันจะเป็นเหตุให้เกิดผลลพิษกับสิ่งแวดล้อมก็ทรงตรัสห้ามไว้เช่นกัน แม้สิกขาบทดังกล่าวผู้ล่วงละเมิดจะมีโทษน้อยนิดแต่หากมองให้ลึกซึ้ง สิกขาบทนี้จะเป็นพื้นฐานแห่งการป้องกันมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างดี

ในปาทุภวรรคสิกขาบทที่ ๑๔ ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษา (ตระหนัก) ว่าเราไม่อาพาธจักไม่ตายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนเหงะ (น้ำลาย) ลงบนของสดเขียว” ทั้ง ๆ ที่ชีวิตมนุษย์เมื่อสองพันกว่าปีที่ผ่านมามีคนข้างจะอยู่กันอย่างสังคมบรรพกาลมากกว่า แต่กลับมีแนวความคิดในการรักษาความสะอาดแก่สิ่งแวดล้อม ที่อยู่อาศัย แนวความคิดของมนุษย์ที่จะรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในภาวะปกติจึงมีไม่เพียงพอที่จะเกิดขึ้นมาเมื่อโลกต้องเผชิญหน้ากับมลพิษอย่างหนักหน่วงดังเช่นในปัจจุบันเท่านั้น แต่ในอดีตกาลเราก็พบหลักฐานว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระดำริและออกกฎระเบียบเพื่อให้หมู่สงฆ์ได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาแล้ว^{๒๓}

๓.๕.๒ วัตรปฏิบัติของพระอริยเจ้าในการอยู่ป่า

ธรรมชาติของพระอริยเจ้าและพระพุทธเจ้าอีกอย่างหนึ่งคือ การพักผ่อนในเสนาสนะอันสงัด โดยเฉพาะเสนาสนะป่า ดังข้อความในมหาโคตติยสูตร^{๒๔} ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ ป่ามหาโคตติยวันกับพระอริยสาวกชั้นผู้ใหญ่หลายรูปที่มีชื่อคือพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ

^{๒๓} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, หน้า ๗๐.

^{๒๔} ม.มู ๑/๒/ ๒๗๙/๒๘๐

พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธะ พระเวทละ พระอานนท์ เป็นต้น เย็นวันหนึ่ง ได้ประชุมเสวนาธรรมกัน โดยพระสารีบุตรได้ตั้งปัญหาถามพระอานนท์กลางที่ประชุมว่า ป่ามหาสังคสาสนนี้ ดงงามเหมาะสมกับ ฤกษ์ประเภทใด

พระอานนท์ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้พหูสูตร

พระมหากัสสปะตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่า

พระเถระอื่น ๆ ตอบว่า งามสำหรับภิกษุผู้มีคุณธรรม

ปรากฏความเห็นแตกต่างกันไป เมื่อตกลงกันไม่ได้จึงพากันเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าพระองค์ตรัสว่า “ป่านี้ดงามสำหรับภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาต นั่งคู้บรรลึงค์ (นั่งสมาธิ) ตั้งกายตรงดำรงสติมั่นเฉพาะหน้าตั้งใจว่า จะไม่เลิกล้มสมาธิ ตราบใดที่จิตยังไม่พ้นจากกิเลสอาสวะ ไม่ยึดมั่นด้วยอุปทาน”

เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า ฤกษ์ที่จะทำให้ปางดงามได้ ไม่จำเป็นต้องถางป่า หรือตกแต่งป่าด้วยศิลปะใด ๆ แต่พระภิกษุผู้อยู่ป่าไม่ว่าอริยสาวก หรือปุถุชนจะต้องศึกษาธรรมเสวนาธรรม ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด โดยมีความหลุดพ้นจากอาสวะเป็นเป้าหมาย แม้หลุดพ้นแล้วก็ดำรงชีพอยู่ด้วยวิหารธรรมต่าง ๆ มิขาดสาย นำธรรมะที่รู้แจ้งเห็นจริงแล้ว มาเผยแผ่แก่พุทธบริษัทด้วยความชำนาญ คล่องแคล่ว เจาะลึกในเนื้อหา เพื่อถอนกิเลสอาสวะของผู้ฟังเป็นเป้าหมาย ความงามของป่าที่มีพระภิกษุเข้าไปบำเพ็ญธรรมจึงมิใช่ด้วยการตกแต่งหรือปรับปรุงด้วยวิธีการใด ๆ แต่ป่าทั้งป่าจะดงามเพราะธรรมจริยวัตรของพระภิกษุผู้เข้าไปอยู่ป่านั้นเองเพื่อบำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลสอาสวะต่อไป พระสูตรท่านองเดียวกันนี้ยังมีปรากฏในพระไตรปิฎกอีกมากมาย

๓.๕.๓ บทบาทพระสงฆ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สำหรับพระสงฆ์ไทย ท่านพุทธทาสเป็นตัวอย่างที่มองปัญหาต่างๆ หรือมองสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานแห่งปฏิจสุมุปปาทอันประกอบด้วยเหตุและผล สอดคล้องกันไปเป็นกระบวนการ วิธีมองสรรพสิ่งโดยผ่านวิธีปฏิจสุมุปปาท ทำให้มองเห็นสิ่งที่มองนั้นอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งทุกแห่งทุกมุมทั้งโดยย่อและโดยพิสดาร ท่านพุทธทาส อยู่ใกล้ชิดป่า ศึกษาเรียนรู้อะไรจากป่ามากมาย ได้รับคุณค่าจากการอยู่ป่า ทั้งพัฒนาการด้านกายและจิต ท่านได้สรุปข้อดีและข้อเสียของป่าไว้อย่างเป็นระบบว่า “ป่าให้คุณแก่ผู้อยู่อาศัยเป็นอันมาก เมื่อกล่าวโดยสรุปมีดังนี้”

๑. ส่วนภายนอก หรือด้านกายภาพสำหรับผู้อาศัยป่า กายได้พักผ่อน ทำให้จิตใจขึ้น เพราะป่าเป็นที่ให้กายวิเวก คนอื่นที่จะไปรบกวนมีน้อย กายวิเวกช่วยคำจุนให้จิตสงบที่เรียกว่า จิตวิเวกๆ ช่วยส่งไปถึงขั้นอุปปิวิเวก หมดกิลเลส กายได้พักผ่อนอยู่ใกล้สิ่งแวดล้อมชาติ กายจะเป็นกัมมณีโย ควรแก่การ

งานเป็นอุปการะตกแต่งจิตให้กล้าหาญ แจ่มใส ปลอดโปร่ง เป็นกำลังแรงเพื่อปัญญาญาณรู้แจ้งเห็นจริง
สภาวะธรรมทั้งมวลตามที่เป็นจริงต่อไป

๒. ส่วนภายในหรือจิตภาพ ใจเย็นสนิทได้ง่าย เพราะสภาพธรรมชาติดีมีอำนาจในตัวมันเอง
คอยดึงดูดจิตใจคนให้มองเห็นชีวิตในด้านดี ภาพต้นไม้ ภูเขา ห้วยละหาน ธารน้ำไหล เป็นภาพที่สงบนิ่ง
สวยงามตามธรรมชาติ ทำให้จักขุสัมผัสของผู้ทอดทัศนาเย็นตาและเย็นใจจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรมเย็น
สนิทแน่วแน่ได้เพียงชั่วขณะเวลาเป็นครั้งคราว สภาพธรรมชาตินี้จะช่วยให้เย็นสนิทแน่วแน่ได้นานยิ่งไปกว่า
นั้นหรือเป็นนิมิตไป

บุคคลผู้หวังจะยกจิตใจของตนให้พ้นอารมณ์หลอกหลวงมายา ควรเข้าไปอยู่ป่า ผู้หวัง
จุดหมายปลายทางเร็วก็ต้องเคยอยู่ป่า พระพุทธองค์ประสงค์เห็นพระสงฆ์อยู่ป่า พระองค์เองเกิดในป่า
เที่ยวประกาศแบบแห่งการดำรงชีวิตอันประเสริฐให้ชาวโลกดู ก็คลุกเคล้าอยู่กับชีวิตกลางดิน ตลอดเวลา
๔๕ปี และเสด็จนิพพานในป่า พุทธบริษัทควรถือแบบอย่างทดลองวิชาอยู่ป่าดูบ้างจะได้รับความรู้พิเศษ
เพิ่มความรู้เก่า ซึ่งเป็นความรู้ที่หมักหมมจมอยู่ด้วยเรื่อง

เมื่อกล่าวตามความเป็นจริงป่าให้คุณแก่ผู้อยู่อาศัยมากเพียงไร ก็ยังซ่อนเร้นไว้ซึ่งโทษอย่าง
มหันต์ในเบื้องหลังเหมือนกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ซึ่งถือเอาใจความง่าย ๆ ว่า ผู้ที่อยู่ป่าหาก
อกุศลวิตกครอบงำ เป็นผู้มากด้วยอกุศลวิตกแล้ว ก็ยิ่งเลวเสียกว่าผู้อยู่วัดใกล้บ้าน แต่ท่านทำอกุศลให้
หมดไปได้^{๒๕}

ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๕^{๒๖} ได้กำหนดให้พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของ
สำนักทำการอนุรักษ์ ส่งเสริม สภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความร่มรื่น และพระสงฆ์ใน
พระพุทธศาสนานอกจากจะมีบทบาททั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ ด้านการ
ปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ และด้านการบูรณะเสนาสนะ อีกบทบาท
หนึ่งที่พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันควรให้ความสำคัญ คือด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นสมบัติ
อันล้ำค่าของชาติ ให้คงสภาพที่สมบูรณ์ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พระสงฆ์นอกจากจะมี
บทบาทด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนให้ชุมชนได้เข้าใจสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต
ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกบทบาทคือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่สามารถนำหลักธรรมอันเป็นวิถี

^{๒๕}พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, หน้า ๑๒๐.

^{๒๖}กรมการศาสนา. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็น

ความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยยึดความเข้าใจธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนการดำรงชีวิตซึ่งกันและกัน นอกจากจะสร้างความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ให้มีความสมดุลแล้ว ยังทำให้ชุมชนเกิดความอยู่เย็นเป็นสุขและได้รับผลกระทบน้อยที่สุดการดำเนินการอนุรักษ์ คุ้มครอง ปกป้อง ทรัพยากรป่าไม้อันเป็นสมบัติของชาติให้คงอยู่ และใช้ประโยชน์จากป่าไม้ให้เกิดผลมากที่สุด

พระสงฆ์ที่มีบทบาทในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลก ที่มีแนวคิดในด้านการอนุรักษ์ที่เห็นได้ชัดที่สุดได้แก่ พระธรรมเสนานุวัตร จังหวัดน่านที่มีบทบาทโดดเด่นได้แก่ พระครูพิทักษ์นันทคุณ และ จังหวัดพะเยา พระนักอนุรักษ์ได้แก่ พระครูมานัสสีพิทักษ์ ซึ่งท่านเป็นพระมหาเถรที่มีเจตนารมณ์แน่วแน่คิดทัศนคติ ในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในการเทศนาสั่งสอนลูกศิษย์ท่านจะเน้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๓.๕.๓.๑ บทบาทการอนุรักษ์ป่าของพระธรรมเสนานุวัตร

ประวัติโดยสังเขปของ พระธรรมเสนานุวัตร (บำรุง สุวณฺโณ/ มากก้อน)^{๒๗}เจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารหรือวัดใหญ่และรองเจ้าคณะภาค ๕ เกิดเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๐ ณ บ้านหมูที่ ๓ ตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

- บรรพชาเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ ณ วันกระมังคคาราม ตำบลหอกกลอง อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

- อุปสมบทเมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐ ณ พัทธสีมาวัดกระบังมังคคาราม โดยมีพระพิศาลธรรมภาณี เป็นอุปัชฌาย์

- พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นเลขานุการเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก

- พ.ศ. ๒๕๑๘ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก

- พ.ศ. ๒๕๑๘ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๗ ประโยค สำนักเรียนวัดทองนพคุณ

กรุงเทพมหานคร

- พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก

- พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดพิษณุโลก

^{๒๗}พระสมุห์อาทิตย์ อติภทฺโท(พงษ์สุกรี), “การศึกษาหลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระธรรมเสนานุวัตร”, กรุงเทพมหานคร :บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, หน้า ๒๓.

- พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นพระอุปัชฌายีวิสามัญ
- พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร
- พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

พระธรรมเสนานูวัตร ท่านได้พิจารณาเห็นว่า สภาพะสิ่งแวดล้อมและสังคม เศรษฐกิจ จิตใจของประชาชนในเปลี่ยนแปลงไปมาก จึงเป็นที่ยอมรับกันว่าสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน มีความเจริญก้าวหน้า ในการพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยี ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหลาย ด้านทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมการเมือง ประชาชนส่วนหนึ่งได้รับความสะดวกสบายทาง วัตถุมากขึ้นในขณะเดียวกันความเสื่อมทางจิตใจก็ทวีขึ้นจนเป็นที่น่าวิตก ดังจะเห็นได้จากปัญหา ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างสลับซับซ้อน เช่น ผู้คนไม่เคารพต่อศีลธรรม วัฒนธรรมประเพณี ดิฉาเสพ ติด มีจิตใจที่โหดร้าย มีความเห็นแก่ตัว โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ศีลธรรม ความดีงาม ต่อผู้พบเห็น นั่นก็เพราะในปัจจุบันคนเราขาดหลักธรรมที่จะนำไปดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาจิตให้ เพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมและจริยธรรม สมตามคำขวัญที่ว่า ความรู้คู่คุณธรรม

พระธรรมเสนานูวัตร จึงได้มีนโยบายจัดโครงการที่จะมุ่งพัฒนาศักยภาพทรัพยากรด้าน บุคคลให้แก่เยาวชนของชาติได้มีทักษะมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมวินัยในพระพุทธศาสนา นำไปสู่การพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ จิตใจ และสิ่งแวดล้อม มีการการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกในการ อนุรักษ์สภาพแวดล้อมทรัพยากรป่าไม้ให้เป็นไปอย่างเหมาะสมมีความสมดุลสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ในปัจจุบันและในอนาคต พระธรรมเสนานูวัตร ท่านได้นำหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ คือการ ทำไร่นาสวนผสมและการเกษตรผสมผสาน เชนินเวศวิทยามีการปลูกพืชผักสวนครัว การทำปุ๋ย หมักปุ๋ยคอกและใช้วัสดุเหลือใช้มาเป็นปัจจัยการผลิตปุ๋ยเพื่อลดค่าใช้จ่ายและบำรุงดิน เช่น การ ปลูกกล้วย อ้อย ข้าวโพด เผือก มัน การปลูกไม้ผล เช่น มะพร้าว น้ำหอม ลำไย กระท้อน ฝรั่ง หน่อไม้ มะนาวและ การปลูกพืชสมุนไพร ช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย การเลี้ยงปลาในร่องสวน เป็นต้น รวมทั้งการประกอบอาชีพเสริม เช่น การจักสาน ถัก ทอ แปรรูปอาหาร

พระธรรมเสนานูวัตร ท่านได้มอบหมายงานต่าง ๆ ในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงให้กับ คนงานสวนและเจ้าหน้าที่ของวัด ที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านนี้ไปเป็นผู้ทำการแปรรูปอาหารก็จะ เห็นได้ที่หน้าวิหารหลวงพ่อพุทธชินราช ได้มีการนำผลผลิตมาแปรรูป เช่น นำกล้วยน้ำหว้ามาทำ เป็นกล้วยทอด เผือกมาทอดคลุกน้ำตาล มะพร้าว น้ำหอมนำมาจำหน่ายน้ำส่วนเนื้อก็ทำเป็น ไอศกรีม อ้อยก็นำมาหีบเป็นน้ำอ้อยจำหน่ายในเชิงบุญเป็นต้น มีคำกล่าวหนึ่งที่พระเดชพระ คุนท่านพระธรรมเสนานูวัตร ได้กล่าวอยู่เสมอ ๆ ว่า “พื้นที่เรามีมากมายถ้าปล่อยไว้หรือให้คนเช่า

ก็เท่านั้น สู้เราทำเองดีกว่าปลูกพืชผักผลไม้ดูแลดี ๆ เราก็จะได้กินผลมันอย่างน้อยผลผลิตอะไรออกมาเราก็เอามาให้โยมเค้าไปทานเพราะว่าใครก็ตามที่ถวายเงินให้เราไม่ว่ามากหรือน้อยร้อยหรือยี่สิบบาท โยมทั้งหลายเหล่านั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุนวัด เรามีผลหมากรากไม้อะไรก็มอบให้โยมไปทานเค้าจะได้ทราบซึ่ง ดีใจ” เข้าหลักที่ว่าทำบุญแล้วปีติใจสุขใจ อิ่มใจแล้วยังอิ่มท้องด้วยอย่าคิดว่าเป็นการซื้อขายคิดว่าเป็นการรักษาศรัทธาที่ทางวัดเราอยากมอบให้เค้าไปทานเป็นของมงคล ขนมหล้วยทอดก็เป็นขนมมงคลมะพร้าว น้ำหอมก็เป็นผลไม้มงคล และที่สำคัญ พระเดชพระคุณพระธรรมเสนานูวัตร ท่านมีนโยบายหลักด้านการศึกษาให้ความรู้ส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ ท่านจะปรารภอยู่เสมอเมื่อมีการเทศนาหรืออบรมพระในเขตปกครอง “พระนอกจากจะปฏิบัติธรรม สั่งสอนธรรม ให้การศึกษาส่งเสริมการศึกษาแก่ลูกหลานเยาวชนแก่ชาวบ้าน พัฒนาจิตใจให้การอบรมให้ยึดมั่นในหลักธรรมและรู้จักวิธีการพัฒนาตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนาแล้ว ยังต้องส่งเสริมให้ชาวบ้านลูกหลานเยาวชนปฏิบัติตามคำสั่งสอน รวมถึงการประกอบศาสนกิจและดำเนินกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ พระควรต้องเข้าไปมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในด้านต่าง ๆ ต้องปลูกฝังจิตสำนึกเสริมสร้างทัศนคติที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ ต้องปฏิบัติตนและจัดกิจกรรมเป็นแบบอย่างเพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นเพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำโดยธรรมชาติ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ได้รับความเคารพ ความศรัทธาและความนับถือจากชาวบ้านหากไม่ชี้แนะ ไม่ปลูกฝังจิตสำนึก หรือไม่มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ก็ถือว่าละเลยเพราะพระได้รับความเชื่อถือจากชาวบ้านจึงควรใช้โอกาสนี้^{๒๔}

จากลักษณะนโยบายแนวคิดพระเดชพระคุณหลวงพ่อพระธรรมเสนานูวัตร จึงเป็นที่ประจักษ์แล้วว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้มิใช่รวมทั้งการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชน รวมทั้งพระสงฆ์และวัดในเขตปกครองของท่านให้มีแนวคิดทัศนคติในด้านการอนุรักษ์

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

๓.๕.๓.๒ บทบาทการอนุรักษ์ป่าของ พระครูพิทักษ์นันทคุณ

พระครูพิทักษ์นันทคุณ (สงวน จารุณโณ/พันธ์ชา)^{๒๙} เจ้าคณะอำเภอสันติสุข, เจ้าอาวาสวัดอรัญญาวาส ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ท่านเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน ปัจจุบันท่านเป็นที่ปรึกษามูลนิธิรักษ์เมืองน่านวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเนื่องจากได้มองเห็นปัญหาป่าไม้และสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านถูกทำลาย ท่านจึงคิดหาทุกวิถีทางด้วยการบวชป่าสืบชะตาแม่น้ำ เพื่อให้ชาวบ้านนำจิตใจมารวมเป็นจุดเดียวกันว่าป่าผืนนี้และแม่น้ำสายนี้เป็นของเรา จึงต้องช่วยกันดูแลรักษา เพราะทั้งป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร ล้วนเป็นฐานชีวิตของชุมชนและเป็นต้นทุนชีวิต ถ้าสิ่งเหล่านี้อยู่ได้ชุมชนก็อยู่ได้ ท่านจึงได้ร่วมกับประชาชน พระสงฆ์ กลุ่มชาวบ้านนักพัฒนา และข้าราชการ จัดตั้ง “มูลนิธิรักษ์เมืองน่าน” เพื่อปลูกให้คนเมืองน่านรักถิ่นเกิด นำมาซึ่งการเกิดกลุ่มเครือข่ายญาติเชื่อมโยงหมู่บ้านและตำบลต่างๆ เข้าด้วยกัน กลุ่มเหล่านี้ได้ช่วยกันทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และใช้ภูมิปัญญาการจัดการท้องถิ่น เช่น กลุ่มฮักบ้าน อำเภอท่าวังผา, กลุ่มรักสันติสุข อำเภอสันติสุข, กลุ่มบ้านหลวงห้วยป่า อำเภอบ้านหลวง, กลุ่มรักษ์ถิ่นรักษ์ไทย อำเภอนาหมื่น, กลุ่มฮักน่านน้อย อำเภอนาน้อย, กลุ่มกลางเวียง อำเภอเวียงสา, กลุ่มศิลาแลง อำเภอปัว, กลุ่มศิลาเพชร อำเภอปัว, กลุ่มบ้านน้ำเกีฮอง เป็นต้น

เป็นผู้ริเริ่มทำพิธีบวชป่า ถวายทานผ้าป่าต้นไม้ ขยายเครือข่ายป่าชุมชนทั่วพื้นที่จังหวัดน่าน จนปัจจุบันนี้มีเครือข่าย หมู่บ้าน และชุมชนที่อนุรักษ์ป่า เป็นป่าของหมู่บ้านไม่น้อยกว่า ๓๐๐ ป่า เนื้อที่ ตั้งแต่ ๕ ไร่ ไปจนถึง ๑๐,๐๐๐ ไร่เป็นผู้ริเริ่มทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ถวายทานผ้าป่า พันธุ์ปลา อนุรักษ์วังปลา เริ่มต้นที่แม่น้ำน่าน ปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ถึงปัจจุบัน จนทำให้เกิดการขยายพื้นที่อนุรักษ์วังปลา ขยายเครือข่ายอนุรักษ์แม่น้ำ ทั้งน้ำน่านและน้ำแขนงต่างๆ ทั่วจังหวัดน่าน มีพี่น้องต่างจังหวัด และหลายประเทศ มาดูตัวอย่างการอนุรักษ์แม่น้ำ อนุรักษ์วังปลา บวชป่าชุมชน จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว เชิงนิเวศน์ทำแนวกันเขตป่าอนุรักษ์ชุมชน เขตป่าสงวน เพื่อเป็นแนวกันแบ่งเขตระหว่างป่าที่ดูแลโดยป่าไม้ และกันแนวเขตระหว่างที่ทำกินของชาวบ้านอย่างชัดเจน แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้โดยตรง เพราะมีการบุกรุกลักลอบตัดไม้จากชาวบ้านบางกลุ่มมีการทำแนวทำนบป่าต้นน้ำ ซึ่งท่านพระครูพิศาลนันทคุณ ท่านให้แนวคิดที่ว่า คนพึ่งน้ำพึ่งป่า สัตว์ป่าเขาก็อาศัยทรัพยากรเหล่านี้เช่นกันในการดำรงชีพ เพื่อให้ความชุ่มชื้นแก่พื้นป่าไม้ในบริเวณนั้น และ

^{๒๙}สัมภาษณ์ พระครูพิทักษ์นันทคุณ, ที่ปรึกษามูลนิธิรักษ์เมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือน กันยายน

สัตว์ป่าได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากแหล่งน้ำ มีการนำพันธุ์ปลาต่างๆ มาปล่อย และวัดสามารถนำน้ำนี้ไปใช้อุปโภคบริโภคได้ เป็นลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันที่ว่า น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า หรือสุภาษิตที่ว่า “เสือพึ่งเพราะป่า ป่ารกเพราะเสือยัง ดินเย็นเพราะหญ้าบัง และหญ้ายังเพราะดินดี”

การป้องกันไฟป่า ในพื้นที่ป่าเขาศาลานั้น เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีววิทยา สิ่งที่เป็นอันตรายต่อระบบสิ่งมีชีวิตมากที่สุดคือไฟป่า ไฟที่เกิดจากการกระทำของคน พระครูท่านได้ใช้วิธีการโดยให้พระภิกษุสามเณรในวัดช่วยกันดับซึ่งไฟป่าส่วนใหญ่มักเกิดบริเวณที่มีต้นหญ้าขึ้นหนาแน่น ปัจจุบันวัดได้ร่วมมือกับกรมป่าไม้ส่งเจ้าหน้าที่ดับไฟป่ามาร่วมพลังในการรักษาพื้นที่ป่า ในช่วงฤดูร้อนทำให้สภาพป่ามีความเสียหาย ต้นไม้เริ่มเจริญเติบโตมีขนาดใหญ่ขึ้นการแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่า จากการร่วมอยู่ในพื้นที่มีชาวบ้านบางกลุ่มเข้าไปจับจองทำการเกษตร ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าท่านพระครูสามารถแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่ง โดยท่านให้ทัศนะว่า วัดใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาโดยยึดการประนีประนอม จากการดำเนินการป้องกัน รักษาพื้นที่ป่าแห่งนี้ไว้อย่างต่อเนื่องสำเร็จเป็นรูปธรรม ทำให้ชาวบ้านในละแวกใกล้เคียงเข้าใจ รับทราบถึงบทบาทที่พระสงฆ์ทำอยู่ และที่สำคัญภาครัฐก็ให้การสนับสนุน ชุมชนก็ให้ความร่วมมือ ปัจจุบันปัญหาการลักลอบตัดไม้เริ่มลดลงเรื่อยๆ^{๓๐}

การปลูกป่าทดแทน เนื่องจากพื้นที่ภูเขาป่าอนุรักษ์มีชาวบ้านบุกรุกลักลอบตัดไม้บ้าง บุกรุกจับจองที่ทำกินบ้าง ทำให้พื้นที่บางส่วนถูกทำลายขาดความสมดุลทางระบบนิเวศวิทยา เพื่อให้สภาพป่ามีความสมดุลกัน ท่านได้ระดมกำลังกลุ่มอนุรักษ์ปลูกป่าทดแทนโดยได้รับการอนุเคราะห์กล้าไม้จากหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า มีพระภิกษุสามเณร นักเรียน นักศึกษา และชาวบ้านร่วมกันปลูก ส่วนหนึ่งเป็นการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสต่างๆ กิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์มีส่วนร่วมจากองค์กรต่าง ๆ เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต่างก็ให้ความสำคัญนำคณะมาเรียนรู้สภาพความเป็นจริง ร่วมปลูกป่าบ้าง วัดได้ให้ความรู้เรื่องป่ากับชุมชนในลักษณะการจัดอบรมปฏิบัติธรรม และมีพระภิกษุในวัดที่นำคณะเดินสำรวจป่า เป็นการให้ความรู้กับประชาชนทั่วไปที่สนใจ ได้เกิดความรัก ความหวงแหนทรัพยากรของชาติในชุมชนของตน

^{๓๐} จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. “เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาใน รัชชูปถัมภ์”, (น่าน : ศูนย์การเรียนรู้และบริหารวิชาการเครือข่ายแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๕๖.

๓.๕.๓.๓ บทบาทการอนุรักษ์ป่าของ พระครูมานัสสีพิทักษ์

พระครูมานัสสีพิทักษ์^{๓๑} คือ พระผู้มีวัตรปฏิบัติงดงาม เป็นแบบอย่างของพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนา ทั้งในด้านจิตวิญญาณและการพัฒนาเมตตาธรรมแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดระยะเวลายาวนานของท่านพิสูจน์ถึงการเป็นผู้รู้ เข้าใจปัญหา สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ระบบนิเวศที่สูงและที่ลุ่มได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เข้าใจวิถีชีวิตของชุมชน สร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนพื้นราบและพื้นที่สูงเข้าด้วยกันผ่านพิธีกรรมบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นกุศโลบายในการนำความเชื่อทางพุทธศาสนา มาประยุกต์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นวัฒนธรรมพื้นเมืองของภาคเหนือ สร้างขวัญกำลังใจและ จิตสำนึกให้คนเห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ เผยแพร่ สร้างจิตสำนึกแก่ผู้คนด้วยหลักธรรมะ อาศัยธรรมบารมีทุกด้านฝ่าฟันอุปสรรคนานัปการ จนได้รับการยอมรับในวงกว้างโดยมีเคยอวดอ้าง

พระสงฆ์ ถือเป็นศาสนบุคคลที่มีบทบาทและแนบแน่นในสังคมไทย บทบาทหนึ่งที่ถือว่ามีความสำคัญไม่น้อยกว่า การเป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรม นั่นคือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีได้ชัดต่อปรัชญาหลักธรรมคำสอนและข้อปฏิบัติทางพุทธศาสนา หากกลับเกื้อกูลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตลอดจนส่งเสริมวัตรปฏิบัติและการพัฒนาจิตวิญญาณ พระสงฆ์จึงเป็นที่พึ่งของชาวบ้าน มีส่วนช่วยสนับสนุนชุมชนและรัฐในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเช่น “พระครูมานัสสีพิทักษ์” พระผู้เปรียบดังผู้พิทักษ์สายน้ำและผืนป่าแห่งเมืองพะเยา พระครูมานัสสีพิทักษ์ เดิมชื่อ ศรีเหลา จู้ด เป็นชาวตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เกิดเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๙๐ จบการศึกษายสามัญชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ หลังจากนั้นเมื่ออายุครบบวชในปี พ.ศ.๒๕๑๐ ได้อุปสมบท ณ วัดโพธารามที่บ้านเกิด สอบได้นักธรรมเอกและเรียนอภิธรรมสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรแพทย์แผนโบราณ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดโพธาราม และเจ้าคณะอำเภอแม่ใจ เป็นผู้ที่สนใจในการรักษาป่าไม้และแม่น้ำมาตลอด และคิดอยู่เสมอว่า “วัดคือบ้าน งานคือชีวิต ศิษย์คือลูกหลาน ชาวบ้านคือญาติพี่น้อง” เมื่อชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจากปัญหาความแห้งแล้งในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ ท่านจึงเฝ้าศึกษาหาสาเหตุและพบว่า เกิดจากมนุษย์เราพากันตัดต้นไม้ทำลายป่ากันมากจนทำให้

^{๓๑} pttinternet .ผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ ๒ ประจำปี ๒๕๔๓, [ออนไลน์].แหล่งที่มา :

<http://pttinternet.pttplc.com/greenglobe/2543/personal-01.html> [๑๕ มิ.ย. ๒๕๕๗]

ธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป เมื่อทราบเช่นนี้จึงใช้บทเทศน์ผสมผสานชี้ให้ชาวบ้านได้รู้และเข้าใจถึงประโยชน์ของป่าไม้เรื่อยมา

จุดเริ่มต้นบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของท่านเริ่มต้นขึ้นอย่างจริงจังในปี พ.ศ.๒๕๒๖ เมื่อเกิดเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน อันสืบเนื่องมาจากกรณีฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจึงเชื่อว่าพระพุทธรูปที่วัดดงอินตา เป็นพระอีนางนางแล้ง เป็นเหตุทำให้ฝนไม่ตก เป็นกาลกิณีบ้านเมืองบันดาลให้ฝนแล้ง จะต้องทำลายและเอากะตุ๊กไปถ่วงน้ำ แต่ชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งไม่ยินยอม ท่านจึงต้องออกมาหาทางแก้ไขเจรจาไกล่เกลี่ย ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ แม้จะได้รับการโจมตีจากกลุ่มผู้ที่ไม่เห็นด้วย แต่ท่านก็ใช้ทานบารมี เมตตาธรรม จนปัญหาคลี่คลายและได้รับการยอมรับในที่สุด

จากจุดนี้เอง ท่านจึงคิดว่าจำเป็นจะต้องสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ชาวบ้าน ด้วยการเทศนาสั่งสอนหลักธรรมะผสมผสานกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ชี้ให้ชาวบ้านเห็นเป็นรูปธรรม ถึงสาเหตุของธรรมชาติที่วิปริตแปรปรวนด้วยสไลด์ภาพถ่าย พาชาวบ้านขึ้นไปดูการตัดไม้ทำลายป่าของนายทุนบนภูเขา ไปดูต้นลำธารที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ไปศึกษาดูงานในท้องที่ต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านเข้าใจและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ.2529 เกิดปัญหาการทำสัมปทานป่าไม้ในเขตตำบลศรีถ้อยของนายทุน ท่านจึงเข้าไปช่วยเจรจาขอให้ยับยั้งการทำสัมปทานป่าไม้ จนประสบความสำเร็จและเป็นจุดเริ่มต้นทำให้ชาวบ้านรวมตัวกัน ตั้งกลุ่มอนุรักษ์ “กลุ่มฮักป่าแม่ใจ” ขึ้นมาเพื่อดูแลรักษาป่าไม้

พลังความเข้มแข็งของชุมชนที่เริ่มจุดประกายได้ไม่นาน ก็ถูกทดสอบความแข็งแกร่งเมื่อบริษัทสัมปทานป่าไม้กลับเข้ามาตีตราไม้อีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ชาวบ้านจึงขอให้ท่านไปช่วยเจรจาให้กลุ่มนายทุนออกไปจากป่าก่อนที่จะเกิดการปะทะรุนแรง เพราะชาวบ้านต่างพร้อมที่จะปกป้องป่าไม้ด้วยชีวิต เพราะป่าไม้ประดุจชีวิตของพวกเขา ป่าผลิตน้ำแม่ใจสายเลือดหลักของชุมชน ในที่สุดความเข้มแข็งของชุมชน กลุ่มอนุรักษ์และการเจรจาชี้แจงของท่านพระครูมานัสฯ ปัญหาก็ยุติลง ป่าถูกปิด ห้ามรถยนต์ทุกชนิดผ่านเข้าป่า แต่ปัญหาไม่ได้ยุติ เมื่อผลของการตัดไม้ทำลายป่าทำให้น้ำแม่ใจแห้งขอดลง

“ป่าไม้เป็นสมบัติของพ่อ รัฐบาลเป็นพ่อ ประชาชนเป็นลูก พ่อขายสมบัติไปแล้วลูกไม่มีสิทธิ์ที่จะใช้อีกแล้ว พ่อทำไมไม่คิดถึงลูกบ้าง ก่อนที่จะขายสมบัติทำไมไม่ถามลูกบ้างว่าลูกตกกระกำลำบากอย่างไรบ้างเวลาฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ต้องกระเสือกกระสนอพยพแรงงานเข้ากรุงเทพฯ ปัญหาเหล่านี้ พ่อเคยคิดบ้างไหม เคยหาทางแก้ไขบ้างไหม ฉะนั้น เราต้องเอาของเราคืนให้ได้” คำปรารภของท่านทำให้เกิดการปรึกษาหารือกับผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน หาแนวทางรักษาป่า

ให้ยั่งยืน และเรียกขวัญกำลังใจของชาวบ้านคืนมา โดยท่านได้นำแนวคิดจากพุทธประวัติ ประยุกต์เข้ากับพิธีกรรมทางศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน ประกอบพิธี “สืบชะตาแม่น้ำ” ซึ่งมีรากฐานจากพิธีสืบชะตาบ้านและชะตาคน อันเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีคุณค่าและความหมายต่อชาวบ้าน นอกจากเป็นการเรียกขวัญและกำลังใจกลับคืนมา ยังก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูล ช่วยกันแก้ปัญหา และเกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำ พิธีนี้จึงยังคงกระสืบนี้นื่องมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน และมีผู้นำไปเป็นแบบอย่างปฏิบัติอย่างกว้างขวางในหลายพื้นที่

ผืนป่าแห่งตำบลศรีถ้อย คือป่าขุนน้ำแหล่งต้นน้ำลำธาร “ห้วยขุนน้ำแม่ใจ” ที่ไหลรินลงสู่ก้นพระยา และที่นี่คือป่าที่ท่านได้อาศัยมาตั้งแต่เล็กแต่น้อย ทำให้ท่านต้องหามาตรการและวิธีการยับยั้งการตัดไม้ทำลายป่าในเขตต้นน้ำลำธารแห่งนี้ให้ได้ การเทศนาสั่งสอนเพียงอย่างเดียวคงไม่สามารถรักษาผืนป่าไว้ได้ ต้องอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมเข้ามาช่วย พิธี “บวชป่า” อันเป็นกุศโลบายด้านจิตวิทยาเช่นเดียวกับการสืบชะตาแม่น้ำ จึงบังเกิดขึ้นในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ท่านพระครูมานัสฯ นำพระสงฆ์ในตำบลศรีถ้อย กลุ่มอนุรักษ์และชาวบ้าน เข้าไปในป่าเพื่อสำรวจต้นไม้ใหญ่หรือพญาไม้ที่มีอายุมากพอจะทำพิธีบวช สร้างศาลเพียงตาและเตรียมเครื่องสังเวย โดยหมอเวทมนต์คาถาเป็นผู้ทำพิธีเชิญ เทวาอารักษ์ ผีป่า ผีเขา (ผีหกกะโหล่ง) ให้รับรู้และช่วยรักษา ถ้ามีผู้ใดมาตัดไม้ทำลายป่าขอให้มันอันเป็นไป ตลอดจนบอกกล่าวแก่แม่ธรณี เสร็จแล้วให้พระสมათานศีล พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ และเป็นพระอุปัชฌาย์ห่มผ้าให้กับต้นไม้ สวดชัยมงคลคาถา ประพรมน้ำมนต์ตามต้นไม้เพื่อเป็นสิริมงคลเป็นอันเสร็จพิธี และจากวันนั้นถึงวันนี้ พิธีบวชป่ายังคงควบคู่การปลูกป่า และปลูกอุดมการณ์ไปในจิตใจผู้คนและพระภิกษุสงฆ์ในจังหวัดพะเยาและหลายจังหวัดทั่วประเทศไทย

“ถ้าชาวพะเยาไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ป่า ชาวพะเยาก็จะไม่เห็นน้ำก้นวังพะเยาอีก” คำปรารภของท่านพระครูมานัสฯ ที่พิทักษ์ ที่สะท้อนถึงความห่วงใยแล้ความเข้าใจในระบบนิเวศอย่างลึกซึ้ง เพราะก้นวังพะเยา คือแหล่งน้ำธรรมชาติอันดับหนึ่งของล้านนา หัวใจของเมืองพะเยา ผืนน้ำกว้างใหญ่ของก้นวังพะเยา คือ กระเจกบานใหญ่ที่สะท้อนลึกลงไปให้เห็นถึงต้นน้ำสายหลัก แม่น้ำอิงที่เคยแห้งขอดได้รับการกู้คืนจากคุณูปการแห่งพุทธศาสนา การสืบชะตาแม่น้ำและบวชป่าซึ่งท่านพระครูมานัสฯ เป็นผู้นำมาประยุกต์ใช้ ทำให้ผืนป่าบนยอดดอยคงความอุดมสมบูรณ์ ต้นไม้ใหญ่หรือพญาไม้ที่ได้รับการบวชยังไม่ลาสิกขา หากยืนต้นอย่างสงบมั่นคงผลิตกระแสไฟฟ้าไหลรินสู่ก้นวังพะเยา เช่นเดียวกับหนองเล็งทราย หนองน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ พื้นที่ประมาณ ๕,๕๖๓ ไร่ ตั้งอยู่บนที่ราบระหว่างหุบเขากลางอำเภอใจ เป็นแหล่งน้ำสำคัญของ

ชาวบ้านในอำเภอใจ ใช้ทำเกษตร อูบโศก บริโศก ประมงและเลี้ยงสัตว์ แต่ปัจจุบันหนองเล็งทราย มีสภาพตื้นเขิน กักเก็บน้ำได้น้อยลง เพราะขาดการบำรุงรักษา และถูกบุกรุกเพื่อใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อปัญหาการขาดแคลนน้ำของชาวพะเยาในอนาคต ด้วยภูมิปัญญาและวิสัยทัศน์ของท่านพระครูจึงได้ริเริ่ม “โครงการปลูกจิตสำนึกและอนุรักษ์หนองเล็งทราย” ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ เพื่อเผยแพร่รณรงค์ปลูกจิตสำนึกและสร้างความตระหนักให้ชุมชน เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมหนองเล็งทราย ร่วมกันพัฒนาหนองเล็งทรายให้กลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ เสริมสร้างวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนของชุมชน

บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งผู้วิจัยได้ยกจริยวัตรของพระมหาเถรจาก จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดน่าน และ พะเยา มาเป็นตัวอย่างทั้งสามรูปซึ่งกิจกรรมที่ท่านดำเนินการในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ถ้านำแนวคิดทฤษฎีมาวิเคราะห์ล้วนมีความสอดคล้อง เช่นทฤษฎีบทบาทหน้าที่ ทฤษฎีนิเวศวิทยา และสอดคล้องตามแนวคิดทางพุทธศาสนาที่มีมุมมองเกี่ยวกับป่า เพื่อให้สอดคล้องกับคำว่าวิถีพุทธ ซึ่งทฤษฎีของพระมหาเถรทั้งสองรูปมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การทำงานของท่านไม่ได้คำนึงถึงแนวคิดหรือทฤษฎีอะไร เป็นการทำงานไปตามสถานการณ์หรือเหตุการณ์มากกว่า คือการทำงานไม่มีขั้นตอนที่แน่นอน นึกอะไรได้ทำเลย การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระมหาเถรทั้งสามรูปเป็นการทำหน้าที่ของพระสงฆ์โดยการนำหลักธรรม ที่ตระหนักถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ กล่าวคือทุกสภาวะมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ป่าเขาก็มีลักษณะเช่นนั้น จากสภาพเมื่อก่อนพื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อความเจริญเข้ามา ชุมชนมีการขยายตัว และได้รับวัฒนธรรมตลอดจนสื่อสารต่าง ๆ ทำให้พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยหลัก ๆ คือเศรษฐกิจความเป็นอยู่ในชุมชนนั่นเอง เพื่อความอยู่รอดชาวบ้านได้ขยายอาณาเขตกว้างขึ้น พระสงฆ์ตระหนักถึงสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวคือมีความเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลง ได้จัดการเพื่อยุติปัญหา และชี้ให้เห็นว่ามนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศวิทยามีความเกี่ยวโยงกันจะขาดระบบใดระบบหนึ่งไม่ได้ เพราะต่างต้องพึ่งพิงอาศัยเป็นเหตุปัจจัยให้เกื้อหนุนซึ่งกันและกันตลอดไป

บทที่ ๔

แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท

เนื่องจากการวิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ เป็นเรื่องของการศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท ว่าเป็นอย่างไร อันเป็นการตอบโจทย์ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ผู้วิจัยจึงกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ ป่าไม้ ซึ่งมีเนื้อหาสำคัญ ดังนี้

๔.๑ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๔.๒ แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ป่า

๔.๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน

๔.๔ แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๑ พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรสิ่งแวดล้อมด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์ สิ่งมีชีวิต สภาพแวดล้อมให้อยู่ร่วมกันอย่างสมดุล และยั่งยืน สามารถนำมาใช้ประโยชน์สูงสุดไม่เกิดภาวะขาดแคลน แนวคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าและตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา ล้วนเป็นหลักการรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และให้ได้ใช้เป็นเวลานานที่สุด ทั้งนี้ต้องสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด ทั้งนี้เน้นที่การดูแลรักษาให้คงเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันสงวนไว้มิให้เสียหาย ส่วนหลักคำสอน เป็นการนำหลักธรรมในทางพุทธศาสนามาปรับใช้ในการดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เน้นเรื่องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน คือความรู้สึกดีต่อกันระหว่างมนุษย์ พืช สัตว์ ทั้งหลาย มีความกตัญญูรู้คุณต่อกันและกัน ดังพุทธภาษิตตอนหนึ่งว่าบุคคลหนึ่งหรือคนหนึ่งได้ร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักก้านกิ่งใบของต้นไม้ นั้น และต้องเข้าใจกฎไตรลักษณ์คือกฎธรรมชาติที่สอนให้รู้การเปลี่ยนแปลง การยุติปัญหา และการจัดการสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานความเป็นจริงทางธรรมชาติ แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อรักษา คุ้มครอง ป้องกัน และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความกตัญญูรู้คุณต่อทรัพยากรธรรมชาติ

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีหลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่ย้ำในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และนอกจากพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแล้วสิ่งที่สำคัญคือความรู้สึกที่ดีต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อพืชต่อสัตว์ทั้งหลายด้วย ดังมีพระบาลีพุทธศาสนาสุภาษิตบทหนึ่งที่ย้ำ และสอนให้ผู้คนรู้จักบุญคุณแม้แต่คุณประโยชน์ของพืช มีใจความแปลความเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักก้านกิ่งใบของต้นไม้ผู้นั้นผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม” เป็นคติที่แสดงความรู้สึกที่ดีต่อกันให้ระลึกเสมอว่าต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์มีค่ามีร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป นอกจากความรู้สึกที่เห็นคุณค่าของกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกันแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต ความเมตตาตัวเองถือเป็นความรู้สึกที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยการมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเป็นสรรพสัตว์ผู้อยู่ร่วมโลก และต้องมีความเข้าใจหลักความเป็นจริงทางธรรมชาติตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งถือเป็นสภาวะธรรมของธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องในการพัฒนาตนเอง

คติในทางพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติถือเป็นองค์ประกอบในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์ หมายความว่าพระพุทธศาสนาองธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาเรียนรู้ตนเอง กล่าวคือการพัฒนาคนให้มีจิตใจที่เจริญองงาม เป็นคนที่มีคุณธรรม จำเป็นต้องอาศัยธรรมชาติในการฝึก เมื่อใดที่มีสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและมีกิจกรรมที่วุ่นวาย^๑ จะเห็นได้ว่าแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ เป็นการกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงมนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อมแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริง ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ด้วย ดังนั้น การ

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).คนไทยกับป่า.พิมพ์ครั้งที่ ๔.(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม.

อนุรักษสิ่งแวดล้อมที่มนุษยต้องมีการบริหารจัดการตัวเองเสียก่อนและที่สำคัญแนวคิดในการอนุรักษสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนานบนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่เรียกว่า อุดุนิยม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพเรียกว่า พีชนิยาม ได้แก่ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรม เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นกลไกที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า “ธรรมนิยาม” หมายถึงสภาวะสิ่งทั้งมวลมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุและผลเสมอ

ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงหลักธรรมชาตี่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างไรตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น แท้ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างทั้งที่เกิดขึ้นแล้ว และกำลังจะเกิด หรือยังไม่เกิด ว่าเป็นสภาวะที่มีเกิดมีดับตามกาลเวลา จำเป็นที่มนุษย์ พีช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และหลักคำสอนต่างๆ ของศาสนาก็มีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนถ้าปวารณามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติหากมองย้อนไปครั้งสมัยพุทธกาล ป่า วัด และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาถือว่ามี ความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล วัดในพุทธศาสนาล้วนมีความสัมพันธ์กับป่าหรือต้นไม้ อย่างมาก วัดส่วนใหญ่ไม่ว่าจะอยู่ในชุมชน หรือชนบททางไกลจะมีต้นไม้ใหญ่ๆ มีความร่มรื่นเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักการถืออุตุงศ์ที่มุ่งให้พระภิกษุสงฆ์อยู่โคนต้นไม้เป็นวัตรในการประพฤติปฏิบัติธรรมชำระกิเลสภายในใจ ดังนั้น พระสงฆ์กับป่าไม้จึงถือเป็นสิ่งคู่กัน ไม่สามารถแยกจากกันได้ตามคติความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา

พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวข้องกับป่า ถ้าพิจารณาตามหลักพุทธธรรมแล้วก็ไม่มีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ยิ่งเป็นการดีด้วยซ้ำที่พระสงฆ์อยู่ในพื้นที่ป่า แต่มองในแง่อาณาจักรแล้วถือว่าขัดต่อกฎหมาย ป่าถือว่าเป็นทรัพยากรที่รัฐต้องรักษาคุ้มครอง การที่พระสงฆ์จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าต้องได้รับอนุญาตจากรัฐคือกรมป่าไม้เสียก่อน เหตุที่มีการห้ามพระภิกษุสงฆ์สร้างที่พักหรือถาวรวัตถุใดๆ ในสถานที่ซึ่งยังไม่ได้รับอนุญาตนั้นส่วนหนึ่งเป็นคำสั่งของมหาเถรสมาคม ที่มีความเกี่ยวเนื่องสอดคล้องกับกฎหมายว่าด้วยป่าสงวนแห่งชาติที่ห้ามบุกรุกพื้นที่ป่า ในพระวินัยบัญญัติพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของพระสงฆ์ซึ่งสามารถบูรณาการเข้ากับการอนุรักษสิ่งแวดล้อมได้ เช่น ห้ามทำลายเมล็ดพืช หน่อไม้ รากเหง้า เพราะอาจนำไปปลูกใหม่ได้ ห้ามทำลายต้นไม้ทุกชนิดไม้นต้นใหญ่หรือต้นเล็กห้ามถ้ำยอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงใส่ต้นไม้และแม่น้ำลำคลองห้ามขุดดินเพราะอาจทำให้สัตว์ที่อาศัยอยู่ใต้ดินตายได้ห้ามนำน้ำที่มี

ตัวสัตว์มาเทหรือรดต้นไม้ ต้นหญ้า เพราะอาจทำให้ตายได้เวลาจะกรอกน้ำไปใช้ดื่มต้องมีการกรองเสียก่อน^๒ เป็นต้น

๔.๑.๑ ศึกษาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ศึกษาบทที่มีความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายเกื้อกูลต่อธรรมชาติอันเป็นเหมือนเวทีสำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทดังที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี สิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญและความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ถ้าสิ่งแวดล้อมดีก็ส่งผลให้มนุษย์มีความเป็นอยู่สบายไม่เดือดร้อน จิตใจแจ่มใส หากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ทั้งทางตรงและทางอ้อม ความสำคัญของพระวินัยต่อสิ่งแวดล้อม สามารถแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) การอนุรักษ์ดินและน้ำ ในสมัยพุทธกาล การขุดดินถือว่าเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ เพราะประชาชนในสมัยนั้นมีความเชื่อว่าดินมีชีวิต มีอินทรีย์ จึงไม่ควรทำลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกนักบวชจะต้องดเว้นไม่ทำลายเป็นอันขาด เมื่อพระสงฆ์พากันทำการก่อสร้าง ได้ขุดดินเพื่อนำไปก่อสร้างโบกฉาบกุฏิและทำศาลาโรงฉัน เป็นต้น ประชาชนจึงพากันติเตียน ประณามการกระทำนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว จึงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทเพื่อห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก เพราะนอกจากประชาชนจะติเตียนแล้วยังเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินอีกด้วย พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์นี้แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติห้ามไว้ดังกล่าวและเมื่อพิจารณาถึงประโยชน์อันสูงสุดแล้ว หากพระสงฆ์มิวพะวงอยู่กับการก่อสร้างก็จะมีเวลาบำเพ็ญสมณธรรมให้ถึงที่สุดทุกชาติ การที่พระสงฆ์รักษาพระธรรมวินัยข้อนี้เป็นการช่วยอนุรักษ์ดินไม่ให้เสื่อม

^๒ไพฑูรย์ ปานประชา. แบบเรียนพระพุทธศาสนา ๒. (กรุงเทพมหานคร : พระเมธีวชิราภรณ์จัดพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

คุณภาพโดยที่พระสงฆ์ไม่ได้ล่วงละเมิดพุทธบัญญัติแต่อย่างใดในปาทุการวรรค สิกขาบทที่ ๑๕ ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะหรือบ้วนขะพะ ในน้ำ”^๓ พระพุทธองค์ทรงแสดงเจตนารมณ์ ให้ช่วยกันรักษาความสะอาดแก่แม่น้ำ ถ้าคลองไม่ให้ถ่ายเทของเน่าเสียลงน้ำ น้ำจึงจะไม่กลายเป็นมลพิษ ไม่เป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคสู่ประชาชน ตลอดจนไม่ก่ออันตรายสู่สัตว์น้ำและสัตว์บกทั้งหลายด้วยและที่สำคัญในน้ำมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ คือให้ช่วยกันรักษาไม่ให้ถ่ายเทของเน่าเสียลงสู่แม่น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์อันต์และมีโทษมหันต์ หากไม่ได้มีการจัดการและควบคุมที่ดีพอ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำจำเป็นจะต้องอาศัยการวางแผนการจัดการและพัฒนาแหล่งน้ำ และการควบคุมปริมาณและอัตราการไหลของน้ำให้พอเหมาะ พร้อมทั้งคำนึงถึงคุณภาพและระยะเวลาการไหลของน้ำในเวลาเดียวกันด้วย

นอกจากนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำจะต้องพิจารณาควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำทุกประเภทร่วมกันให้บังเกิดผลคุ้มค่ามากที่สุด เพราะการใช้ประโยชน์จากน้ำแต่ละประเภทจะแยกออกจากกันโดยเด็ดขาดได้ยาก และแม้ว่าการใช้ทรัพยากรน้ำในประเทศไทยดำเนินการมาโดยปราศจากการวางแผนที่ดี ความผิดพลาดในการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำเป็นอย่างมาก การโค่นเผาและทำไร่เลื่อนลอยในบริเวณต้นน้ำลำธาร การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยการขยายพื้นที่ทำให้เกิดอันตรายต่อทรัพยากรดินและน้ำเป็นอย่างมาก ในการอนุรักษ์จะต้องทำควบคู่กันไปทั้งภาครัฐและประชาชนให้มีส่วนร่วม เช่น การออกกฎหมายเกี่ยวกับการใช้น้ำ (Water laws) เนื่องจากประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำมีมากขึ้น จึงควรมีกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการใช้น้ำ เป็นการควบคุมการแจกจ่ายน้ำทั้งที่อยู่บนพื้นผิวดินและใต้ดินให้เกิดความยุติธรรมแก่ผู้ใช้น้ำ ขณะเดียวกันก็เป็นการประหยัดและป้องกันการสูญเสียโดยเปล่าประโยชน์อีกด้วย นอกจากนี้การวางแผนพัฒนาแหล่งน้ำและการจัดการลุ่มน้ำของแม่น้ำสายสำคัญ ๆ ของประเทศเพื่อให้ผู้ที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำได้รับประโยชน์จากทรัพยากรน้ำได้อย่างทั่วถึง การปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินให้ถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ หาทางชะลอการไหลของน้ำให้คงอยู่ในลำน้ำนานที่สุด เพื่อมิให้น้ำฝนที่ตกลงมาไหลบ่าลงสู่ทะเลโดยปราศจากการใช้ประโยชน์ และลดอัตราการพังทลายของดิน และการตกตะกอนตามลำน้ำต่าง ๆ ลงการปรับปรุงระบบชลประทานและคลองส่งน้ำต่าง ๆ เพื่อป้องกันการสูญเสียในขณะส่งน้ำ และเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้น้ำจากคลองชลประทานให้ดียิ่งขึ้น

^๓วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๒๐/๗๐๑.

๒) การอนุรักษ์พืชและป่าไม้ ในปาทุการวรรค สิกขาบทที่ ๑๔ ทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุพึงทำการศึกษาว่า เราไม่ป่วยไข้จะไม่ถ่ายอุจจาระไม่ถ่ายปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของสดเขียว” “ทรงบัญญัติห้ามถ่ายสิ่งสกปรก หรือไม่ให้ถ่มสิ่งของปฏิกูลรดบนใบไม้ใบหญ้าที่สดเขียว เพราะตามธรรมชาติของพืชแล้วพืชต้องการปุ๋ยจากแผ่นดิน ใบต้องการแสงแดดจากดวงอาทิตย์จึงไม่มีความต้องการใดๆ เลย ที่จะรับปุ๋ยสดของมนุษย์รดที่ตัวพืช ฉะนั้นทางที่ดีควรขุดถ่ายลงดินเป็นดีที่สุด แล้วดินนั้นแหละจะเป็นผู้ป้อนอาหารไปสู่พืชเอง รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พระพุทธองค์ทรงห้ามตัดต้นไม้ดังพุทธบัญญัติที่ว่า “ภิกษุสำคัญว่าพืช ตัดเองก็ดี ให้คนอื่นตัดก็ดี ทำลายเองก็ดี ให้คนอื่นทำลายก็ดี ต้มเองก็ดี ให้คนอื่นต้มก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

พระวินัยข้อนี้ชี้ชัดเรื่องของการอนุรักษ์ต้นไม้ โดยไม่ให้ภิกษุตัดต้นไม้และไม่บอกคนอื่นตัดต้นไม้ให้เพื่อรักษาชีวิตของป่าไม้เอาไว้มาจนถึงทุกวันนี้ ต้นไม้ขาดแคลนมหาศาล มีจำนวนไม่เพียงพอในการฟอกอากาศพิษในเมืองที่พ่นออกจากท่อไอเสียรถหรือปล่อยออกจากปล่องโรงงานอุตสาหกรรม “ปอดธรรมชาติของโลก” ได้รับความเสียหายอย่างรุนแรง เพราะต้นไม้ถูกมนุษย์ตัดโค่นทำลาย เมืองไทยเคยมีป่าเขตร้อนปกคลุมพื้นที่อยู่ ๘๐% แต่ทุกวันนี้เหลือไม่ถึง ๒๐% ซึ่งส่วนใหญ่ถูกทำลายลงเพราะการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม เลียนแบบประเทศอุตสาหกรรมที่เจริญแล้วทางเทคโนโลยีทั้งหลายจากพระวินัยที่ยกมาประกอบดังกล่าวมองให้เห็นว่า ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดควรแก่การดูแลรักษาอนุรักษ์ไม่ว่าจะเป็นพืชผักต้นไม้ไม้น้อยใหญ่และในพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเป็นศีลห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ หรือพรากของเขียว ภูตคามทุกชนิด ห้ามมิให้ขุดดิน ห้ามถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ หรือในแม่น้ำลำธาร เป็นต้นทรงบัญญัติสิกขาบทคุ้มครองพืชแห่งภูตคามวรรคว่า “เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะพรากภูตคาม” พรากภูตคามในที่นี้หมายถึงการทำให้พืชตายทุกวิธี ไม่ว่าจะเป็นโค่น ตัดหรือเด็ดก่อนบัญญัติสิกขาบทนี้ พระองค์ตรัสกับภิกษุที่ขอบโค่นไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยว่า “ดูกร โมฆบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงได้ตัดเองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ เพราะคนทั้งหลายสำคัญในต้นไม้ว่ามีชีวิตะ”

พระพุทธดำรัส สะท้อนแนวความคิดที่น่าพิจารณาสองอย่าง คือ ภิกษุที่ขอบตัดไม้ทำลายพืชทั้งหลายถูกเรียกว่า โมฆบุรุษ คือ ผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างไร้สาระหรือว่างเปล่าจากคุณธรรม อีกประเด็นหนึ่งประชาชนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีความเชื่อว่าพืชทั้งหลายมีชีวิต พระพุทธเจ้าไม่ได้โต้แย้งหรือคัดค้านความเชื่อนี้ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระแต่ประการใดนอกจากจะไม่

*วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐/๓๔๗.

*วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๑/๓๔๘.

เปลี่ยนแปลงความเชื่อดังกล่าวของประชาชนไปในทางอื่นแล้ว ยังบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุ ตัดต้นไม้ทำลายพืชทุกชนิด อันเป็นพฤติกรรมที่สวนกับความรู้สึกรักของประชาชนอีกด้วย ความเชื่อ ของประชาชนเช่นนี้มีคุณูปการต่อการดำรงอยู่ได้แห่งป่าไม้พืชพันธุ์มานานนับพัน ๆ ปี แม้ ประชาชนจะอาศัยป่าและพืชเป็นเครื่องยังชีพ แต่หากเขาบริโภคผลประโยชน์อันเกิดจากป่าด้วยความ ซาบซึ้งในคุณค่าของป่าและพืช เขาจะปฏิบัติต่อป่าและพืชทุกชนิดด้วยความระมัดระวัง ทะนุถนอม สิ่งใดที่ได้มาจากป่าหรือเป็นผลิตภัณฑ์จากพืชจะถูกใช้สอยอย่างคุ้มค่า ไม่ผลาญ ฟูมเฟื่อย หากจิตสำนึกแห่งความกตัญญูต่องานต่อป่าและพืช แพร่ขยายไปมาก ๆ การทำลายล้าง อย่างขาดความระมัดระวังก็จะลดน้อยลง

กล่าวโดยสรุปพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงมีความสัมพันธ์กันมาโดย ตลอด ทั้งนี้ตั้งแต่พระองค์ได้ประสูติ ตรัสรู้ ประนินพพาน แสดงธรรม ที่ประทับล้วนอยู่ท่ามกลางป่า ธรรมวินัยที่ทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้ก็เป็นไปเพื่อรักษาและเกื้อกูลต่อป่า ถ้าภิกษุรูปใดกระทำการที่ เป็นการทำลายป่า พระองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัยห้าม และพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ นั้น นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาล สมัย ภูมิประเทศ และสังคมแต่ละท้องถิ่นได้ โดยอาศัยหลักมหาปเทศ ๔ คือ (๑) สิ่งใดไม่ได้ทรง ห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร (๒) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นไม่ควร (๓) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตว่าควรแต่เข้ากับสิ่ง ที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควรและ (๔) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควรสิ่งนั้นควรและที่สำคัญพระวินัยยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้การ ดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟูมเฟื่อย ฉันทนน้อย นอนน้อย แต่ทำงานเพื่อสังคมมากและใน ขณะเดียวกันก็เป็นการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้สอดคล้องสัมพันธ์กับกฎของธรรมชาติและ สภาพแวดล้อม ซึ่งการที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยจึงเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมไปด้วย ทั้งปฏิบัติตนให้บรรลุคุณธรรมด้วยและได้ประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติตาม เช่นป้องกัน ไม่ให้ภิกษุตัดไม้ทำลายป่า รวมทั้งพืชพันธุ์ทุกชนิดป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ป้องกันไม่ให้ภิกษุ ทำลายดินช่วยสร้างจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมให้คงความสมดุลทางธรรมชาติประโยชน์ ต่อสังคมเมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยแล้วย่อมทำให้สังคมนั้นๆ อยู่อย่าง สงบ ไม่เดือดร้อนทำให้ช่วยสร้างความมีระเบียบวินัยให้แก่สังคม โดยพระสงฆ์ปฏิบัติเป็นตัวอย่าง เมื่อภิกษุไม่ตัดไม้ทำลายป่าก็ส่งผลให้สังคมอยู่อย่างสงบสุขทำให้ประชาชนเกิดศรัทธาเลื่อมใสใน การประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์และปฏิบัติตาม

๔.๒ แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ป่า

แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในการอนุรักษ์ป่าในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นสามารถประยุกต์อยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ สามารถกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของความเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงเพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม และแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริง ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีมนุษย์ต้องมีการบริหารจัดการตัวเองเสียก่อนซึ่งแนวคิดการประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาต้องตั้งอยู่บนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่เรียกว่า อุดุนิยาม ได้แก่ ความจริงเกี่ยวกับสสารสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพเรียกว่า พืชนิยาม ได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ พันธุกรรมซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เป็นธรรมชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เป็นกลไกที่เชื่อมโยงทุกสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า “ธรรมนิยาม” หมายถึงสภาวะสิ่งทั้งมวลมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันตามกระบวนการแห่งเหตุและผลเสมอ ดังนั้นแนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถประยุกต์หลักคำสอนให้สัมพันธ์กันระหว่างหลักธรรมของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งได้มีการจัดความคิดนี้ให้เป็นระบบไว้ในทฤษฎีกฎธรรมชาติ ๕ ประการ หรือนิยาม ๕^๖ คือ

๑. อุดุนิยาม (Physical Laws) ซึ่งตามตัวอักษรคือกฎเกี่ยวกับฤดูกาล (Season Law) หมายถึง กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิ โดยเฉพาะเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์

๒. พืชนิยาม (Biological Laws) ซึ่งตามตัวอักษรคือกฎเกี่ยวกับเมล็ดพืช หมายถึง (Seed Law) หมายถึงกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุกรรม

๓. จิตนิยาม (Psychological Laws) หมายถึง กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต

๔. กรรมนิยาม (Moral Laws) หมายถึง กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗.

๕. ธรรมนิยาม (Causal Laws) หมายถึง กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน

กฎแต่ละข้อสามารถประยุกต์สัมพันธ์เชื่อมโยงพฤติกรรมของมนุษย์ และศีลธรรมของมนุษย์ ซึ่งเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ (กรรมนิยาม) มีอิทธิพลไม่แต่เพียงการทำงานของจิตของมนุษย์เอง (จิตนิยาม) แต่ยังรวมไปถึงการสืบพันธุ์ของพืชและสัตว์ (พีชนิยาม) ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ (อุตุนิยาม) โดยเป็นไปตามกฎเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย (ธรรมนิยาม) ดังนั้น กฎธรรมชาตินี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง แล้วส่งผลไปถึงความเปลี่ยนแปลงในสิ่งอื่น ๆ ด้วยกล่าวคือเมื่อมนุษย์เสื่อมจากศีลธรรมเพราะมีโทษ ความรุนแรงที่แผ่กว้างจึงเป็นผลตามมาอย่างสูงสุด เมื่อมนุษย์เสื่อมจากศีลธรรมเพราะมีโมหะหรืออวิชชา (ไม่รู้จริง) โรคระบาดจึงเป็นผลตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าและเมื่อมนุษย์ตระหนักว่า ความฉิบหายซึ่งเป็นผลร้ายแรงเกิดขึ้นแก่เขาเพราะเขาเสื่อมศีลธรรมนั่นเอง การเปลี่ยนแปลงสภาพจิตใจจึงเกิดขึ้นแก่มนุษย์บางคนทีรอดตายจากยุคมิคสัญญี คือยุคที่มนุษย์สำคัญว่าคนอื่น ๆ เป็นเพียงเนื้อจึงฆ่าทำลายชีวิตกัน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างทั้งที่เกิดขึ้นแล้ว และกำลังจะเกิดหรือยังไม่เกิดว่าเป็นสภาวะที่มีเกิดมีดับตามกาลเวลา จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และหลักคำสอนต่างๆ ของศาสนาก็มีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักคำสอนในการอนุรักษ์ป่าไม้และการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติโดยสรุปประกอบด้วย หลักศีล ๕ อริยสัจ ๔ มัชฌิมาปฏิปทา เมตตธรรมสันโดษ อิทัปปัจจยตา และกตัญญูกตเวที ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๔.๒.๑ การประยุกต์ใช้หลักศีล ๕

ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน พระพุทธองค์ตรัสศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ระเบียบความประพฤติความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดจนทำมาหาเลี้ยงชีพซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอัน

เอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่และต่อสภาพแวดล้อม รวมทั้งการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ปารายละเอียดดังนี้

๑. ละเว้นจากการล่าสัตว์ หมายถึง การล่าสัตว์ทุกชนิดเพื่อการล่าหรือเพื่อบูชายัญและรวมไปถึงการไม่ทำลายพืช สัตว์โลกทุกชนิดไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานย่อมรักชีวิตของตน มีความตั้งใจที่จะรักษาชีวิตไว้ให้ยาวนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้มองเห็นชีวิตตนมีคุณค่าควรแก่การถนอม เรามีความรู้สึกรักชีวิตเราอย่างไร คนอื่น หรือสัตว์อื่นก็มีความรู้สึกรักชีวิตของตนอย่างนั้น

๒. ละเว้นจากการลักขโมย หมายถึง ควรถือประโยชน์ตามที่ธรรมชาติได้ให้มา ไม่ควรไปเร่งหรือเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมี จนกลายเป็นการทำลายธรรมชาติและเป็นมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม

๓. ละเว้นจากการประพฤติดินทางเพศหมายถึง เว้นจากประพฤติดินทาง ผู้ประพฤติดินทางนี้จะทำให้ชีวิตมีภัยคุกคามหรือมีศัตรูมากในทำนองเดียวกัน ด้านสิ่งแวดล้อมถ้ามนุษย์ประพฤติดินทางโดยมองธรรมชาติเป็นเสมือนผู้หญิง มนุษย์มีการลักลอบตัดต้นไม้ฆ่าสัตว์ก็นับเป็นการล่วงละเมิดสิทธิของธรรมชาติ

๔. ละเว้นจากการพูดเท็จ อันได้แก่คำปดเสียสัตย์ และคินคำ พูดแต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจและ ปราศจากอคติ ในด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อมบุคคลควรพูดเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๕. ละเว้นจากการดื่มสุราหรือน้ำเมาและรวมทั้งยาเสพติด ศีลข้อนี้จะทำให้ผู้ละเมิดขาดสติในการประยุกต์ใช้ต่อสิ่งแวดล้อม บุคคลไม่ควรดื่มน้ำเมาซึ่งเป็นผลผลิตจากต้นไม้หรือพืชต่างๆ ซึ่งเป็นที่มาแห่งการแสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติเป็นการทำร้ายธรรมชาติ^๗

ศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นหลักจำเป็นในสังคมมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดความปกติทั้งในตนเองและสังคม เพราะช่วยควบคุมความประพฤติไม่ให้พลาดถลันในการทำความชั่วอย่างใดอย่างอย่างหนึ่ง รวมทั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย จึงจัดอยู่ในระดับศีลธรรมอันเป็นมูลฐานที่จะนำไปสู่ความสงบของจิตใจไม่ให้ความชั่วครอบงำได้

^๗พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่๙, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖.

๔.๒.๒ การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ ๔

การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ ๔ เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอริยสัจ หมายถึง ความจริงอย่างประเสริฐความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้เป็นพระอริยะ มี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และ มรรค คำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ เป็นคำสอนที่สำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชี้ทางออกจากทุกข์ทั้งกายและจิตซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้รวมทั้งเป็นหลักธรรมที่สามารถสืบค้นหาทางออกจากปัญหาต่างๆ รวมทั้งเรื่องการอนุรักษ์ป่าด้วยด้วยการประยุกต์ใช้ดังนี้

๑. ทุกข์ คือ การมีอยู่ของทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจ หลักธรรมข้อนี้เมื่อประยุกต์เข้ากับวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อม จะมองเห็นธรรมชาติในฐานะที่เป็นส่วนรวมทั้งหมด กำลังเผชิญความทุกข์และวิกฤตอันตราย ระบบนิเวศต้องการความสนใจอย่างรวดเร็วและกระทำหลักการให้ถูกต้องเพื่อความอยู่รอดของโลก

๒. สมุทัย คือ เหตุเกิดทุกข์ อันเกิดจากตัณหาคือ ความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้คนเกิดทุกข์ พระพุทธศาสนามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ตัณหาความอยากที่มีอยู่ในจิตใจทำให้มนุษย์ทำลายธรรมชาติเพื่อสนองตัณหาความต้องการของตนเอง มนุษย์จึงลดตัณหาที่มีอยู่เพื่อ

๓. นิโรธ คือ ดับความทุกข์ ความชั่ว และบาป การดับความทุกข์ก็เปรียบได้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้รับผลกระทบอยู่และเมื่อมนุษย์รู้ว่าสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคืออะไร มนุษย์ก็หาทางกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นให้หมดไป ทำให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาสมบูรณ์เช่นเดิม

๔. มรรค คือ หนทางนำไปสู่ความดับทุกข์อันได้แก่มรรคมีองค์แปด ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ความมีสตินำไปสู่สมาธิและปัญญาซึ่งจะปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์และความโศกเศร้าทั้งมวลที่สำคัญยังสามารถหาวิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ด้วย^๔

แนวทางการประยุกต์หลักคำสอนในการอนุรักษ์ป่าด้วยหลักอริยสัจ ๔ ดังกล่าวต้องเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เช่นชาวบ้านเกิดความทุกข์จากการที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายทุกข์เพราะน้ำป่าท่วมในหน้าฝน ทุกข์เพราะไม่มีน้ำใช้อุปโภคบริโภคในหน้าแล้งฝนไม่ตกตามฤดูกาล มีความแห้งแล้ง ผลผลิตด้านการเกษตรไม่ดี รายได้ไม่เพียงพอ ชาวบ้านต้องกู้ยืมเงิน ต้องไปทำงานต่างจังหวัด ขาดแรงงาน จากนั้นก็ค้นหาสาเหตุแห่งทุกข์ โดยพินิจพิจารณาว่าสาเหตุ

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

เกิดจากอะไรประมวลผลถึงเหตุต่าง ๆ จนพบว่าเหตุแห่งทุกข์นั้นมาจากการตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านนั่นเอง จึงจะสามารถประยุกต์หลักธรรมในการแก้ปัญหาได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้นับเป็นการนำ หลักอริยสัจสี่ ของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการแก้สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ ทุกข์ คือ การกำหนดรู้สภาพแท้จริงของปัญหาที่เกิดขึ้น สมุทัย คือ การสืบหาเหตุแท้จริงของปัญหาที่เกิดขึ้น นิโรธ คือ เป้าหมายที่แท้จริงในการแก้ปัญหาหรือการดับทุกข์ และมรรค คือ แนวทางในการจัดการปัญหาอย่างถูกต้องเป็นจริง และครบถ้วนในการจัดการอนุรักษ์ นับว่าเป็นการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ได้อย่างเหมาะสม

๔.๒.๓ การประยุกต์ใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา

มัชฌิมาปฏิปทาในทางพุทธศาสนา หมายถึงทางสายกลาง คือ การไม่ยึดถือสุดทางทั้ง ๒ ได้แก่ อัตตakilมถานุโยค คือ การประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป และ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การพัวพันในกามในความสบาย เป็นหลักคำสอนที่ปรากฏในพระธรรมเทศนาถ้อยคำแรกของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แนวคิดและความหมายของมัชฌิมาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นกลาง ๆ เพื่อให้ถึงความดับทุกข์ด้วยปัญญา คือ การดำเนินชีวิตที่ดีเพื่อกำหนดรู้ทุกข์และปัญหาแห่งทุกข์ พระพุทธองค์เจ้าได้ทรงกำหนดหลักทางสายกลางนี้ไว้อย่างชัดเจน คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ มีองค์ประกอบดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึง การปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามความเป็นจริงด้วยปัญญา

๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศลหรือความดีงาม

๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง การพูดต้องสุภาพ แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม

๔) สัมมากัมมันตะ การประพฤติดีงาม ทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง

๕) สัมมาอาชีวะ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน ไม่คดโกง เอาเปรียบคนอื่น ๆ มากเกินไป

๖) สัมมาวายามะ ความอุตสาหพยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม

๗) สัมมาสติ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัว อยู่เป็นปกติ

๘) สัมมาสมาธิ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นิวรณ์อยู่เป็นปกติ^๙

คุณค่าของหลักมัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักคำสอนที่เป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา เป็นหลักคำสอนที่มีคุณค่าในตัวเองอย่างลึกซึ้ง เป็นการประมวลคำสอนภาคปฏิบัติคือระบบจริยธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา การประยุกต์ใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทา

๑. เป็นทางแห่งความพอดีที่ให้ความสุขในปัจจุบันไม่คิดแสวงหาเกิดพอดีจนเกิดปัญหา โดยเฉพาะการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

๒. เป็นลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาเพราะปฏิบัติง่ายเข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน สามารถประยุกต์ใช้กับสถานการณ์ความเป็นอยู่ที่ไม่เอนกประสงค์

๓. เป็นแนวทางปฏิบัติ หรือหลักพุทธจริยธรรมของคฤหัสถ์และบรรพชิตในพระพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ผลดีกับการอนุรักษ์ป่าไม้

๔. เป็นหลักที่สามารถนำไปปรับใช้กับชีวิต และสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ทุกอย่าง

๕. เป็นหนทางที่เป็นไปเพื่อความสันติสุขแห่งทุกข์

หลักมัชฌิมาปฏิปทาสถาบันไปแก้ปัญหาความทุกข์สำหรับทุกคนได้เป็นอย่างดี เริ่มตั้งแต่ทุกข์ในชีวิตประจำวันทั่วไป และทุกข์จากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏมัชฌิมาปฏิปทาเป็นการแก้ทุกข์ในชีวิตประจำวันการใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดำเนินชีวิตในทางสายกลางที่ไม่ถึง หรือไม่หย่อนเกินไป เป็นการดำเนินชีวิตแบบผู้รู้เท่าทันกติกาของชีวิตเข้าใจธรรมชาติของชีวิต และรู้จักการปล่อยวาง การดำเนินชีวิตอยู่ในหลักของมรรค ๘ ย่อมไม่เกิดการเบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่น ก็จะลดปัญหาต่าง ๆ ที่จะตามมาได้ นอกจากนั้นหากเกิดปัญหาขึ้นแล้ว การแก้ปัญหาด้วยหลักทางสายกลาง หรือมรรค ๘ ก็จะทำให้บุคคล ไม่แก้ปัญหาด้วยความโลภ หรือความโกรธจนเกินไปก็ย่อมนำมาซึ่งชีวิตที่สงบสุขและเนื่องจากหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมืด ๘ นี้ เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมทั้งศีล สมาธิ และปัญญา จึงเป็นแนวทางที่ย่อมไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น หากผู้คนในสังคมดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทานี้ ก็ย่อมไม่มีผู้เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีแต่คนประกอบอาชีพสุจริต ไม่มีอับอายมุข พุดจากันด้วยสัมมาวาจา ไม่มีการโกหกคดโกงกัน ในความเป็นจริงแล้ว คงเป็นเรื่องยากที่ทุกคนในสังคมจะดำเนินชีวิตไปในแนวทางเดียวกัน แต่อย่างน้อย เราก็สามารถเริ่มที่ตนเองและครอบครัวได้ หาก

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๓.

สังคมประกอบด้วยครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัวที่ดำเนินชีวิตตามหลักมรรคมั่งค์ ๘ ประยุกต์ใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทาสังคมก็ย่อมสงบสุข และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าไม้ก็จะน่าอยู่เป็นอย่างยิ่งแต่หากไม่มีความพอดีหรือไม่ได้ใช้หลักทางสายกลางแต่มุ่งเน้นในการหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปัญหาต่าง ๆ ก็จะตามมามากมายที่สำคัญหลักมัชฌิมาปฏิปทา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงเล็งเห็นปัญหานี้มานาน จึงได้ทรงพัฒนาหลักแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีรากฐานมาจากหลักมัชฌิมาปฏิปทามาให้คนไทยได้ปรับใช้กับชีวิตกัน เพื่อป้องกันปัญหาเศรษฐกิจล้มละลายเหมือนประเทศอื่น ๆ หลายประเทศ หลักเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือการดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง ไม่ดี้นรนาสิ่งที่เกินจำเป็นมากเกินไป ใช้จ่ายอย่างพอประมาณและมีเหตุผล ไม่สร้างหนี้สิน หากประเทศใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทาในการบริหารประเทศ กำหนดนโยบายต่าง ๆ ประเทศก็ย่อมดำเนินไปอย่างผาสุก โดยที่มีรากฐานที่แข็งแกร่ง เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

๔.๒.๔ การประยุกต์ใช้หลักเมตตาธรรม

หลักเมตตาธรรม ความหมายในพระไตรปิฎก หมายถึง การแผ่ความรักและการเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นความรักที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน แสดงว่า เมตตาในพระพุทธศาสนานั้นเปรียบเสมือนน้ำบริสุทธิ์สำหรับชำระสิ่งสกปรก คือ ความโลภ ความหลงความโกรธ เปรียบเสมือนน้ำที่ไหลไปตามแม่น้ำลำคลองชำระสิ่งสกปรกทุกอย่างที่ไหลผ่านโดยไม่เลือก คือไม่เลือกว่าคนรวย คนจน เปรียบเสมือนสายฝนที่ตกโปรยปรายทำให้พื้นแผ่นดินเย็นชุ่มฉ่ำดับความร้อนโดยไม่เลือกสถานที่คือไม่เลือกว่าอยู่ใกล้หรือไกล เปรียบเสมือน พระจันทร์ พระอาทิตย์ที่ส่องแสงสว่างไปทั่วไม่มีเลือกขอบเขต “เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก” ฉันท เมตตาในพระพุทธศาสนาไม่มีขอบเขต แผ่ไปในเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องต่ำ ฉันทนั้น^{๑๑} ฉันท เมตตาในพระพุทธศาสนาไม่มีขอบเขต แผ่ไปในเบื้องบน ท่ามกลาง และเบื้องต่ำ ฉันทนั้นหลักเมตตาธรรมที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกเล่มที่ ๒๕ กล่าวเรื่องเมตตาไว้ในหมวด เมตตาสูตรว่าด้วยการแผ่เมตตาต่อนหนึ่งความว่า “อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไป

^{๑๑}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖.

ยังสัตว์โลกทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นกลาง และชั้นกลาง”^{๑๑} และในหมวดเมตตากาวานาสูตรว่าด้วยการเจริญเมตตาตอนหนึ่งความว่า “ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า จะไม่ฆ่าเองไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่าไม่ชนะเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะไม่มีเวรกับใคร ๆ”^{๑๒} ในพระสูตรต้นตปฏกเล่มที่ ๓๑ กล่าว เรื่องเมตตาไว้ในหมวดเมตตากถาว่าด้วยเมตตาตอนหนึ่งว่า “ผู้เจริญเมตตาแผ่ความรักไปสู่สัตว์ทั้งปวงด้วยอาการ ๘ อย่างนี้ คือ

๑. ด้วยเวนความบีบคั้น ไม่บีบคั้นสัตว์ทั้งปวง
๒. ด้วยเวนการฆ่า ไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง
๓. ด้วยเวนการทำให้เดือดร้อน ไม่ทำสัตว์ทั้งปวงให้เดือดร้อน
๔. ด้วยเวนความย่ำยี ไม่ย่ำยีสัตว์ทั้งปวง
๕. ด้วยเวนการเบียดเบียน ไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง
๖. ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวรอย่าได้มีเวรกัน
๗. จงเป็นผู้มีสุขอย่ามีทุกข์
๘. จงมีตนเป็นสุข อย่ามีตนเป็นทุกข์เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเมตตา^{๑๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๔} ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ว่า เมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุขมีจิต อันแผ่ไมตรีและคิดประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า การประยุกต์ใช้หลักเมตตาในการอนุรักษทรัพยากรป่าไม้ถือว่าเป็นคุณธรรมหรือจริยธรรมของมนุษย์ ประกอบด้วย

๑. เมตตากายกรรม หมายถึงจะทำสิ่งใดก็ตามด้วยเมตตา ประกอบอาชีพธุรกิจการงานใดก็ตามด้วยเมตตากายกรรม แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลังโดยเว้นจากทำความชั่ว คือ (๑) ไม่ฆ่าสัตว์ (๒) ไม่ลักทรัพย์ (๓) ไม่ประพฤติผิดในการกล่าวได้ว่าเมตตากายกรรมนั้นนอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการมีไมตรีจิตที่ดีต่อกันแล้ว ยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ รักษาศีล มีการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ลักทรัพย์ของผู้อื่นฉ้อโกงทำลาย

^{๑๑} พุ. พุ. (ไทย) ๒๕/๘/๒๒.

^{๑๒} พุ. พุ. (ไทย) ๒๕/๒๗/๓๗๔.

^{๑๓} พุ. ป. (ไทย) ๓๑/๒๓/๔๖๓.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๐.

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ และไม่ประพฤติล่วงกัมกับผิวเมียชาวบ้านเขา เป็นต้น

๒. เมตตาวจีกรรม หมายถึง จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลังโดยเว้นจากกล่าวชั่วคือ (๑) ไม่พูดส่อเสียด (๒) ไม่พูดคำหยาบ (๓) ไม่พูดเพ้อเจ้อ กล่าวได้ว่า เมตตาวจีกรรมนี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการมีวาจาที่ดีต่อกันแล้วยังรวมไปถึงการประพฤติธรรม คือ รักษาศีลมีการไม่พูดเท็จหลอกลวงผู้อื่น มีการไม่พูดส่อเสียดทำให้ผู้อื่นแตกความสามัคคีกัน มีการไม่พูดคำหยาบคายไม่ทำให้เกิดโทสะ มีการไม่พูดเพ้อเจ้อให้เขาสงสัยหวาดระแวง เป็นต้น

๓. เมตตามโนกรรม หมายถึง จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยเมตตา ตั้งจิตปรารถนาดีคิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ โดยเว้นจากคิดชั่ว กล่าวคือ ไม่คิดอยากได้สมบัติของผู้อื่นรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ไม่คิดผูกพยาบาท ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม การมีเมตตามโนกรรมจึงเป็นการ ประพฤติสุจริตทางใจ^{๑๕}

ดังนั้นจึงสามารถประยุกต์หลักเมตตาธรรม ในการอนุรักษ์ได้ในทุกมิติด้วยความปรารถนาดี อยากให้คนอื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรี คิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์รวมทั้งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คนที่มีเมตตาไมตรีเป็นอภัยาศัยจึงเป็นคนที่มึลักษณะแห่งความเป็นเพื่อนรัก มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ มีความหวังดีต่อผู้อื่น เป็นมิตรจิตมิตรใจ ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลช่วยเหลืออนุเคราะห์ สงเคราะห์ เป็นความรักความเมตตาอันเกิดจากน้ำใสใจจริง ไม่หวังสิ่งตอบแทน ไม่เห็นแก่ได้ ไม่เห็นแก่ตัวน้ำ ทำให้ต้นไม้มีใบ มีดอก มีผล มีร่ม มีชีวิต หากขาดน้ำก็ขาดใบ ขาดดอก ขาดผล ขาดร่ม ขาดชีวิต จิตใจของคนเราก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีน้ำใจไมตรีก็มีแต่ความรัก ความอบอุ่น เป็นที่รักใคร่นับถือของเพื่อนบ้าน เป็นปราการป้องกันอันตรายอันประเสริฐ และเป็นบ่อเกิดแห่งบริวารชนคนช่วยเหลือ เมื่อแล้งน้ำใจก็เหมือนต้นไม้ขาดน้ำ บริวารก็ไม่มา แม้มากก็จะพากันหนี และมีจำนวนลดลง เพราะความเห็นแก่ตัว คนเห็นแก่ตัวคือคนแล้งน้ำใจ ไม่มีไมตรีจิตคิดเมตตาตัวเอง

^{๑๕} เรืองเดียวกัน, หน้า ๒๓๔.

๔.๒.๕ การประยุกต์ใช้หลักสันโดษ

หลักสันโดษในทางพระพุทธศาสนานั้น คนส่วนใหญ่ในสังคมยังมีความเข้าใจในความหมายที่คลาดเคลื่อนจากสภาวะความเป็นจริงเป็นไปในลักษณะที่ว่า เป็นการไม่ต้องดิ้นรน ขวนขวาย ไม่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้คนเกียจคร้าน ไม่มีความกระตือรือร้น เป็นต้น ในประเด็นของเรื่องการบริหารคนนั้น คนส่วนใหญ่ ก็มักเข้าใจผิดคิดว่า “หลักการสันโดษ” สุดโต่งไปในทางที่ไม่ให้บริโภค แต่ในความเป็นจริงแล้วหลักการสันโดษ มุ่งเน้นบริโภคบนพื้นฐานของการพิจารณาความจำเป็นตามจริง อิงกับตรรกะของความสมเหตุสมผล ให้มีอิทธิพลอยู่เหนือบนความอยากหลักการบริโภคนิยม มุ่งเน้นบริโภคบนพื้นฐานของการพิจารณาเอาความอยาก (ที่ไม่มีสิ้นสุด) ของตนเอง โดยไม่เล็งเห็นตรรกะของความสมเหตุสมผล ปล่อยให้ความอยากครอบงำนำทางอยู่เหนือความจำเป็นตามจริงสันโดษมิได้มีลักษณะเช่นนั้นสันโดษเป็นหลักธรรมที่ให้นมนุษย์เกิดความยังคิดรู้จักพอ หยุดความอยากความต้องการไม่ให้มีมากเกินไปจนเกิดความเห็นแก่ได้ เห็นแก่ตัว และเอาเปรียบผู้อื่น สันโดษใช้ได้กับทุกกรณีตั้งแต่ การกิน การนุ่งห่ม การซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภค แม้แต่คู่ครอง หากทุกคนพอใจและถือสันโดษ ความต้องการในสิ่งต่าง ๆ ก็จะต้องการเพียงพอเหมาะสมกับฐานะ สถานภาพของตน ปัญหาที่มีอยู่ว่าชอบเขตของความเพียงพออยู่ที่ใด พระพุทธองค์จึงทรงสอนถึงเรื่องปัญญาให้พุทธศาสนิกชน รู้จักสร้างปัญญาให้รู้ เพื่อจะได้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ฉะนั้นความรู้จักพอหรือรู้จักถือสันโดษอันเป็นความสุขอย่างยิ่งตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จึงขึ้นอยู่กับปัญญาของแต่ละบุคคลว่าจะรู้จักถือสันโดษ คือมีจุดของความพอดี ความพอเพียงอยู่ในระดับใด และสันโดษสามารถแยกลักษณะเฉพาะออกได้ ๓ อย่าง คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ คือยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ไม่ว่าจะหายาบหรือประณีตแค่ไหนก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้มา ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้ หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของสิ่งที่คนอื่นได้ จนเกิดความริษยา ครอบงำความพอใจของซึ่งเป็นส่วนของตน ไม่แสดงอาการรังเกียจหรือดูถูกปัจจัยสิ่งของต่าง ๆ ที่ตนเองหามาได้จากการทำหน้าที่การทำงานต่าง ๆ โดยชอบธรรม ทั้งในเวลารับ ทั้งในเวลาให้สอย ไม่ว่าสิ่งที่ตนได้มาเป็นของตานั้น จะเป็นสิ่งที่ดี ประณีต สวยงามหรือไม่ก็ตาม ก็ยินดีด้วยสิ่งนั้น ด้วยความรู้สึกที่ว่า เราได้มันมาเป็นสมบัติของเราโดยถูกต้อง ไม่ผิดศีลธรรม กฎหมายบ้านเมืองและจารีตประเพณีต่าง ๆ

๒. ยถาพลสันโดษ คือ ยินดีตามกำลัง ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลังตนมี หรือหากได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ ก็ไม่ควรห่วงแหนเก็บรักษาไว้ให้เสียประโยชน์ ควรสละให้ผู้อื่นที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ ก็นับเป็นการดีทำให้ความตระหนี่ที่มีในตนลดลง มีความสันโดษเพิ่มขึ้น การรู้จักเป็นผู้ให้ย่อมนำความสุขและอิ่มเอิบใจมาสู่ตน มีความพอใจยินดีในปัจจัยสิ่งของทรัพย์สิน เงินทองที่เราได้มาแล้วโดยปราศจากความรู้สึกรักมักมาก เสียใจ มีอยู่เท่าใด ก็พอใจเท่านั้น ไม่ทะยานอยากได้ในสิ่งที่มีไม่ได้ และไม่ได้มี ไม่ปรารถนามากเกินกำลังความสามารถของตน และไม่มี ความทะยานอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน ซึ่งหมายถึง รู้จักพอประมาณนั่นเอง

๓. ยถาสารูปสันโดษ คือ ยินดีตามสมควร ยินดีตามที่เหมาะสมกับตนอันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน ยินดีด้วยใจที่เสมอ การละจากความรู้สึกยินดีในร้ายในสิ่งที่น่าชอบใจน่าปรารถนา และในสิ่งที่ไม่น่าชอบใจไม่น่าปรารถนาซึ่งในทางพระเรียกว่า อภิธรรมและอนิภิธรรม ความสันโดษตามความหมายนี้ มุ่งถึงการวางใจให้เป็นกลาง ไม่เอนเอียง ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบ อันเป็นเรื่องของโลกธรรมทั้ง ๘ ประการ คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ ความไม่เอนเอียงในจิตใจนี้ เกิดจากการพิจารณาด้วยปัญญาเพื่อให้เข้าใจทุกสิ่งตามความเป็นจริง ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ^{๑๖}

จะเห็นว่าความสันโดษเป็นการสร้างสุขให้แก่ชีวิตการรับและการได้มาหากไม่มีสติก็อาจลุ่มหลงไปตามอำนาจของโลกะอย่างไม่มีขอบเขต “ความรู้สึกพอใจสุขทุกสถาน” จึงเป็นคำเตือนสติให้ตนรู้จักความสุขที่แท้จริง ดังคำพูดที่ว่า คนที่รวยที่สุดคือ คนรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมี และ คนที่จนที่สุดคือ คนที่ไม่รู้จักพอ แม้จะยกภูเขาที่เป็นทองทั้งลูกให้ เขายังปรารถนาภูเขาทองลูกอื่นต่อไปอีก เพราะไฟไม่ไหม้ด้วยเชื้อ มหาสมุทรไม่เต็มด้วยน้ำ คนโลภย่อมไม่เต็มด้วยอามิสอันใดคนไม่ถือสันโดษย่อมเป็นเช่นนั้น และคนจนย่อมจนเพราะไม่พอมากกว่าจนเพราะไม่มี ดังนั้นการมีชีวิตอยู่จึงควรอยู่อย่างมีความสุขโดยใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาคือการขยันหมั่นเพียรหาเลี้ยงชีพด้วยอาชีพที่สุจริตไม่เป็นภัยต่อตนเองหรือสังคม เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้วต้องรู้จักเก็บออมระมัดระวังในการใช้จ่ายไม่ก่อให้เกิดหนี้สินจนล้นพ้นตัวและถือสันโดษพอใจตามมีตามได้ตามกำลังและความจำเป็นของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรู้จักประยุกต์ใช้ให้พอดีกับความเป็นอยู่ตามธรรมชาติ รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าซึ่งพอได้สรุปเพื่อการใช้สันโดษในการอนุรักษ์ป่าดังนี้

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

จากคุณลักษณะดังกล่าวของความสันโดษจะพึงเห็นได้ว่า ไม่มีความหมายใดเลยที่สื่อให้เห็นถึงนัย ของความเกียจคร้าน การไม่ดิ้นรนชวนขวาย การงอมืองอเท้าเฝ้ารอโชคชะตาฟ้าดินประทาน แต่ในขณะเดียวกัน ความสันโดษตามความหมายนั้นสื่อถึงนัยให้เห็นถึง การบริโภคสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยการใช้ปัญญามาเป็นเครื่องนำทางไปสู่การบรรลุซึ่งการรู้จักประมาณตน มีความสมเหตุสมผล สร้างความสมดุลและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต

๔.๒.๖ การประยุกต์ใช้หลักอิทัปปัจจยตา

อิทัปปัจจยตา เป็นหลักการทางพุทธศาสนากล่าวถึงความความเป็นไปตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันของเหตุและผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผล และเมื่อเหตุดับผลก็ดับคือเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ ไม่มีสิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป อิทัปปัจจยตา ถือเป็นหัวใจของปฏิจจสมุปบาทเป็นกฎเหนือกฎทั้งปวง^{๑๗} เป็นพุทธธรรมอันติมะหรือสัจธรรมความจริงแท้ที่สุดของพุทธศาสนา และเชื่อมโยงคำสอนทั้งปวง ของพระพุทธเจ้าว่า ล้วนเป็นไปตามหลักกรรม หรือกฎของอิทัปปัจจยตาทั้งสิ้น หลักอิทัปปัจจยตาซึมซาบอยู่ในเหตุปัจจัยแห่งการก่อเกิด การดำรงอยู่ การมีปฏิสัมพันธ์ และเสื่อมสลาย ของสรรพสิ่งในจักรวาล รวมถึงเป็นวิธีคิด ทางทฤษฎีวิทยาศาสตร์ทุกสาขาคด้วยครอบคลุมทั้งปัจจัยส่วนวัตถุ จิตใจ สังคมและอื่น ๆ ทั้งหมด อิทัปปัจจยตาในทางพุทธศาสนามักใช้ในการอธิบายในรูปแบบปรัชญาใช้อธิบายสิ่งต่าง ๆ แบบเชื่อมโยง เช่น เสาคือปัจจัยของหลังคา ถ้าไม่มีเสา หลังคาที่อยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีหลังคา เสาที่ไม่มีประโยชน์ ทั้งเสาและหลังคาเป็นปัจจัยของกันและกัน คือ ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่มีเหตุผล บางเหตุการณ์ประกอบด้วยหลายเหตุปัจจัย เช่น ร้องไห้เพราะเจ็บ เจ็บเพราะหิวแตก หิวแตกเพราะหกล้ม หกล้มเพราะถนนลื่น ถนนลื่นเพราะฝนตกฝนตกหนักน้ำท่วมเพราะป่าหมด ป่าหมดเพราะคนทำลาย เป็นต้น

อิทัปปัจจยตาจึงเป็นหลักแห่งเหตุและผล กล่าวคือทุก ๆ สิ่งนั้น ล้วนมีเหตุ มีปัจจัย เพราะมีสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ากฎอิทัปปัจจยตา ก็คือกฎสูงสุดของธรรมชาติ ที่ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ ไม่มีอะไรที่จะอยู่นอกเหนือกฎนี้ไปได้ ซึ่งกฎอิทัปปัจจยตานี้จะเป็นกฎของความจริงของธรรมชาติที่เราทุกคนสามารถรับรู้ได้หรือเข้าใจได้ เพราะมันก็เป็นความจริงพื้นฐานง่าย ๆ ที่เราสามารถพบเห็นกันได้จนเป็นของธรรมดาอยู่แล้ว และเป็นกฎที่ทางวิทยาศาสตร์ใช้ในการค้นหาความจริงของธรรมชาติอยู่แล้ว ซึ่งกฎนี้เมื่อพูดออกมา

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖.

ใคร ๆ ก็ยอมรับและไม่มีใครกล้าปฏิเสธ โดยกฎนี้จะมีเนื้อหาโดยละเอียดว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป” ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นมาและตั้งอยู่จะต้องอาศัยเหตุและปัจจัยมาปรุงแต่งหรือสร้างขึ้นมาจากทั้งสี่ดังนั้นคำว่า “สิ่ง” ก็สามารถประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ กล่าวคือ หมายถึง ธรรมชาติที่มีอยู่ ซึ่งธรรมชาติที่มีอยู่ตัวอย่างเช่น เมื่อมีเหตุคือการนำเอาเมล็ดพันธุ์ไม้มาปลูก และมีปัจจัยคือมีดิน มีปุ๋ย มีน้ำ มีแสงแดด และมีอากาศเป็นปัจจัย จึงทำให้เกิดมีต้นไม้ขึ้นมา หรือเมื่อมีเหตุคือมีต้นไม้ใหญ่ในป่า และมีปุ๋ย มีน้ำ มีแสงแดด มีอากาศเป็นปัจจัย จึงทำให้เกิดการขยายพันธุ์ป่าไม้มากขึ้น เป็นต้น

ดังนั้นเมื่อเราทราบถึงหลักการของอิทัปปัจจตา ว่าเป็นเรื่องของหลักเหตุและผล เป็นกฎของธรรมชาติ เป็นกฎของทุกสรรพสิ่ง อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์อย่างลึกซึ้ง ทั้งนี้เพราะไม่ว่าอะไรก็ตาม ไม่ว่าเล็ก ไม่ว่าใหญ่ ในโลกนี้ ในโลกอื่น ๆ ในจักรวาล ในสิ่งมีชีวิต ในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ในสิ่งที่จับต้องได้ มีรูปธรรม หรือแม้แต่ในสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เป็นนามธรรม พลังงาน สสาร เพราะว่า ไม่ว่าอะไรก็ตาม จะเกิดขึ้นมาได้ ก็ต้องมีปัจจัย มีเหตุทำให้มันเกิดขึ้นทั้งนั้น แล้วเพราะสิ่งนั้นเกิดขึ้น สิ่งนั้นจึงเกิด และในทางกลับกัน เมื่อสิ่งใด ๆ ก็ตามดับลงไป ก็จะเป็นปัจจัยส่งผลให้ สิ่งอื่น ๆ ดับลงตามกันไป ด้วยเหตุ ด้วยปัจจัย ด้วยผล ดังกล่าว

๔.๒.๗ การประยุกต์ใช้หลักกตัญญูทเวที

ความกตัญญูทเวที คือ ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน ความกตัญญูทเวทีว่าโดยขอบเขต แยกได้เป็น ๒ ระดับ คือ กตัญญูทเวทีต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว และกตัญญูทเวทีต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม การรู้สึกสำนึกในคุณ ด้วยแสดงความเคารพ นบถ ถิอ เชื้อ พัง และช่วยเหลือในกิจการงานต่าง ๆ^{๑๔} การกระทำเช่นนี้ ย่อมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและหน้าที่การงาน ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี การที่เยาวชนไทยได้รับการปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีในเรื่องของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณถือเป็นเรื่องที่ดี เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้สังคม การเลี้ยงดูของครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยอบรมและส่งเสริมพฤติกรรมของเยาวชนให้มีคุณลักษณะของการเป็นคนมีความกตัญญู ความตระหนักรู้ในคุณของบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อมปัจจุบันมีกระแสความเจริญทางเทคโนโลยีอย่างไร้ขีดจำกัดสิ่งยั่วยุ

^{๑๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

ให้เกิดการเบี่ยงเบนของพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ ตลอดจนการสร้างความจริงทางวัตถุที่มากเกินไป จนลืมนึกถึงความเจริญทางด้านจิตใจ ตลอดจนความต้องการทาง ด้านวัตถุเพื่อมาสนองความต้องการทางกาย ทางใจในการดำรงชีวิตประจำวันของสมาชิกในสังคมนั้น ทำให้เกิดการแย่งชิงโอกาส เพื่อการประกอบการเลี้ยงชีพ โดยลืมนึกถึงเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมในจิตใจ ลืมนึกถึงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนไทยที่มีความกตัญญู รู้จักตอบแทนบุญคุณ ซึ่งความกตัญญูเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่จะช่วยรักษาและพยุงสังคม ไทย ผู้ที่มีความกตัญญู คือ มีจิตสำนึกในคุณท่านและคิดตอบแทน ส่วนผู้ที่ไม่มีความกตัญญูคือคนอกตัญญู ไม่รู้คุณ ย่อมถูกประณามว่าเป็นคนไม่ดี ไม่น่าคบหา ความกตัญญูเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีพ่อแม่ ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น

ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ควรปฏิบัติไม่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่รวมไปถึงต่อสัตว์และพืชด้วย ผู้ที่มีความกตัญญูย่อมจะทำให้ตนเองมีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย ลักษณะของคนมีความกตัญญูตามหลักพระพุทธศาสนา สามารถประยุกต์ใช้กับการอนุรักษ์ป่าได้แก่ กตัญญูอย่างสามัญทั่วไป หมายถึง รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิต์ คือ การตอบแทนคุณ เช่นยอมรับว่าธรรมชาติมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ จึงควรหาทางตอบแทนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยการไม่ทำลายป่า เป็นต้น ความกตัญญูกตเวทิต์เป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ และเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ จำแนกความสำคัญของความกตัญญูกตเวทิต์ได้ดังนี้ ความกตัญญูกตเวทิต์เป็นวัฒนธรรมที่ดั่งาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้สอดแทรกความกตัญญูกตเวทิต์ไว้เกือบทุกเรื่องเช่น ความกตัญญูกตเวทิต์ ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง ซึ่งนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการกระทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูกตเวทิต์ อันจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไป ความกตัญญูช่วยให้โลกอยู่รอดให้ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้หากไม่รู้คุณค่าแล้วก็จะหมดไป สภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะสมดุลไม่ถูกทำลาย คนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้

แม่น้ำลำธาร และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ช่วยกันอนุรักษ์ บำรุง รักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่ร่วมกับมนุษย์อย่างสมดุลและกลมกลืน

กล่าวโดยสรุป หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เพราะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดพระพุทธศาสนามีคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวล แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัย เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ ศีลธรรมกับสิ่งแวดล้อม หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงเป็นกฎธรรมชาติ ไม่ยั่งยืน ในธรรมชาติไม่มีสิ่งใดสถิตและเที่ยงแท้ มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง แล้วส่งผลไปถึงความเปลี่ยนแปลงในสิ่งอื่น ๆ ด้วย เมื่อมนุษย์เสื่อมจากศีลธรรม พุทธิภักขัยเป็นผลตามมาทางธรรมชาติ ความรุนแรงที่แผ่กว้างจึงเป็นผลตามมาอย่างสูงสุดในพระพุทธศาสนา มนุษย์และธรรมชาติจึงต้องอาศัยกันอย่างสมดุล

๔.๓ แนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน

ในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกโดยการจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) รวบรวมข้อมูลจากการสนทนา กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจงโดยเลือกมาจากกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้คือมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน ซึ่งมูลนิธินี้ในเบื้องต้นเรียกว่า “กลุ่มรักษ์เมืองน่าน” ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยมีพระครูพิทักษ์นันทคุณ (สงวน จารุณโณ/พันธ์ชา) เจ้าคณะอำเภอสันติสุข, เจ้าอาวาสวัดอรัญญาวาส เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งและปัจจุบันท่านเป็นที่ปรึกษามูลนิธิรักษ์เมืองน่านวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งในเบื้องต้นเนื่องจากได้มองเห็นปัญหาป่าไม้และสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่านถูกทำลาย ท่านจึงคิดหาทุกاليبายด้วยการบวชป่าสืบชะตาแม่น้ำ เพื่อให้ชาวบ้านนำจิตใจมารวมเป็นจุดเดียวกันว่าป่าผืนนี้และแม่น้ำสายนี้เป็นของเรา จึงต้องช่วยกันดูแลรักษา เพราะทั้งป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร ล้วนเป็นฐานชีวิตของชุมชนและเป็นต้นทุนชีวิต ถ้าสิ่งเหล่านี้อยู่ได้ชุมชนก็อยู่ได้ ท่านจึงได้ร่วมกับประชาชน พระสงฆ์ กลุ่มชาวบ้านนักพัฒนา และข้าราชการ จัดตั้ง “มูลนิธิรักษ์เมืองน่าน” โดยมีนายสำรวจ ผัดผล ประธานมูลนิธิเพื่อปลูกให้คนเมืองน่านรักถิ่นเกิด นำมาซึ่งการเกิดกลุ่มเครือข่ายญาติเชื้อมโยง

หมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ เข้าด้วยกัน กลุ่มเหล่านี้ได้ช่วยกันทำงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และใช้ภูมิปัญญาการจัดการท้องถิ่น เช่น กลุ่มฮักบ้าน อำเภอท่าวังผา, กลุ่มรักสันติสุข อำเภอสันติสุข, กลุ่มบ้านหลวงห้วยป่า อำเภอบ้านหลวง, กลุ่มรักษ์ถิ่นรักไทย อำเภอนาหมื่น, กลุ่มฮักน่านน้อย อำเภอนาน้อย, กลุ่มกลางเวียง อำเภอเวียงสา, กลุ่มศิลาแลง อำเภอปัว, กลุ่มศิลาเพชร อำเภอปัว, กลุ่มบ้านน้ำเกีฮ่วน เป็นต้น

ปัจจุบันกลุ่มฮักเมืองน่านได้เปลี่ยนเป็นมูลนิธิฮักเมืองน่านซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการรวมกลุ่มพลังมวลชนต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน ทั้งภาครัฐและเอกชน ปลูกฝังอุดมการณ์ให้รักแผ่นดินถิ่นเกิดและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันมูลนิธิฮักเมืองน่านมีเครือข่าย ๘๘๕ กลุ่ม มีศักยภาพในการพัฒนาสังคมในด้านต่าง ๆ มีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ อาทิเกาหลี ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ บังคลาเทศ ภูฏาน มาเลเซีย ศึกษางานเพื่อนำกลับไปสร้างเครือข่ายตามจุดต่าง ๆ^{๙๙}

๔.๓.๑ สภาพปัญหาพื้นที่การอนุรักษ์ป่าจังหวัดน่าน

นายสำรวจ ผัดผล^{๑๐} ประธานมูลนิธิฮักเมืองน่านได้ให้ข้อมูลภาพปัญหาสาเหตุที่ต้องจัดตั้งมูลนิธิฮักเมืองน่านเพื่อหาแนวร่วมเครือข่ายภาคีเพื่อปกป้องรักษาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัดน่าน พื้นที่จังหวัดน่าน ๗.๖ ล้านไร่ เป็นพื้นที่ประกาศเขตป่าตามกฎหมาย(อ้างอิงตาม พ.ร.บ.ป่าสงวน ปี ๒๕๐๗) ๖.๔ ล้านไร่คิดเป็น ๘๕% ปัจจุบันพื้นที่ป่าลดลงเหลือ ๖๔% และเป็นการลดลงในรอบ ๑๐ ปี ถึง ๑๐% ขณะเดียวกันสถานการณ์การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา เฉลี่ยปีละ ๙๐,๐๐๐ ไร่ และมีความรุนแรงใน ๔ อำเภอที่มีการลดลงในพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ อำเภอปัว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอแม่จริม และอำเภอบ่อเกลือ พื้นที่ทั้งหมด และป่าของจังหวัดน่านเป็นป่าต้นน้ำของแม่น้ำน่านและแม่น้ำยม ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเนื่องจากจังหวัดน่านเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญของประเทศ สถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จังหวัดน่าน ได้มีการใช้ทรัพยากรมากจนเกิดความวิตกว่าจะส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรในอนาคต

^{๙๙}สัมภาษณ์ นายมนี มณเฑียร, กรรมการมูลนิธิฮักเมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน

๒๕๕๗.

^{๑๐}สัมภาษณ์ นายสำรวจ ผัดผล, ประธานมูลนิธิฮักเมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน ๒๕๕๗.

จากปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่มีข้อจำกัดจากพื้นที่ประกอบกับนโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐบาลที่ผ่านมาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เหตุผลทางการเมือง การเพิ่มขึ้นของประชากร รวมทั้งการถั่งโถมเข้ามาของระบบทุนนิยมและวัตถุนิยม เป็นสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้มีการเพิ่มขึ้นของประชากร เป็นเหตุให้มีการบุกรุกพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกพืชเชิงเดี่ยวการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ การทำการเกษตรโดยใช้สารเคมีจำนวนมาก ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสียหายเป็นจำนวนมากจากการถดถอยและวิเคราะห้สาเหตุเกิดจากประการแรก นโยบายการพัฒนาของรัฐการสัมปทานป่าให้กับนายทุนการปราบปรามคอมมิวนิสต์ การสร้างถนนสายยุทธศาสตร์หลายเส้นเพื่อความมั่นคงของประเทศในช่วงที่มีการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ยาสูบ ข้าวโพด ยางพารา) โดยเฉพาะข้าวโพด ดังคำกล่าวที่ว่า “ข้าวโพดไปถึงไหน ภูเขาหัวโล้นไปถึงที่นั่น” เมื่อพื้นที่ป่าถูกแปรสภาพเป็นไร่ข้าวโพด และประการที่สอง แรงจูงใจเศรษฐกิจ ในด้านการลงทุน ตลาดสินค้าและผลตอบแทนที่ครบวงจรรวมถึงการสนับสนุนด้านเทคโนโลยี ปัจจัยการผลิตและการให้สินเชื่อ สถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดน่านและวิถีชีวิตของคนน่าน ซึ่งการพัฒนาและนโยบายรัฐที่ผ่านมาเป็นการมองทรัพยากรป่าเป็นเพียงต้นทุนการพัฒนาเพียงด้านเดียว ขาดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางด้านทรัพยากรธรรมชาติรูปแบบการใช้ที่ดิน วิธีการผลิตของน่านจึงมีการก่อตัวของกลุ่มคนอีกเมืองน่านที่ตระหนักถึงสภาพการณ์ดังกล่าว ใช้พลังชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและสร้างความตระหนักสาธารณะ การบวชป่าสืบชะตาแม่น้ำและประกาศเขตป่าชุมชนโดยนำความเชื่อ “พระดี ผิดู” มาใช้เป็นการสร้างคุณค่าและยกกระดืบป่าซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงแต่ต้นทุนทรัพยากรการพัฒนาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการฟื้นฟูความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนอกจากการใช้วัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่นเข้ามาจัดการป่า ยังมีการขับเคลื่อนด้านนโยบาย โดยมีความพยายามผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน (ภาคประชาชน) รวมถึงรณรงค์สร้างความตระหนักด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอีกทางหนึ่ง

ดังนั้นมูลนิธิฮักเมืองน่านจึงร่วมมือกับมหาวิทยาลัยของรัฐนำความรู้และเทคโนโลยีด้านภูมิศาสตร์สารสนเทศมาพัฒนาศักยภาพให้กับแกนนำชุมชน โดยสำรวจและจับพิกัดขอบเขตป่าชุมชน รวมถึงจัดทำแผนที่ป่าชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถนำแผนที่และข้อมูลมาใช้ในการจัดการป่าร่วมกันแม้ว่าเครือข่ายฮักเมืองน่านจะมีขบวนการต่อสู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงของสังคมน่านมายาวนาน ปัจจุบันคนในชุมชนเปลี่ยนรุ่นสู่รุ่น แต่ป่าไม้ยังคงต้อง

อนุรักษ์พันธุ์และจัดการให้กับคนรุ่นต่อไป ใจที่สำคัญของการอนุรักษ์และพันธุ์ป่าอย่างยั่งยืน คือ “การเชื่อมคน เชื่อมใจ เพื่อคุ้มครองป่าใหญ่” ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนกับป่า การถ่ายทอดสืบต่อแนวคิด กระบวนการและการจัดการให้คนรุ่นปัจจุบันมีจิตสำนึกและความรู้ในการจัดการด้านทรัพยากรป่าเพื่อส่งต่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ต่อไป แต่การสร้างพลังเยาวชนในการจัดการทรัพยากรป่าเพื่อสืบทอดและส่งต่อองค์ความรู้ในการจัดการป่าที่เหมาะสมนั้น ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วม โดยประยุกต์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ผสมผสานความรู้ที่ได้รับเพื่อให้เกิดการตระหนักรู้และเห็นความสำคัญของป่ามากกว่ามิติด้านทรัพยากรธรรมชาติ แต่รวมถึงคุณค่าของป่าที่สัมพันธ์กับมิติด้านสังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของตนเองและชุมชนท้องถิ่น

๔.๓.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ถึงแนวทางในการอนุรักษ์ป่า

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ข้อมูลประกอบการวิจัยแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท การศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ จำนวนและค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม

(N=๖๐)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	๓๐	๕๐
หญิง	๒๕	๔๑.๗๐
ภิกษุ/สามเณร	๕	๘.๓๐
รวม	๖๐	๑๐๐
อายุ		
๑๕-๓๐ ปี	๑๐	๑๖.๗๐
๓๑-๔๐ ปี	๑๕	๒๕
๔๑-๕๐ ปี	๑๕	๒๕
๕๑ ปีขึ้นไป	๒๐	๓๓.๓๐
รวม	๖๐	๑๐๐

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	จำนวน	ร้อยละ
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษาปีที่ ๑-๔	๑๗	๒๘.๓๐
ประถมศึกษาปีที่ ๖	๒๐	๓๓.๓๐
มัธยมศึกษาปีที่ ๖	๙	๑๕
อุดมศึกษา(ปริญญาตรี/โท/เอก)	๘	๑๓.๓๐
ไม่ได้ศึกษาในระบบ	๓	๕
อื่นๆ	๒	๓.๓๐
รวม	๖๐	๑๐๐
อาชีพ		
ไม่ได้ประกอบอาชีพ/แม่บ้าน-พ่อบ้าน	๒	๓.๓๐
รับจ้างทั่วไป	๔	๖.๗๐
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ/พนักงานของรัฐ	๗	๑๑.๗๐
ข้าราชการบำนาญ	๖	๑๐
ค้าขาย/อาชีพส่วนตัว/เจ้าของกิจการ	๑๒	๒๐
เกษตรกร	๒๐	๓๓.๓๐
บริษัทเอกชน/โรงงาน	๔	๖.๗๐
อื่นๆ	๕	๘.๓๐
รวม	๖๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลตอบแบบสอบถามประกอบด้วยคณะกรรมการผู้บริหารสมาชิกมูลนิธิกม็องน่าน และเครือข่ายภาคีนักอนุรักษ์ พระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้าน อ.บ.ต.จำนวน ๖๐ รูป/คน รายละเอียดสรุปได้ ดังนี้ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีอายุระหว่าง ๑๕-๖๐ ปี ระดับการศึกษา ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์มีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๒๘.๓๐% ระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๓๓.๓๐% ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๑๕% ระดับอุดมศึกษา ๑๓.๓๐% ไม่ได้ศึกษาในระบบ ๕% อื่น ๆ ๑๓.๓๐% อาชีพส่วนใหญ่มากที่สุดเกษตรกร ๓๓.๓๐% ค้าขาย ๒๐% ข้าราชการบำนาญ ๑๑.๗๐% ข้าราชการบำนาญ ๑๐% รับจ้างทั่วไปและบริษัทเอกชน ๖.๗๐% อื่น ๆ ๘.๓๐%

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามแสดงความคิดเห็น แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท มุลลินิกั๊กเมื่อนานได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากสื่อต่าง ๆ มากที่สุดคือจากเอกสารแผ่นพับ โปสเตอร์ของมูลนิธิ ลองลงมาจากโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และวิทยุกระจายเสียง ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ จากผู้นำชุมชน พระสงฆ์ อาจารย์มหาวิทยาลัย มากที่สุด ลองลงมาได้รับข้อมูลจากนักอนุรักษ์ และชาวบ้านด้วยกัน จากคำถามการบูรณาการข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์มาปรับใช้มากที่สุดคือ การบูรณาการณ่วิธีการอนุรักษ์ป่าแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ และคำถามที่สำคัญคือการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้กลุ่ม ผู้ตอบแบบสอบถามได้ให้ข้อมูลที่ใช้มากที่สุด คือ หลักอริยสัจ ๔ ในการแก้ไขปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใช้หลักศีล ๕ ในการควบคุมพฤติกรรมให้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย จาริตประเพณีของชุมชน ใช้หลักกัตถัญญกตเวที ในการสำนึกรู้คุณค่าและคุ้มครอง ทรัพยากรป่าไม้ ใช้หลักเมตตาธรรม ในการดูแลรักษา ใช้หลักธรรม อิทัปปัจจตา ในการแสวงหา คำตอบถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบต่องสิ่งต่าง ๆ ทางธรรมชาติและต่อมนุษยชาติ และใช้ หลักความสันโดษ ในการยับยั้งชั่งใจมีความพอเพียงในการบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

จากการรวบรวมข้อมูลการสนทนากลุ่มมูลนิธิกั๊กเมื่อนานถึงแนวทางในการอนุรักษ์ป่า ด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยความเข้าใจของกลุ่มการอนุรักษ์ คือการใช้ทรัพยากรป่า ไม้อย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพยากรป่าไม้น้อยที่สุด อย่างไรก็ตามในสภาพปัจจุบัน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้นการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถกระทำได้หลายวิธี ทั้งทางตรงและ ทางอ้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ซึ่งปฏิบัติได้ในระดับบุคคล มูลนิธิ องค์กร และระดับประเทศ โดยคำนึงถึงการใช้สอยอย่างประหยัด คือ การใช้เท่าที่มีความ จำเป็น เพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ได้ยาวนานและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากที่สุดรวมถึงการนำกลับมา ใช้ซ้ำอีก สิ่งของบางอย่างเมื่อมีการใช้แล้วครั้งหนึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ซ้ำได้อีก เช่น ถูพลาสติก กระดาษ เป็นต้น หรือสามารถที่จะนำมาใช้ได้ใหม่โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การนำกระดาษ ที่ใช้แล้วไปผ่านกระบวนการต่าง ๆ เพื่อทำเป็นกระดาษแข็ง เป็นต้น ซึ่งเป็นการลดปริมาณการใช้ ทรัพยากรป่าไม้และการทำลายสิ่งแวดล้อมได้การบูรณซ่อมแซม สิ่งของบางอย่างเมื่อใช้เป็น

เวลานานอาจเกิดการชำรุดได้เพราะฉะนั้นถ้ามีการบูรณะซ่อมแซม ทำให้สามารถยืดอายุการใช้งานต่อไปได้อีก การบำบัดและการฟื้นฟู เป็นวิธีการที่จะช่วยลดความเสี่ยงของทรัพยากรด้วยการบำบัดก่อน เช่น การบำบัดน้ำเสียจากบ้านเรือนหรือโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ก่อนที่จะปล่อยลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ส่วนการฟื้นฟูเป็นการรื้อฟื้นธรรมชาติให้กลับสู่สภาพเดิม เช่น การปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูความสมดุลของป่าไม้ เป็นต้น

การอนุรักษ์โดยใช้สิ่งอื่นทดแทน เป็นวิธีการที่จะช่วยให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ น้อยลงและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก การใช้ใบตองแทนโฟม การใช้พลังงานแสงแดดแทนแร่เชื้อเพลิง การใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี การเฝ้าระวังดูแลและป้องกัน เป็นวิธีการที่จะไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เช่น การเฝ้าระวังการทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำ คูคลอง การจัดทำแนวป้องกันไฟฟ้า เป็นต้นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทางอ้อม สามารถทำได้หลายวิธี เช่น การพัฒนาคุณภาพประชาชน โดมนับสนุนการศึกษาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ถูกต้องตามหลักวิชา ซึ่งสามารถทำได้ทุกระดับอายุ ทั้งในระบบโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่างๆ และนอกระบบโรงเรียนผ่านสื่อสารมวลชนต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนเพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ เกิดความรักความหวงแหน และให้ความร่วมมืออย่างจริงจังสรุปแนวทางจากการสนทนากลุ่มถึงแนวทางการอนุรักษ์ได้ดังนี้

๑. การใช้มาตรการทางสังคมและกฎหมาย หาแนวร่วมกลุ่มเครือข่าย ชุมชน ชมรม สมาคม ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ตลอดจนการให้ความร่วมมือทั้งทางด้านร่างกาย พลังใจ พลังความคิด ด้วยจิตสำนึกในควมมีคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่มีต่อตัวเรา เช่น กลุ่มชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของนักเรียน นักศึกษา ในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่างๆ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง มูลนิธิปิดทองหลังพระ เป็นต้น ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาให้คงสภาพเดิม ไม่ให้เกิดความเสี่ยงเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตในท้องถิ่นของตน การประสานงานเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชน ให้มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้อง คุ้มครอง ฟื้นฟูการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

๒. สนับสนุนส่งเสริมการศึกษาวิจัยจากสถาบันมหาวิทยาลัยต่าง ค้นหาวิธีการและพัฒนาเทคโนโลยี มาใช้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศมาจัดการวางแผนพัฒนา การพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือ

เครื่องใช้ให้มีการประหยัดพลังงานมากขึ้น การค้นคว้าวิจัยวิธีการจัดการ การปรับปรุง พัฒนา สิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน เป็นต้น

๓. การกำหนดนโยบายและวางแผนทางของรัฐบาล ในการอนุรักษ์และพัฒนา สิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อเป็นหลักการให้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ เกี่ยวข้องยึดถือและนำไปปฏิบัติ รวมทั้งการเผยแพร่ข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ส่วนที่ ๓ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากการรวบรวมข้อมูลการสนทนากลุ่มมูลนิธิ อักเมืองน่านถึงข้อเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ป่า ด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัย ได้สรุปคำถามและคำตอบทั้งหมดในการเสนอจากกลุ่มเสวนาดังนี้

๑. การอนุรักษ์ป่าไม้สามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ได้หรือไม่ อย่างไร

จากคำถามดังกล่าวซึ่งส่วนใหญ่เชื่อว่าการอนุรักษ์ป่าไม้สามารถนำหลักธรรมมา ประยุกต์ใช้ได้อย่างได้ผล และสามารถโน้มน้าวจิตใจในชุมชน ด้วยการเอาหลักธรรมเข้ามาช่วย เป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ เช่น การใช้หลักธรรม ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นกุศลบายในการใช้อนุรักษ์ทรัพยากรป่า ไม้ธรรมเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านชุมชนได้คุณประโยชน์โดยการเชื่อมโยงกันสามารถ นำมาใช้ได้โดยเน้นให้ประชาชนซึ่งมีความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ และความเชื่อเรื่องของกฎ แห่งกรรมแต่จะต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นผู้กระตุ้นเตือนสติ^{๒๑}

๒. หลักธรรมใดที่คิดว่ามีความสำคัญมากในการอนุรักษ์ป่า

หลักธรรมที่คิดว่ามีความสำคัญมากในการอนุรักษ์ป่าเบื้องต้นคือหลักธรรมคัมภีร์ครอง โลก ๒ ประการได้แก่ (๑) หิริ ความละอายแก่ใจ ความละอายต่อบาป ความละอายใจตัวเองต่อ การทำความชั่วความผิด ต่อการประพฤติทุจริตทั้งหลายและความละอายใจตัวเองที่จะละเว้นไม่ ทำความดีซึ่งควรจะทำให้เกิดมีในตน เป็นธรรมรักษาคัมภีร์ครองโลก ทำให้โลกเกิดสันติสุข ทำให้ คนเราอยู่กันอย่างสงบสุข เพราะคนที่มีหิริจะเกลียดความชั่ว และละอายที่จะทำความชั่วทั้งต่อ

^{๒๑}สัมภาษณ์ นายเปล่ง มะโนวร, กรรมการมูลนิธิอักเมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน

หน้าและลับหลัง ทำให้ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่โลกและสรรพสัตว์รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม (๒) โอดตปปะ ความเกรงกลัว ความสะดุ้งกลัวต่อผลของความชั่ว ต่อผลของความทุจริตที่ทำให้ เป็นอาการของจิตที่หวั่นไหวเมื่อจะทำความชั่ว เพราะกลัวความผิดที่จะตามให้ผลในภายหลัง เกิดขึ้นได้เพราะคิดถึงโทษหรือความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำชั่ว จากการประพฤติทุจริตของตน เช่น ลักลอบตัดไม้ทำลายป่าแหล่งน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ^{๒๒} ทุกหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาสำคัญอยู่ที่การปรับใช้ให้เหมาะสมตามสถานการณ์กับบริบทชุมชน หลักธรรม อริยสัจ ๔ ศีล ๕ เมตตาธรรม มัชฌิมาปฏิปทา สันโดษ อิทัปปัจจจตา กตัญญูกตเวที เมตตา ทั้งหมด มีความสำคัญในแต่ละบริบทนำมาประยุกต์ใช้ขยายแนวคิด วัฒนธรรมความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประยุกต์ใช้^{๒๓} และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ เช่น การใช้หลักธรรม ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรมมาเป็นกุศลบายในการใช้อุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้^{๒๔}

๓. เห็นด้วยหรือไม่อย่างไรเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า

ความเห็นของกลุ่มเสวนาทั้งหมดเห็นด้วยเพราะการทำกิจกรรมอะไรก็ตาม ถ้าเป็นการทำกิจกรรมในรูปแบบกลุ่มจะทำให้มีพลัง^{๒๕} ที่สำคัญภาครัฐต้องสนับสนุนให้ชุมชนมีกลุ่มอนุรักษ์ป่าด้วยชุมชนเอง เนื่องจากชุมชนสามารถดูแลได้อย่างใกล้ชิด แนวคิดการจัดตั้งตั้งกลุ่มการอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นการขยายแนวคิดพื้นที่จุดเริ่มต้นแนวทางการอนุรักษ์และพื้นที่ผืนป่า ใช้แนวคิดจิตวิญญาณ ความเชื่อ ความศรัทธาการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า ชาวบ้านจะได้ช่วยกันป้องกันและป้องกัน ปราบ การบุกรุกทำลายป่าไม้แหล่งน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายมนี มณเฑียร, กรรมการมูลนิธืรักษ์เมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน

๒๕๕๗.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางเพียรพิศ ยะวิญชาญ, กรรมการมูลนิธืรักษ์เมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน

๒๕๕๗.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นางบัวทอง ธรรมมะ, กรรมการมูลนิธืรักษ์เมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน

๒๕๕๗.

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายชูศิลป์ สารรัตน์, กรรมการมูลนิธืรักษ์เมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน

๒๕๕๗.

๔. ปัจจุบันมีปัญหาตัดไม้ทำลายป่ามาก มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา อย่างไร

การตัดไม้ทำลายป่ามีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นละเมิดคำสอนและการตัดไม้ทำลายป่า เป็นการทำลายสิ่งมีชีวิต สิ่งที่ไม่มีชีวิต ต่อหน้าเทวดาฟ้าดิน เมื่อเราไม่มีความเคารพต่อเทวดาฟ้าดิน ภายหลังต่อมาที่บุคคลเหล่านั้นก็ต้องถูกลงโทษตามกฎหมายเกณฑ์ที่เราทำกับเขาเหล่านั้น ล้มหายตายจากหลายชีวิต ให้ความเห็นต่อคำถามนี้ว่า ผลกระทบ ที่ชัดเจนก็คือ ปัจจุบันไม่มีการใช้หลักธรรมมัชฌิมาปฏิปทา ไม่มีความพอเพียงเราจับมือตามลำพังไม่ได้ จะต้องรวมพลังกันเพื่อให้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนายังคงใช้ได้ในปัจจุบัน^{๒๖}

๕. คิดว่ารูปแบบใดที่สามารถใช้ได้ผลในการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอน พระพุทธศาสนา

รูปแบบที่สามารถใช้ได้ผลในการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพระพุทธศาสนา หมู่บ้านไหนเคยเอากาญจนาภิเษกที่เอาความเชื่อต่างๆ ที่เคยปฏิบัติแล้วและได้ผลในการปฏิบัติก็ยึดมั่นเอาความเชื่อเหล่านั้นมาเป็นหลักการ ใช้หลักธรรมวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ อริยสัจ ๔ ศีล ๕ นำความรู้ ความจริงปรากฏ เพื่อเกิดการตระหนักสังคมเปลี่ยนแปลง ทำความดีในสังคมให้สาธารณะชนได้รู้สถานการณ์

๖. คิดว่าการอนุรักษ์ป่ากับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างไร

การอนุรักษ์ป่ากับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันแบบเครือข่ายระดับต่างๆ ภาครัฐ ภาคธุรกิจ ชุมชน ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ สารสนเทศ เทคโนโลยี ประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน มีความเคารพทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา เคารพมนุษย์และศักดิ์ศรีภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมสัมพันธ์ โดยการใช้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนามาเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

๗. คิดว่าการปลูกจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ป่าควรใช้หลักธรรมใด

การปลูกจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ป่าควรใช้หลักใดควรพิจารณาสิ่งที่มี คือ ปัญญา สิ่งที่ดีควรหา คือ กัลยาณมิตร สิ่งที่ดีควรคิด คือ ความดีงาม สิ่งที่ดีควรพยายาม คือ การศึกษา สิ่ง

^{๒๖}นางเพียรพิศ ยะวิญชาญ, กรรมการมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๔ เดือน กันยายน ๒๕๕๗.

ที่ควรค้นหา คือนักปราชญ์ สิ่งที่ควรฉลาด คือเข้าใจสังคม สิ่งที่ควรนิยม คือความซื่อสัตย์ สิ่งที่ควรตัด คืออกุศลมูล สิ่งที่ควรเพิ่มพูน คือบุญกุศล

- ให้หลักอธิธานิยธรรม หมั่นประชุมกันเนื่องนิตเพื่อวิเคราะห์ปัญหา และหาวิธีแก้ไข
- ความเชื่อความศรัทธาเรื่องผี, เทวดา สร้างจิตสำนึก บวชป่าสืบชะตาน้ำ เคารพกฎหมายระเบียบชุมชน

- สร้างจิตสำนึกหาแนวร่วมกลุ่มเครือข่าย ทุกภาคส่วน^{๒๗}

๘. แนวทางในการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มที่จัดขึ้นประสบความสำเร็จอย่างไร

แนวทางการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มอัครเมืองน่านจัดขึ้นมีความสำเร็จที่เห็นได้ชัด มีการรวมกลุ่มเครือข่ายต่างๆ มีการจัดประชุมประชาชน ตั้งกฎระเบียบภายในชุมชน ให้บุคคลในชุมชนยอมรับเงื่อนไขระเบียบต่างๆ ให้เข้าใจตรงกันเชื่อว่าชุมชนมีใจรักทรัพยากร เชื่อว่าชุมชนมีองค์ความรู้ มีภูมิปัญญามีวิธีการฟื้นฟูป่า จัดกระบวนการเรียนรู้และถอดองค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง คิดค้นเครื่องมือทำงานกับชุมชน เพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและสถานการณ์ใช้หลักธรรมาภิบาลชุมชน การใช้พิธีกรรมทางศาสนา การเคารพความเชื่อของชุมชนเชื่อว่าชุมชนมีใจรักทรัพยากร เชื่อว่าชุมชนมีองค์ความรู้ มีภูมิปัญญามีวิธีการฟื้นฟูป่า จัดกระบวนการเรียนรู้และถอดองค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่า เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง คิดค้นเครื่องมือทำงานกับชุมชน เพื่อความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและสถานการณ์^{๒๘}

๙. การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนนั้นต้องทำอะไร แนวคิดหลักการ และวิธีการ

การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนต้องใช้การจัดการป่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมบริหารจัดการ มีการปลูกจิตสำนึกให้เด็กและเยาวชนสืบทอดดูแลรักษาพื้นที่โดยทำต่อเนื่อง ร่วมมือกับภาคอื่นทั้งภาครัฐ ท้องถิ่น มีการจัดการความรู้ ปลูกจิตสำนึกเด็กและเยาวชน ให้ชาวบ้านและชุมชนมีส่วนร่วม เปลี่ยนพฤติกรรมให้ทุกภาคส่วนมีความรู้สึกรับผิดชอบในการเป็นเจ้าของ^{๒๙}

^{๒๗} นายสำรวย ฝัดผล, ประธานกรรมการมูลนิธิอัครเมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน ๒๕๕๗.

^{๒๘} นางบัวตอง ธรรมมะ, กรรมการมูลนิธิอัครเมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน ๒๕๕๗.

^{๒๙} นายชูศิลป์ สารรัตน์, กรรมการมูลนิธิอัครเมืองน่าน, เมื่อวันที่ ๑๘ เดือน กันยายน ๒๕๕๗.

๑๐. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีจำนวนมากท่านคิดว่าหลักธรรมใดใช้ ได้ผลมากที่สุดในการอนุรักษ์ป่าไม้

- หลักกตัญญูกตเวที
- หลักเมตตาธรรม
- หลักอริยสัจ ๔
- ใช้ความเชื่อเรื่องความศรัทธา ประเพณี วัฒนธรรม ของชุมชนโดยการผ่านพิธีกรรม
ในการจัดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- การสร้างความเมตตากรุณามีคุณธรรมจริยธรรมอยู่ในตัวเองและขยายความรู้ให้
ปราชญ์ชาวบ้านที่มีประสบการณ์มาสอนในการปฏิบัติปรับใช้ในชุมชนนั้นๆ

๔.๔ แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย และพระพุทธศาสนาของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่แล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเองได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติมนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ เพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความร้นลับของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่าง ๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม จึงรับเอาทำที่ที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติ ผลได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถสร้างขึ้นมาใหม่ได้ และหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จึงจำเป็นต้องหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการพัฒนาแบบยั่งยืน (Unsustainable) ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่มีข้อจำกัดทางเชื้อชาติ เพศ เผ่าพันธุ์ สีผิว วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน ยิ่งมองให้ลึกซึ้งในขั้นปรมาตม ก็ยิ่งพบว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเราเขา มีแต่กระแสธรรมชาติล้วนๆ เท่านั้นที่กำลังไหลไปตามกฎของธรรมชาติ ต่อมาเมื่อมีคนจำนวนมากเข้าใจธรรมชาติของพระองค์ บ้างก็อยู่เหี่ยวเหือน บ้างก็มาสมัครใจใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางป่าเขา อันสงบสงัดเยือกเย็น เป็นแบบอย่างชีวิตที่บริโภคทรัพยากรธรรมชาติเพียงเพื่อยังชีพ ไม่แต่ต้องส่วนเกินมาตอบสนองกิเลสตัณหาตามรอยบาทของพระศาสดา กลุ่มชนเหล่านี้เรียกว่าพระสงฆ์ เมื่อมาอยู่ร่วมกันมากๆ

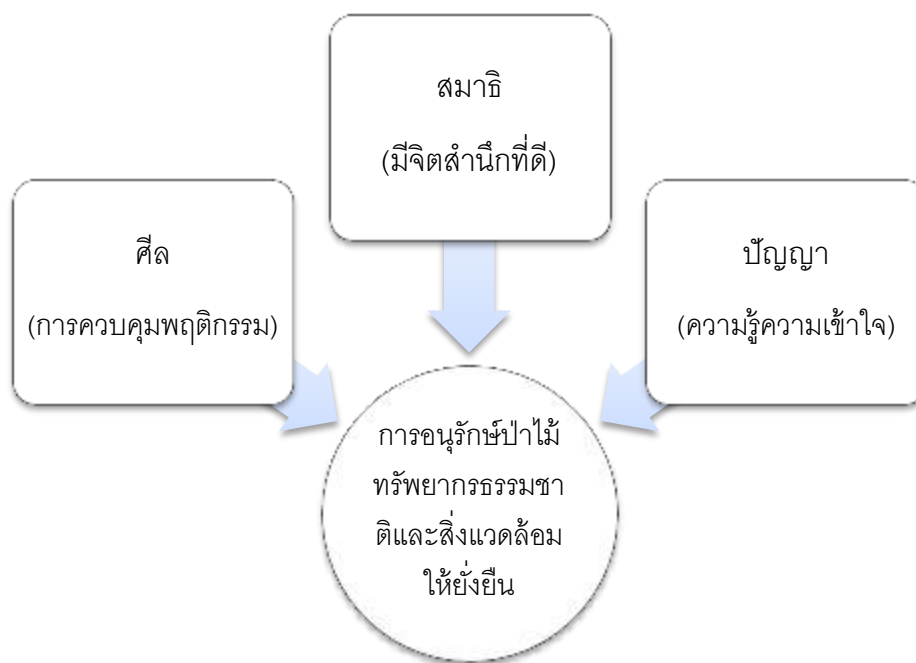
จะเป็นต้องมีกฎระเบียบ สำหรับเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่คณะเรียกว่า ธรรมวินัย ซึ่งบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติออกมา โดยหลักการมุ่งบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพปกติ

๔.๔.๑ การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างเป็นสภาวะที่มีเกิดมีดับตามกาลเวลา จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และหลักคำสอนต่างๆ ของพระพุทธศาสนาก็มีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติพุทธบริษัทเมื่อมีความเคารพสักการบูชาในพระรัตนตรัย พึ่งปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต สร้างจิตสำนึกอันประกอบไปด้วยเมตตาและความกตัญญูทุกเวลาที่ ตั้งใจดูแลรักษาธรรมชาติอย่างเต็มความสามารถปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า เพราะทำลายแล้วได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่ามนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิตให้ความสะดวกสบาย トラบใดธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติชีวิตก็มีความสุขตลอดไปแต่เมื่อใดมีที่ท้าวธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุลกฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไขว่า ผู้นั้นมีส่วนในการทำลายหรือไม่แนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนด้วยคำสอนของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยสรุปรวมในหลักไตรสิกขา ๓ คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเพื่อฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้อย่างขึ้น^{๓๐} ผู้วิจัยสรุปเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

^{๓๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๗.

แผนประกอบที่ ๔.๑ แสดงการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากแผนภูมิภาพที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธโดยการนำหลักไตรสิกขามาแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมหรือใช้เป็นกระบวนการพัฒนา ๓ ด้านดังนี้

๑. ศีล (Social Development) ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยในตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเราการนำหลักศีลมาใช้กับแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมให้ยั่งยืนตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เกี่ยวกับศีลข้อที่ (๑) คือ ไม่ทำร้าย ไม่ฆ่า ไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพืช หรือสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ทุกสิ่งคือสิ่งมีชีวิตมีลมหายใจ มีความรู้สึกรับรู้เจ็บปวดเวลาถูกมนุษย์ทำร้าย ในศีลข้อที่ ๑ นี้เป็นข้อที่สังคมในระดับครอบครัวและบุคคลควรระลึกและสร้างจิตสำนึก อบรมให้มีไว้กำกับตนอยู่เสมอต่อการไม่เบียดเบียนทำลายกันทำให้เกิดสันติภาพที่มั่นคงในสังคม และเราย่อมได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างถาวรตลอดไปและในการแก้ปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

๒. สมาธิ (Emotional Development) เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดี และสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี กล่าวคือการมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดลอมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เอื้ออาทร มีความเคารพ ความอ่อนน้อม มีความกตัญญูรู้คุณ ด้านสมรรถภาพจิตได้แก่ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มั่นคง เพียรพยายามอุทิศสาคหะ มีความรับผิดชอบ มีสติและสมาธิ ส่วนด้านสุขภาพจิตที่ดี ได้แก่ การมีจิตใจร่าเริงแจ่มใส เบิกบานสดชื่น อิมเอิบ ผ่องใส และยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดลอมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรม การบำเพ็ญสมาธิภาวนา

๓. ปัญญา (Wisdom Development) การฝึกอบรมด้านปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และวางแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอม รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งสามารถเข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลก และสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปัญญาในการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์และใช้ในการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอมอย่างยั่งยืนต้องอาศัยปัญญาพิจารณาอย่างแยบคาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจะพัฒนาให้ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธต้องอาศัย การพัฒนาปัญญาด้วยธรรมวุฒิธรรม หรือธรรมเครื่องเจริญ ๔ อย่าง ประกอบด้วย

๑) สัมปฐิสสังเสวะ ขั้นแรกเลือกคบสนิทเฉพาะกัลยาณมิตรผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมและระเบียบวินัย

๒) สัทธัมมัสสวนะ เชื่อฟังคำตักเตือนและคำแนะนำจากท่านสงฆ์เสมอและจริงจัง

๓) โยนิโสมนสิการ พังแล้วใช้ปัญญาไตร่ตรองเห็นโทษแห่งความชั่วและคุณประโยชน์แห่งความดี

๔) ธัมมานุวัตรปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมดเว้นจากบาปทุจริตเด็ดขาด ตั้งใจประพฤติสุจริตธรรมอย่างจริงจัง

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนววิถีพุทธ ก็คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาในเบื้องต้น มีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีลถ้าทุกคนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดลอมอย่างี่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกากหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา ซึ่งศีลสังวรนี้จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐ ชุมชน และศาสนา

ในการสร้างกติการ่วมกัน การเข้าใจคำสอนในพระสูตร ช่วยให้เห็นลักษณะการแก้ปัญหาที่เน้นตัวเองและการมีส่วนร่วมของทุกคน นอกจากนี้ หลักธรรมยังช่วยเสริมสร้างปัญญา มีความรู้ความเข้าใจมีจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ และแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นภาวะที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาบูรณาการปรับท่าทีในการแก้ปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งด้านพฤติกรรม จิตสำนึก และภูมิปัญญาที่เชื่อมประสานเกี่ยวเนื่องกันระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติอันจะช่วยให้การแก้ปัญหาและการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

๔.๔.๒ การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนตามหลัก มรรค ๘

มรรค หมายถึง ทางหรือหนทาง ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์^{๓๑} ในที่นี้ผู้วิจัยได้ใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืน และการแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งถ้าจะแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน เมื่อมนุษย์เป็นผู้ก่อ ก็ต้องแก้ที่มนุษย์ นั่นคือลดกิเลส ลดความต้องการอย่างฟุ่มเฟือยลง มาเป็นความต้องการที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตเท่านั้นมรรคมองค์แปดประกอบด้วย

๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ มนุษย์ต้องมีทัศนคติต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร สาเหตุของปัญหา และการแก้ไขอย่างถูกต้อง

๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ มีความคิดอันถูกต้องในการที่จะแก้ปัญหา และไม่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างปัญหา เช่น มีความคิดที่จะลดการใช้พลังงาน มีความคิดที่จะใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือสื่อสารในอันที่เผยแพร่ข้อมูลอันเป็นความจริง ในอันที่จะช่วยลด หรือแก้ปัญหา เช่น บอกแม่ค้าว่าไม่ชอบรับถุงพลาสติกใส่สินค้า บอกสมาชิกในบ้านให้ช่วยประหยัดพลังงาน เป็นต้น

๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ หรือการกระทำชอบ มีการกระทำที่ช่วยในการแก้ปัญหา และไม่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหา เช่น ดื่มน้ำเปล่าแทนน้ำอัดลม เพราะการผลิตน้ำเปล่าใช้กระแสไฟฟ้าน้อยกว่าพยายามเลือกอาหารสดมาปรุงรับประทานแทนอาหารแช่แข็งให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะอาหารแช่แข็งใช้พลังงานในการรักษาคุณภาพอาหารมากกว่าอาหารสด

^{๓๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๑.

ถุง ๑๐ เท่า นำสิ่งของที่ไม่ว่าเป็นออกจากหลังรถเพื่อลดน้ำหนักบรรทุก อันเป็นการช่วยประหยัดน้ำมัน นำปิ่นโตไปใส่อาหารเมื่อจะซื้ออาหารสำเร็จรูป เพื่อช่วยลดการใช้ถุงพลาสติก หรือมีการกระทำที่ช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้ในวงกว้าง

๕) สัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพชอบ ไม่ประกอบอาชีพที่มีผลต่อการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เเผาป่าเพื่อทำไร่ การตัดไม้ทำลายป่า

๖) สัมมาวายามะ พยายามชอบ คือ พยายามละ ลด พฤติกรรมที่ทำร้ายโลก และพยายามเพิ่ม และรักษา พฤติกรรมในการเยียวยาโลกที่ได้ริเริ่มทำขึ้นแล้ว

๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ มีสติระลึกอยู่เสมอ ว่าการกระทำใดๆที่กำลังจะกระทำ หรือกระทำอยู่จะมีผลต่อโลกอย่างไร เช่น เมื่อจะออกจากห้อง ให้ระลึกว่าควรทำอะไรก่อนเดินออกจากห้องไป นั่นคือ ปิดไฟ ปิดแอร์ ถอดปลั๊กเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น

๘) สัมมาสมาธิ มีสมาธิชอบ หรือตั้งมั่นชอบ มั่นใจว่าทำในสิ่งที่ถูกต้องไม่หวาดเสียวต่อคำนิทาจากสังคมที่ยังไม่เห็นความสำคัญอันเนื่องเพราะการกระทำที่ผิดแผกจากผู้อื่น อีกทั้งการมีสมาธิ จะช่วยให้จิตมีพลังเพียงพอที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น นำไปใช้คิดนำหนทางแก้ไขปัญหาต่อไป

ดังนั้นการนำหลักมรรค ๘ มาแก้ปัญหาระบบทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืนก็เพียงแค่เปลี่ยนมรรค หรือหนทางดับทุกข์ เป็นวิธีแก้ปัญหานั้นดำเนินการตามกระบวนการของอริยสัจ ก็สามารถจัดการกับปัญหาทางสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

๔.๕ จริยธรรมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมมีหน้าที่ให้การศึกษอบรมสั่งสอนศาสนิกชนของตนให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมองค์กรพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือมากพร้อมที่จะช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้โดยตรงอย่างบางหน่วยงาน แต่ก็มีพุทธธรรมเป็นแสงสว่างส่องใจให้แก่มนุษย์ได้มองเห็นตนเอง พฤติกรรมของตนเอง ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง เปลี่ยนแปลงชีวิตตนเอง ให้มีคุณค่า เกิดมาไม่ได้สร้างสรรค์อะไรแก่โลกมาก แต่ไม่สร้างความหายนะแก่โลกมากนักก็น่าจะพอใจได้ พระพุทธศาสนามีคำสอนที่สนับสนุนการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพเหล่านี้เพียงพออยู่แล้ว เช่น เรื่องความกตัญญู, หลักการรู้จักประมาณในการบริโภค,

ศีล ๕, หลักสันโดษ, หลักอหิงสา, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, เรื่องสมาธิ, ปัญญาและเรื่องนิพพานซึ่งเป็นหลักธรรมขั้นสูงสุด เป็นต้น^{๓๒}

ด้านคำสอน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการดำเนินการทางสายกลาง หลักคำสอนส่วนใหญ่มุ่งให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสำคัญ ข้อนี้รวมเอาการรู้จักใช้บริโภค และบริโภคอย่างพอเหมาะไม่มากเกินไป (โภชนมัตตัตถุญตา) จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้มากเกินไปจนเกินพอดี โลกปัจจุบันนี้กำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภคทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป มนุษย์ไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสม และกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการทำลายธรรมชาติมากเกินไป ที่สำคัญมองโลกแบบองค์รวม มีความสอดคล้องกับจริยธรรมแห่งระบบนิเวศวิทยา คือทัศนคติที่เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งทั้งหลาย ว่ามีสามัญลักษณ์ะคือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดำรงสภาพอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วแปรเปลี่ยนไปหรือสลายไปตามกาลเวลา สามัญลักษณ์ะนี้คือลักษณะที่เป็นสามัญเหมือนกันในทุก ๆ สิ่ง เป็นสัจธรรม เป็นความจริงแท้ ขณะที่นิเวศวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในรูปของวัฏจักรของสสาร เช่น วัฏจักรของคาร์บอน และวัฏจักรของธาตุอาหารซึ่งจะมีการหมุนเวียนอยู่ในสิ่งแวดล้อมและเข้าสู่สิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วไปสู่อีกสิ่งมีชีวิตหนึ่ง แล้วคืนกลับสู่สิ่งแวดล้อมและถูกหมุนเวียนกลับไปใช้ใหม่โดยสิ่งมีชีวิตใหม่อีกต่อไป เป็นวัฏจักร และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนต้องสลายทั้งสิ้น มนุษย์ต้องมีความสำนึกรักษ์และรับผิดชอบต่อโลกมากขึ้น^{๓๓}

ทัศนคติที่มองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่งนี้ย่อมทำให้สามารถลดและละความโลภลงได้ เพราะย่อมประจักษ์แก่ใจได้ว่าตนเองก็ย่อมสลายไป ลูกหลานของตนก็สลายไป ทรัพย์สมบัติและที่ดินของตนก็ย่อมแปรเปลี่ยนไป ย่อมไม่อาจยึดมั่นไว้ได้ มโนคติเช่นนี้จะโน้มนำให้บุคคลมีวิถีดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย และจำเป็นต้องกระตุ้นเพื่อดำเนินกระแสนิเวศนิยม เพราะการบริโภคเพื่อตัณหาจะไม่มีวันพอเพียง ความต้องการของมนุษย์มากเท่าไรจึงจะพอ สำหรับพุทธจริยธรรมสภาวะแวดล้อมมีท่าทีที่เน้นความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม นั่นคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่ค่าในตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางหรือเจ้านายของโลก และธรรมชาติเป็นทาสแต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มองธรรมชาติ

^{๓๒} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, “พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ”, รายงานการวิจัยมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๖๘.

พืช สัตว์ มนุษย์ ต่างอิงอาศัยกันและกัน หรือ มองแบบองค์รวม (Holistic view) ทุกสิ่งในระบบนี้ ต่างอาศัย เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่สามารถแยกตัวจากระบบนิเวศได้โดยพระพุทธศาสนาเน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ชีวิตไม่ว่าจะด้วยวิธีทางใดก็ตาม มนุษย์มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองตอบต่อปัจจัยขั้นพื้นฐาน ไม่ทำอันตรายต่อโลกทางธรรมชาติที่มนุษย์อาศัยอยู่ มีท่าทีแบบอ่อนโยนไม่ก้าวร้าว ไม่ตัดทอนต่อธรรมชาติ ถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาที่ยึดหลักนิเวศเป็นศูนย์กลาง มนุษย์สามารถลดวิกฤตการสิ่งแวดล้อมได้

๔.๖ สรุป

พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า และน้ำ มีหลักคำสอนที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่แล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติเป็นเพื่อนกับธรรมชาติไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติมนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติเพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความเร้นลับของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่าง ๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรมจึงรับเอาท่าทีที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติผลได้รับคือสุขภาพกายและจิตเสื่อมลงทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้และหมดสิ้นอย่างรวดเร็วปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ช่วยเตือนให้ระลึกถึงพุทธธรรมที่ว่าไม่เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน (Unsustainable) เพราะทั้งธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตประสบความหายนะ

พุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอประพุดิปฏิบัติตนด้วยการใช้ปัญญาและพัฒนาจิตอยู่กับธรรมชาติไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติประดุจดั่ง “แมลงผึ้งสร้างรังโดยไม่ทำลายสีและกลิ่นของดอกไม้ นำเกสรด้วยจะอวยปากหรือปีกทั้งสองแล้วกลับไปทำรวงรัง” พระพุทธองค์ประกาศหลักธรรมแก่เพื่อนมนุษย์โดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัดแห่งชาติ เพศ เผ่าพันธุ์ สีผิว วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิต เพราะต่างล้วนเป็นผลผลิตมาจากกฎธรรมชาติเดียวกัน ยิ่งมองให้ลึกซึ้งในชั้นปรมัตถ์ ก็ยังพบว่าไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน ไม่มีเราเขา มีแต่กระแสธรรมชาติล้วน ๆ เท่านั้นที่กำลังไหลไปตามกฎของธรรมชาติ ต่อมาเมื่อผู้คนจำนวนมากเข้าใจธรรมะของพระองค์ บ้างก็อยู่เย้าเหวอน บ้างก็มาสมัครใจใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ท่ามกลางป่าเขา อันสงบสงัดเยือกเย็น เป็นแบบอย่างชีวิตที่บริโศกทรัพยากรธรรมชาติเพียงเพื่อยังชีพ ไม่แต่ต้องส่วนเกินมาตอบสนองกิเลสตัณหาตามรอยบาทของพระศาสดา กลุ่มชนเหล่านี้เรียกว่าพระสงฆ์ เมื่อมาอยู่ร่วมกันมาก ๆ จะเป็นต้องมีกฎระเบียบ สำหรับเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันของหมู่คณะเรียกว่า ธรรมวินัย ซึ่งบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติออกมา โดยหลักการมุ่งบำรุงรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพปกติ

พุทธบริษัทเมื่อมีความเคารพสักการบูชาในพระรัตนตรัย พึ่งปฏิบัติธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มองธรรมชาติที่อยู่รอบตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิต สร้างจิตสำนึกอันประกอบไปด้วยเมตตาและความกตัญญูทวนเวียนที่ ตั้งใจดูแลรักษาธรรมชาติอย่างเต็มความสามารถ ปัจจุบันมนุษย์กำลังมีความเข้าใจผิดว่าการทำลายธรรมชาติทำให้ตนได้รับประโยชน์มาก จึงมุ่งหน้าทำลายธรรมชาติทุกอย่างที่ขวางหน้า เพราะทำลายแล้วได้รับประโยชน์ จึงจำเป็นจะต้องเริ่มให้การศึกษาให้มนุษย์เข้าใจทั่วกันว่า มนุษย์เกิดมาจากธรรมชาติ ธรรมชาติให้ชีวิต ให้ความสะดวกสบาย ตราบใดธรรมชาติยังอยู่ในสภาพปกติ ชีวิตก็จะมีความสุขตลอดไป แต่เมื่อใดมีที่ท่าว่า ธรรมชาติถูกทำลายจนเสียดุล กฎธรรมชาติก็จะเริ่มแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย ในที่สุดความทุกข์ก็จะตกแก่มนุษย์ทุกคนโดยไม่มีเงื่อนไขว่า ผู้นั้นมีส่วนในการทำลายหรือไม่

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของป่าไม้ในประเทศไทย และเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (Mix Research) โดยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Document Research) คัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสารตำราวิชาการ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ และข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ ซึ่งมีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและมีการสัมภาษณ์จัดประชุมสัมมนา (Focus Group) เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิรักษ์เมืองน่านโดยได้เชิญกรรมการบริหารมูลนิธิ จำนวน ๒๕ คน และแจกแบบสอบถามเครือข่ายภาคีนักอนุรักษ์ป่าจำนวน ๖๐ รูป/คน สัมภาษณ์ ถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่า ปัญหาอุปสรรค และการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิ ประกอบในการดำเนินการวิจัย เนื้อหาการวิจัยในบทที่ ๒, บทที่ ๓, และบทที่ ๔ ตอบวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ คำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกัน สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า ความกตัญญู ซึ่งความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ท่านให้มีแม้ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย ที่สำคัญมองเห็นธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมชีวนาม นำชื่นชมความงาม และมีความสุขกับธรรมชาติ เห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติ เป็นเพื่อนร่วมกฎของธรรมชาติอันเดียวกันกับตน จะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูล ต่อการพัฒนาของมนุษย์ท่าทีเหล่านี้ จะทำให้

พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ช่มเหง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี พระพุทธศาสนาสอนให้รู้คุณแม้แต่พืช นอกจากความรู้สึกที่เห็นคุณค่าของกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกันแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต ความเมตตานี้เองถือเป็นความรู้สึกที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยการมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเป็นสรรพสัตว์ผู้อยู่ร่วมโลก และต้องมีความเข้าใจหลักความเป็นจริงทางธรรมชาติตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งถือเป็นสภาวะธรรมของธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องในการพัฒนาตนเอง และแนวทางพระพุทธศาสนายังมองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติถือเป็นองค์ประกอบในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์ หมายความว่าพระพุทธศาสนา มองธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาเรียนรู้ตนเอง กล่าวคือการจะพัฒนาคนให้มีจิตใจที่เจริญองงาม และยังให้ความสำคัญกับป่าไม้สรุปได้ ดังนี้

๑. ป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์มาช้านานทั้งอำนวยความสะดวกประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ และสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อมคือความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปของธาตุทั้ง ๔ ธาตุดินมีอินทรีย์วัตถุสมบูรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นานาชนิด ธาตุน้ำ มีเพียงพอแก่การอุปโภคบริโภคของสรรพชีวิตในบริเวณนั้นและใกล้เคียง ธาตุไฟ มีอุณหภูมิพอเหมาะแก่สัตว์นานาชนิดและพืชนานาชนิดในผืนป่านั้น ๆ มีส่วนป้องกันไฟป่าได้ถ้ามีความชุ่มชื้นเพียงพอ ธาตุลมอากาศมีการหมุนเวียนตลอดเวลา มีส่วนช่วยบรรเทาความรุนแรงอันเกิดแต่วาทภัย

๒. ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วนอกจากมองเห็นประโยชน์ดังกล่าวมา ยังให้ความสำคัญของป่าไม้ในด้านพัฒนามนุษย์ อำนาจประโยชน์สุขขั้นพื้นฐานแก่มวลมนุษย์ เป็นแหล่งการสร้างนันทนาการ สร้างความเพลิดเพลินผ่อนคลายความตึงเครียด

๓. ผืนป่าเป็นเสนาสนะอันสงัด เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ควรแก่การเจริญความเพียรทางจิตแก่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลอันมีกิเลสเป็นต้นเหตุ ซึ่งสามารถนำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุดคือการเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ

๔. ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา มีวิธีปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ดำรงอยู่บนเกณฑ์ธรรมชาติเพื่อความคงอยู่ของสรรพสิ่งและสันติสุขของสรรพชีวิตบนพื้นโลก ตามหลักการนี้จึงเห็นได้ชัดว่า พระพุทธศาสนามีส่วนช่วยรักษาดูแลป่าไม้ พันธุ์ไม้ โดยไม่เบียดเบียนรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสรรพชีวิตในผืนป่า รวมทั้งส่งเสริมให้มีการปลูกป่า สร้างสวนป่าเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไป

๕.๑.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่าไม้

พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์กับป่าไม้เริ่มต้นตั้งแต่พระพุทธองค์ทรงประสูติภายใต้ต้นสาละใหญ่ ณ อุทยานลุมพินีซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ กับกรุงเทวทหะ แคว้นโกลิยะ ยามนั้นแดดอ่อนดวงตะวันยังไม่ขึ้นตรงศีรษะเป็นวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ยามนั้นอากาศโปร่ง ต้นไม้ในป่าสาละอุทยานลุมพินีกำลังผลิติดอกออกในอ่อน ดอกไม้บานาพรณ กำลังเบ่งบาน ส่งกลิ่นเป็นที่ จำเริญใจ ครั้นยามสามของวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้หลุดตรัสมาสัมผัสโพธิญาณ ภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิภายในป่า สาละ ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ครั้น วันเพ็ญเดือน ๘ สองเดือนภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระพุทธองค์เสด็จมาถึงบริเวณป่าสาละอันร่มรื่น ณ อุทยานมฤคทายวันหรืออิสิปตนมฤคทายวัน ทางทิศเหนือใกล้เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ณ ที่นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาถกกันครั้งแรก คือ ธัมมจักกัปปวัตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ พระรัตนตรัยเกิดครบบริบูรณ์ครั้งแรกในโลกนี้ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ครบ ๘๐ พรรษาได้เสด็จถึงสาละวโนทยานหรือสวนป่าไม้สาละของมัลลक्षัตริย์ ใกล้เมืองกุสินารา แคว้นมัลละ เป็นเวลาใกล้ค่ำของวันเพ็ญ เดือน ๖ วันสุดท้ายก่อนการกำเนิดพุทธศักราช พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดที่บรรทมระหว่างต้นสาละใหญ่ ๒ ต้น ทรงเอนพระวรกายลงโดยหันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ประทับไสยาสน์แบบสี่ไสยาเป็นอนุฐานไสยาคือการนอนครั้งสุดท้ายจนดับขันธปรินิพพาน ป่าไม้จึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธองค์ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน

คำสอนทางพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์ทรงยกธรรมชาติ ต้นไม้ ป่าไม้มาเปรียบเทียบกับสอนหลายสูตร ตัวอย่างเช่น รุกขสูตร พระสูตรต้นปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ ๒๑ ทรงหยิบยกต้นไม้ขึ้นแสดงลักษณะพิเศษบางประการ เป็นการเปรียบเทียบกับธรรมชาติทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีของมนุษย์ ทำให้ผู้ฟังธรรมเข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่น บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวก ที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ (๑) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม (๒) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม (๓) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม (๔) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีลมีกรรมเลวทราม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้ทุศีล มีกรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็น

ผู้ทุศีลมีกรรมเลวทรามแต่บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวล้อมคือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้ทุศีลมีกรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้นี้เนื้ออ่อนแวล้อม และ บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้นี้เนื้อแข็งแวล้อม คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม

๕.๑.๓ สภาพปัญหาของป่าไม้ในประเทศไทย

ป่าไม้เป็นศูนย์รวมของสรรพชีวิต เป็นที่ก่อกำเนิดสายน้ำชีวิตพืชและสัตว์ที่หลากหลาย อีกทั้ง เป็นที่พึ่งพิงและให้ประโยชน์แก่มนุษย์มาแต่โบราณกาล เพราะป่าไม้ช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศ กำบังลมพายุ ป้องกันบรรเทาอุทกภัย ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน เป็นเสมือนเขื่อนธรรมชาติที่ป้องกันการตื้นเขินของแม่น้ำลำคลอง เป็นแหล่งดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และเป็นโรงงานผลิตออกซิเจนขนาดใหญ่ เป็นคลังอาหารและยาสมุนไพร และป่าไม้ยังเป็นแหล่งศึกษาวิจัยและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ นอกจากนี้ ในผืนป่ายังมีสัตว์ป่านานาชนิดซึ่งมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในหลายลักษณะ ได้แก่ การรักษาสมดุลของระบบนิเวศ การควบคุมปริมาณสัตว์ป่าให้อยู่ในภาวะสมดุล การช่วยแพร่พันธุ์พืช การควบคุมแมลงศัตรูพืช เป็นปุ๋ยให้กับดินในป่า เป็นต้น แต่ปัจจุบันป่าไม้ถูกทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย สถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๕ จากการสำรวจของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร พบว่า พื้นที่ป่าประเทศไทยน่าจะเหลืออยู่ ๑๗๑,๕๘๖ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณร้อยละ ๓๓ ของพื้นที่ที่ดินประเทศไทย เมื่อเทียบกับเนื้อที่ป่าเมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมาจะมีเนื้อปาลดลงไปถึงร้อยละ ๕๐ ของที่เคยมี ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีประเทศไทยทำลายป่าไปในพื้นที่ ๑/๓ ของเนื้อที่ประเทศไทย ประมาณ ๑๕๕,๘๘๕ ตารางกิโลเมตร หรือ เท่ากับ ๕๖ เท่าของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โดยในช่วงปี ๒๕๐๔-๒๕๒๕ มีพื้นที่ป่าหายไปมากที่สุดหลังจากเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ และการสัมปทานป่าไม้และไม่มีการป้องกันการบุกรุกตามมา พื้นที่ป่ายังลดลงอย่างต่อเนื่อง แต่ปัจจุบัน เนื้อที่ป่าไม้ในประเทศไทยน่าจะมีแนวโน้มสูงขึ้น ประมาณ ๓% ของเนื้อที่ประเทศไทยจากสถิติในช่วง ๒๕๔๙-๒๕๕๒ เมื่อพิจารณาในพื้นที่จังหวัดต่างๆ พบว่า มีจังหวัดที่ยังมีเนื้อที่ปาลดลงมาก (เกิน ๕% ของเนื้อที่จังหวัด ได้แก่ จังหวัด

สตูล ตาก แพร่ นครพนม ตราด ประจวบคีรีขันธ์โดยเฉพาะจังหวัด ตาก และน่าน เป็นพื้นที่รับน้ำของเขื่อนภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งมีผลต่อการชะลอน้ำท่าจากพายุฝนที่จะไหลลงเขื่อนอย่างรวดเร็ว และป้องกันการกัดเซาะหน้าดินลงอ่างเก็บน้ำ ที่น่าจะมีผลต่ออุทกภัยในปี ๒๕๕๔

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จังหวัดน่าน พบว่าจังหวัดน่านมีพื้นที่ทั้งหมด ๗.๖ ล้านไร่ เป็นพื้นที่ประกาศเขตป่าตามกฎหมาย(อ้างอิงตาม พ.ร.บ.ป่าสงวน ปี ๒๕๐๗) ๖.๔ ล้านไร่ คิดเป็น ๘๕% ปัจจุบันพื้นที่ป่าลดลงเหลือ ๖๔% และเป็นการลดลงในรอบ ๑๐ ปี ถึง ๑๐% ขณะเดียวกันสถานการณ์การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา เฉลี่ยปีละ ๙๐,๐๐๐ ไร่ และมีความรุนแรงใน ๔ อำเภอที่มีการลดลงในพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ อำเภอปัว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอแม่จริม และอำเภอบ่อเกลือ พื้นที่ทั้งหมด และป่าของจังหวัดน่านเป็นป่าต้นน้ำของแม่น้ำน่านและแม่น้ำยม ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเนื่องจากจังหวัดน่านเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญของประเทศ สถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จังหวัดน่าน ได้มีการใช้ทรัพยากรมากจนเกิดความวิตกว่าจะส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรในอนาคต

๕.๑.๔ การอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท

การอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถประยุกต์สามารถประยุกต์ให้สัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ทฤษฎีกฎธรรมชาติ ๕ ประการ หรือนิยาม ๕ คือ (๑)อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิ โดยเฉพาะเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ (๒) พินนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุ์กรรม (๓) จิตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต (๔) กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการให้ผลของการกระทำ (๕) ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และความเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน

กฎแต่ละข้อสามารถประยุกต์สัมพันธ์เชื่อมโยงพฤติกรรมของมนุษย์ และที่สำคัญการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนสามารถสรุปใช้กับหลักไตรสิกขา ๓ คือ ศีล ใช้ในการควบคุมพฤติกรรม สมาธิ การฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต ทำให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และปัญญา การฝึกอบรมด้านปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และวางแผนทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หลักธรรมที่ใช้ในการอนุรักษ์ได้สรุปประกอบด้วย

๑. หลักศีล ๕ หรือเบญจศีล ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษา กายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และเป็น

หลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

๒. อริยสัจ ๔ ความจริงอย่างประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้เป็นพระอริยะ มี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค คำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ เป็นคำสอนที่สำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชี้ทางออกจากทุกข์ทั้งกายและจิตซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้รวมทั้งเป็นหลักธรรมที่สามารถสืบค้นหาทางออกจากปัญหาต่างๆ รวมทั้งเรื่องการอนุรักษปา

๓. มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง หรือข้อปฏิบัติที่เป็นกลางๆ เพื่อให้ถึงความดับทุกข์ด้วยปัญญา คือการดำเนินชีวิตที่ดีเพื่อกำหนดรู้ทุกข์และปัญหาแห่งทุกข์ พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดหลักทางสายกลางเพื่อให้ปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อย่นย่อแล้วเรียกว่า “ไตรสิกขา” ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

๔. เมตตาธรรม การแผ่ความรักและการเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นความรักที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน

๕. สันโดษ การบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยปัญญาโดยการรู้จักประมาณตน มีความสมเหตุสมผล สร้างความสมดุลและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต

๖. อิทัปปัจจยตา ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันของเหตุและผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผล และเมื่อเหตุดับผลก็ดับคือเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ ไม่มีสิ่งนี้ย่อมไม่มีเพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

๗. กตัญญูตเวที รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรารวมทั้งธรรมชาติป่าไม้ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวที คือ การตอบแทนคุณ เช่นยอมรับว่าธรรมชาติมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ จึงควรหาทางตอบแทนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยการไม่ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

๕.๑.๕ การใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธักเมืองน่าน

มูลนิธักเมืองน่านได้ประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท กับประเพณีความเชื่อท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยใช้พลังชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและสร้างความตระหนักสาธารณะ ประยุกต์ประเพณีการบวชป่าสืบชะตาน้ำและประกาศเขตป่าชุมชน โดยนำความเชื่อผีเจ้าป่ามาใช้ในการสร้างคุณค่าและยกกระดืบป่าสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม นอกจากการใช้วัฒนธรรมความเชื่อ

ท้องถิ่นเข้ามาจัดการป่า ยังมีการขับเคลื่อนด้านนโยบาย โดยมีความพยายามผลักดันร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน (ภาคประชาชน) รวมถึงรณรงค์สร้างความตระหนักด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน ด้วยการเชื่อมคน เชื่อมใจ เพื่อคุ้มครองป่าใหญ่ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนกับป่า การถ่ายทอดสืบต่อแนวคิด กระบวนการและการจัดการให้คนรุ่นปัจจุบันมีจิตสำนึกและความรู้ในการจัดการด้านทรัพยากรป่าเพื่อส่งต่อไปให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ต่อไป

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าจากการสัมภาษณ์แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท ของมูลนิธิฮักเมืองน่านได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากสื่อต่าง ๆ มากที่สุดคือจากเอกสารแผ่นพับ ไปสเตอร์ของมูลนิธิ ลงลงมาจากโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และวิทยุกระจายเสียง ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้จากผู้นำชุมชน พระสงฆ์ อาจารย์มหาวิทยาลัย มากที่สุด ลงลงมาได้รับข้อมูลจากนักอนุรักษ์ และชาวบ้านด้วยกัน จากคำถามการบูรณาการข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์มาปรับใช้มากที่สุดคือการบูรณาการวิธีการอนุรักษ์ป่าแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ และคำถามที่สำคัญคือการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามได้ให้ข้อมูลที่ใช้มากที่สุด คือ หลักอริยสัจ ๔ ในการแก้ไขปัญหาและ ใช้หลักศีล ๕ ในการควบคุมพฤติกรรมให้ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย จารีตประเพณีของชุมชน ใช้หลักกตัญญูกตเวที ในการสำนึกรู้คุณค่า และคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ ใช้หลักเมตตาธรรม ในการดูแลรักษา ใช้หลักธรรม อิทัปปัจจตา ในการแสวงหาคำตอบถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติและต่อมนุษยชาติและใช้หลักความสันโดษ ในการยับยั้งชั่งใจมีความพอเพียงในการบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการวิจัยเรื่องการศึกษานโยบายแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทจะเห็นได้ว่าแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติ เป็นการกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของการเปลี่ยนแปลง มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและต้องเข้าใจแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักของความเป็นจริง มีทัศนคติที่ถูกต้องว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ดีมนุษย์ต้องมีการบริหารจัดการตัวเองเสียก่อน และที่สำคัญแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนาบนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง

กับธรรมชาติที่ ซึ่งแท้ที่จริงแล้วพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามกาลเวลา การจัดการปัญหาของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติที่จะทำให้มนุษย์มีทัศนคติแนวคิดในการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สรุปได้ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑. กำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องการใช้อย่างคุ้มค่า ใช้อย่างประหยัดใช้เท่าที่มีความจำเป็น เพื่อให้ทรัพยากรไว้ใช้ได้นานและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากที่สุด และหาวิธีนำทรัพยากรที่ใช้แล้วกลับมาใช้ซ้ำอีก สิ่งของบางอย่างเมื่อมีการใช้แล้วครั้งหนึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ซ้ำได้อีก มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม

๒. ควรมีการพัฒนาคุณภาพประชาชน โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่สนับสนุนการศึกษา ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แก่เยาวชน เพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ เกิดความรักความห่วงใย และให้ความร่วมมืออย่างจริงจังส่งเสริมการศึกษาวิจัย ค้นคว้าวิธีการและพัฒนาเทคโนโลยี มาใช้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศมาจัดการวางแผนพัฒนา การพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ให้มีการประหยัดพลังงานมากขึ้น การค้นคว้าวิจัยวิธีการจัดการ การปรับปรุง พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ และยั่งยืน เป็นต้น

๓. ควรใช้มาตรการทางสังคมและกฎหมาย การขยายกลุ่มเครือข่ายแนวร่วมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการให้ความร่วมมือทั้งทางด้านพลังกาย พลังใจ พลังความคิด ด้วยปลูกจิตสำนึกให้ห่วงใยและรู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาให้คงสภาพเดิม ไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรม เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตในท้องถิ่นของตน การประสานงานเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชน ให้มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้อง คุ้มครอง ปันฟูการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

๔. ควรมีการกำหนดนโยบายและวางแผนทางของรัฐบาล ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อเป็นหลักการให้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่

เกี่ยวข้องยึดถือและนำไปปฏิบัติ รวมทั้งการเผยแพร่ข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ควรเลือกจัดในช่วงเวลาที่ประชาชนส่วนใหญ่มีเวลาว่างจากการทำงาน จะได้สะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างเต็มที่ หน่วยงานภาครัฐและผู้นำชุมชนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแลในการร่วมมือกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕. รัฐบาลจะต้องร่วมมือกับพระสงฆ์และประชาชนในท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการดูแลและป่าไม้ในท้องถิ่นของตนมากกว่าบุคคลภายนอก ควรมีการประสานร่วมมือกันอย่างจริงจังมีการกำหนดนโยบายและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ โดยอาศัยหลักพุทธธรรม ศาสนพิธี เป็นแนวในการอนุรักษ์ป่า โดยภาครัฐสนับสนุนในด้านงบประมาณ

๕.๑.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่า ยังมีประเด็นที่เป็นประโยชน์น่าจะศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ หรือสร้างกรอบแนวคิดที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ถูกต้องชัดเจน และครอบคลุมยิ่งขึ้น ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารสิ่งแวดล้อมด้านป่าไม้ กับความรู้ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของเยาวชนในจังหวัดน่าน

๒. การศึกษาแนวทางการส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืน

๓. ศึกษาวิเคราะห์การจัดการความรู้ท้องถิ่นและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยกลุ่มเครือข่ายมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน

๔. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศึกษากรณีศึกษา : กลุ่มเยาวชนในสถานศึกษาจังหวัดน่าน

๕. ศึกษาวิเคราะห์การปรับตัวของเกษตรกรจังหวัดน่านสู่การเกษตรกรรมทางเลือกตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากรราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยศิลปากรราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากรราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ:

กระทรวงศึกษาธิการ, การสัมมนาทางวิชาการโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดินครั้งที่๒

เรื่องฐานปัญญาไทยในโลกสากล. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓.

_____. ทฤษฎีใหม่ในหลวง:ชีวิตที่พอเพียง. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, ๒๕๔๓.

กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์สำนักสารนิเทศ

กรมป่าไม้, ๒๕๔๔.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. จากธรรมชาติสู่เขตอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร :

กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม. ๒๕๓๘.

เกษมจันทร์แก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ทรัพยากรน้ำและการอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร : ไทพ่นอินเตอร์

แอนด์จำกัด. ๒๕๔๑.

ฉัตรทิพย์นาถสุภาและคณะ. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา. กรุงเทพมหานคร :

บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด , ๒๕๔๑. ๗๑

ชัยอนันต์สมุทวณิช. ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร : สถาบัน

นโยบายศึกษา, ๒๕๔๑.

นิวัติเรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร : เฉลิม

ชาญการพิมพ์, ๒๕๒๔.

ปริญญา นุดาลัยและคณะ. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ

ไทย. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการการสัมมนาเพื่อการอนุรักษ์. ๒๕๓๖.

ประเวศวະสี. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.

_____ .ประชาคมตำบลยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียงศีลธรรมและสุขภาพ.

พิมพ์ครั้งที่๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๑.

_____ .พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสู่ของสังคมไทย.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอ
ชาวบ้าน, ๒๕๓๐.

_____ .พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม.พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอ
ชาวบ้าน, ๒๕๔๐.

_____ .เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.กรุงเทพ
มหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒.

พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ.กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
๒๕๓๓.

พระมหาจรรยาสุทธิญาณโณ. พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่๔. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ.พิมพ์ครั้งที่๑๑.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม.พิมพ์ครั้งที่๑๑. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์.พิมพ์ครั้งที่๑๑. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

_____ .คนไทยกับป่า,พิมพ์ครั้งที่ ๔,กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด,๒๕๓๗.

_____ . การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีม
ทอง, ๒๕๔๒.

_____ . การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด,
๒๕๔๒.

_____ . ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๑

พระไพศาลวิสาโล. เส้นโค้งแห่งความสุข (๑) สดับทุกข์ยุคบริโภคนิยม. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทพิมพ์ดีจำกัด, ๒๕๔๕.

พิทยา Wongkul, บรรณาธิการ. **ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙-๒๐๐๐**. กรุงเทพมหานคร :

โครงการวิทัศน์, ๒๕๔๑.

ภูษณปริยมาโนช. **หลักคิดใหม่กอบกู้เศรษฐกิจไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

ภัคธรรมจำกัด, ๒๕๔๓.

มันทนิยมจินดา. **มนุษย์กับธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

๒๕๓๗.

วิชิตวงศ์ณป้อมเพชร. **วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๔๒.

วิชัย เทียนน้อย, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา,
ม.ป.ป.

วิทยากร เชียงกุล. **ธรรมะแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนได้อย่างไร**. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์บุญญปัญญา, ๒๕๔๓.

สมชาย เดชะพรหมพันธุ์. **ทรัพยากรธรรมชาติและ การอนุรักษ์**. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา.

๒๕๓๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๒

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๓๕.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, **ประมวลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของ**

ไทย, กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๑.

เสฐียรโกเศศ. **ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร: คลัง

วิทยา. ๒๕๒๑.

อดิศักดิ์ทองบุญ, **เปิดตู้พระไตรปิฎก**, ในเก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก, กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

อำนาจ เจริญศิลป์. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : สำนัก

พิมพ์โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๔.

๑.๒.๒ บทความ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. “เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา” ใน **รักษาน่าน, น่าน : ศูนย์การ**

เรียนรู้และบริการวิชาการเครือข่ายแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗: ๕๖.

จุไรรัตน์แสนใจรักษ์ “สรุปสัมมนาพุทธศาสตร์ประเทศไทย๑๙๙๙-๒๐๐๐”,ใน**พุทธศาสตร์**

ประเทศไทย๑๙๙๙-๒๐๐๐,กรุงเทพมหานคร:โครงการวิถิตศน์,๒๕๔๑ : ๒๐๙.

เทียนชัยวงศ์ชัยสุวรรณ. “ประเทศ :พุทธศาสตร์ในการเผชิญวิกฤติโลก”,ใน**พุทธศาสตร์**

ประเทศไทย๑๙๙๙-๒๐๐๐, กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถิตศน์,๒๕๔๑ : ๑๓๗.

ภูษณปริมาโนช. “ทฤษฎีใหม่ในหลวงรากฐานระบบเศรษฐกิจ๒ทาง”.ใน**ทฤษฎีใหม่ในหลวง:**

ชีวิตที่พอเพียง,กรุงเทพมหานคร:ร่วมด้วยช่วยกัน, ๒๕๔๒:๑๙๔-๒๐๒. ๗๖

พระมหาสุทินอุชฺชลินโท. “ธรรมะ :พุทธปัจจัยในงานพัฒนา”. **พุทธจักร**.ปีที่๔๘ฉบับที่๕

(พฤษภาคม),๒๕๓๗ : ๒๔-๒๖

พุทธทาสภิกขุ. “ธรรมะในฐานะเครื่องมือแก้ปัญหาเศรษฐกิจ”.**เสขิยธรรม**.ปีที่๖๕เล่ม๓-๔

(สิงหาคม-พฤศจิกายน),๒๕๔๐ : ๒๘-๘๓

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. “โครงการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจ

พอเพียง”. **วารสารศูนย์บริการวิชาการ**. ปีที่๑๑ฉบับที่๑ (มกราคม-มีนาคม),

๒๕๔๖:๔-๓๐

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, **พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ**, รายงานการวิจัย

มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์,

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๓๔.

นางสาวอัมพรจันทร์ตัน, **ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติตนดั่งดั่งกับการบรรลุลิธรรมใน**

พระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๐.

บุษบา ภู่งกุล, **การศึกษาพฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความรู้ ทศนคติ และการมีส่วนร่วมใน**

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนในหมู่บ้านป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี

อำเภอวัฒนานคร จังหวัดปราจีนบุรี,วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิต

วิทยาลัย:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๓๕

ประสพสุข พันธุ์ประยูร, **บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ ใน**

จังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย,รายงานการวิจัยสถาบันวิจัยสถาบันวิจัย,

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๓๕.

พระครูสิทธิกิจจาภรณ์ (เสริมกตกิจฺโจ). **โศสานิกถดงค์ในพุทธศาสนา, ศึกษากรณีหลวงพ่อ
เกษมเขมโก, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.**

พระมหาศิริวัฒน์อริยมณี, **การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในระพุทธศาสนา.**
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร, **พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร
มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.**

พระบูรณภรณ์ บริบูรณ์, **ป่าไม้ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน :**
**ศึกษากรณีความเชื่อของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้จังหวัดน่าน, วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗.**

ไพฑูรย์ ปานประชา. **แบบเรียนพระพุทธศาสนา ๒.กรุงเทพมหานคร : ฟรีเมียร์บุ๊คส์จำกัด,
๒๕๔๐.**

ภัทรพร สิริกาญจน์, **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติแนวคิดและบทบาทของ
พระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน. งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดี
ศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘.**

ลาวัณย์ อินทราวัณ, **ความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ ทศนะคติและการมีส่วน
ร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชาวบ้านแม่สอย ตำบลแม่สอย อำเภอ
จอมทอง จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.**

๑.๒.๔ สืออิเล็กทรอนิกส์

ศศิน เฉลิมลาภ เลขานุการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร, **รายงานสถานการณ์ป่าไม้ประเทศไทย,
[ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.seub.or.th> [๑๕ ก.ค. ๒๕๕๗].**

๑.๒.๕ สัมภาษณ์

นายชูศิลป์ สารรัตน์, กรรมการมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นายเปล่ง มะโนวรรณ, กรรมการมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นายมนี มณเฑียร, กรรมการมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นายเสวียน ส่องรีขวา, กรรมการมูลนิธิอีกเมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นายสำรวย ผัดผล, ประธานมูลนิธิอีกเมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นายสำเร็จ แก้วเทพ, กรรมการมูลนิธิอีกเมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นางบัวตอง ธรรมมะ, กรรมการมูลนิธิอีกเมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นางบุญมี ผัดผล, กรรมการมูลนิธิอีกเมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

นางเพียรพิศ ยะวิญชาญ, กรรมการมูลนิธิอีกเมืองน่าน, สัมภาษณ์ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๗.

ภาคผนวก (ก)
บทความวิจัย

แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท Forest conservation guidelines with The Theravada Buddhist teachings

พระครูพิพิธจรรณม,ดร.และคณะ^๑

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลก จังหวัดน่าน และเพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงเอกสารใช้ข้อมูลปฐมภูมิได้แก่พระไตรปิฎก เอกสาร ตำราวิชาการ รายงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ซึ่งมีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและมีการสัมภาษณ์จัดประชุมกลุ่ม เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิฮักเมืองน่าน ถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่า และการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิ ผลการวิจัยพบว่า

คำสอนเกี่ยวกับเรื่องป่าในพระพุทธศาสนาล้วนสนับสนุนให้บุคคลดำรงชีวิตในทางที่เหมาะสม ไม่ตึงเกินไปและหย่อนเกินไป การดำเนินการทุกอย่างให้คำนึงถึงความพอดีเป็นสำคัญ เช่นบริโภคทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างพอเหมาะ ไม่มากเกินไปเกินพอดีซึ่งปัจจุบันนี้ประเทศไทยกำลังประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมหลายด้าน เนื่องจากมนุษย์บริโภคทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปไม่รู้จักใช้ชีวิตอย่างเหมาะสมและกลมกลืนกับธรรมชาติ มีการตัดไม้ทำลายป่ามากเกินไปกว่าที่ควรจะเป็น ต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เน้นความรักและความเมตตาต่อสรรพสัตว์ ป่าไม้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมไม่เพียงแต่จะห้ามฆ่าสิ่งมีชีวิตเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนการอนุรักษ์ มีทัศนคติที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ ไม่ตัดทวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าเราปฏิบัติตามคำสอนแห่งพระพุทธศานามนุษย์ก็จะสามารถลดวิกฤตสิ่งแวดล้อมได้

การอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม คือ การปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อยเพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพราะหากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์และ

^๑วิชาการหัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ,อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ,คณะวิจัยร่วม, พระครูสุเมธธรรมธาดา, พันเอกเกื้อ ชัยภูมิ, นายภูวเดช สีนทับศาล

สิ่งมีชีวิตทั้งหมดก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย โดยการใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือในการฝึกความเข้าใจและเห็นใจต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่อยู่รอบตัวเราทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็จะถูกดูแลและเอาใจใส่จากมนุษย์ได้อย่างประสิทธิภาพและส่งผลต่อความเจริญและความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมทางสังคมแบบยั่งยืน ซึ่งแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาจากการศึกษาสรุปได้ว่าการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในเบื้องต้นมีการควบคุมความประพฤติด้วยการสร้างวินัยให้กับตนเองและชุมชนด้วยศีล ถ้าทุกคนมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่เราควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกากฎหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา ซึ่งศีล สังฆารมณ์จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐ ชุมชน และศาสนาในการสร้างกติการ่วมกัน และเสริมสร้างปัญญา ให้ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจมีจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ การควบคุมพฤติกรรม ปลูกจิตสำนึก และสร้างภูมิคุ้มกันด้วยปัญญา ถือว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน

หลักธรรมที่ควรปฏิบัติอยู่เบื้องนิตย คือหลักเมตตาธรรม หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักสันโดษ และความกตัญญูทวนเวียนต่อทรัพยากรธรรมชาติ มีความรัก เห็นคุณค่าใช้ประโยชน์แบบพอเพียง ส่วนการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้ครอบคลุมใช้หลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และหลักอภัยทัปปัจจัยตา การพัฒนาทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมใช้หลักธรรมนิยาม ๕ คือ ธรรมนิยาม อุดุนิยาม พีชนิยาม จิตนิยาม กรรมนิยาม และวิธีป้องกันการทำลายทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรสิ่งแวดล้อมใช้หลักศีล ๕

คำสำคัญ: การอนุรักษ์, ป่าไม้, พุทธศาสนาเถรวาท

ABSTRACT

Research on forest conservation tenets of Buddhism. The purposes of this research were: to study the teachings of Theravada Buddhism (the teaching of the Elders) that has set on the wildwood. To study Forest conservation Process of monk the problem of forest in Phitsanulok Province and Nan Province. And to study the way of conservation through the doctrine of Theravada Buddhism. This research is the documentary research. The primary data research documents are used such as the three divisions (Tipitaka) of the Buddhist Canon, including technical documents

reports, theses of those were analyzed documents and interviews with conference groups to find insightful source into the knowledge of the actual experiences of the conservation group of “Hug Muang Nan Foundation” for the conservation process and the principles on conservation of the foundation. The results of this research were:-

The teachings of wild; Buddhism encourages all people to live in a way that works which would be not tight and not too loose. Implementation of all cases, to consider the appropriation is important i.e. the consumption of natural resources and the environment are sufficiently. That is not too much excess. Presently Thailand is experiencing many of the environmental problems. Due to excessive of human consumption on natural resources and the right not to live in harmony with the nature. On the other-hand the deforestation has been a lot more than it should be done. Such above mentioned situations require Buddhist doctrines that emphasize the love and compassion for all living-beings, natural jungle and environment. It can be said that, Not only saying that “do no kill the creatures but also encouragement to have conservation and friendly attitude to the natural forest and environment, not profiting from the exploitation of forest resources, and natural environment should be done too. if we follow the teachings of Buddhism, humans would be able to decrease the environmental crisis.

Forest conservation and environmental nature is developed to create prosperity in the use of forest resources and wildlife wisely, by using the least to the greatest advantage. If the environment in a normal innocent. Human life and all living beings refreshing to find happiness by using the Buddhist Doctrines As a training tool for understanding and sympathy for the social environment around us those all the living and non-living can be achieved care and attention from humankind effectively; It is productive the social sustainable growth and integrity that approaches to forest conservation with the Buddhist teachings.

The study can be concluded that that; Forest sustainable conservation is used threefold training i.e. morality, meditation, and wisdom by the initial behavioral discipline themselves and their communities with the precepts. If everyone has knowledge, good understanding of the natural resources and the environment as it should be, then we

need to create rules or discipline of mutual benefit. Both verbal and physical behavior which will be ruled and punished those who violate. It must be a partnership between the state and religious communities together to create such rules. And strengthen intelligence should Provide the community with cognitive awareness of conservation too. It can be said behavioral control, cultivating awareness and wisdom is the sustainable natural conservation definitely.

The Buddhist principles that should be practiced in daily life are the principle of Compassion, the Middle path, contentment and gratitude to natural resources in love esteem and sufficient using. The main environmental issues to be solved with the Four Noble Truth i.e. the suffering, the cause of the suffering, the cessation of suffering, and the way to lead to the cessation of suffering and the Law of Dependent Arising. The development of Forest Resources and Environment can be used the Five Laws of the Dhamma i.e. 1) Utu-niya:ma (physical laws) 2) Bijaniya:ma (biological laws) 3) Citta-niya:ma (psychic laws) 4) Kamma-niya:ma (moral laws) and 5) Dhamma-niya:ma (the general laws of cause and effect) and action to prevent the destruction of forest resources and environmental resources can be used the Five Precepts.

Keywords: conservation, timber, Theravada Buddhist

ความเป็นมา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์แกสิ่งมีชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม ช่วยรักษาสมดุลของสภาพอากาศ ต้นน้ำลำธาร ความชุ่มชื้น เพื่อเกื้อกูลแก่ทรัพยากร ธรรมชาติอื่นๆ ทั้งดิน น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมพืชพรรณและสัตว์ป่า อีกทั้งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ได้บริโภคใช้สอย การที่มีป่าไม้จำนวนมากเท่ากับว่าจะช่วยทำให้ทรัพยากรอื่นๆ เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามมา แต่ในทางตรงข้ามหากป่าไม้ลดจำนวนลง ความสมดุลทางทรัพยากรธรรมชาติก็จะลดลงตามมา ป่าไม้จึงมีความสำคัญอย่างมากโดยเฉพาะในประเทศไทยมีป่าไม้นานาพันธุ์แตกต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศในแต่ละภูมิภาค และถือว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคสำหรับ

มนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม ถ้าป่าไม้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น สัตว์ป่า ดิน น้ำ อากาศ ฯลฯ และ จะส่งผลไปถึงดินและแหล่งน้ำด้วย เพราะเมื่อเผาหรือถางป่าไปแล้ว พื้นดินจะโล่งขาดพืชปกคลุม เมื่อฝนตกลงมาก็จะชะล้างหน้าดินและความอุดมสมบูรณ์ของดินไป เมื่อขาดต้นไม้คอยดูดซับน้ำ วัฏน้ำก็จะไหลป่าท่วมบ้านเรือน และที่ลุ่มในฤดูน้ำหลากพอถึงฤดูแล้งก็ไม่มีน้ำซึมได้ดินไว้หล่อเลี้ยง ต้นน้ำลำธารทำให้แม่น้ำมีน้ำน้อย ส่งผลกระทบต่อมาถึงระบบเศรษฐกิจและสังคม สถานการณ์ ผืนป่าที่ลดน้อยลงเป็นผลมาจากจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วความต้องการใช้ประโยชน์จากผืนป่าจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามมา จึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าไม้ เพื่อบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ลักลอบตัดไม้ขายให้โรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การสร้างถนนผ่านพื้นที่ป่า โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ของไทย จึงมีเนื้อที่ลดลงตามลำดับ ผลเสียที่ตามมาคือทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารมีปริมาณน้ำน้อยลง เกิดภาวะแห้งแล้ง โดยเฉพาะในฤดูฝนหากปราศจากป่าคอยดูดซับน้ำ น้ำฝนจะชะล้างหน้าดิน เกิดภาวะน้ำหลากและน้ำท่วมในพื้นที่ต่างๆ นอกจากนี้ ปริมาณต้นไม้ที่น้อยลงส่งผลให้ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในอากาศถูกนำไปใช้ได้น้อยลง เกิดภาวะโลกร้อน (Greenhouse) และภาวะเรือนกระจก(Effect)

ในมุมมองของพุทธศาสนา ป่าเป็นที่อยู่ตามธรรมชาติที่บริสุทธิ์และสงบเหมาะแก่ผู้แสวงหาความสงบ วิเวก หากเราศึกษาในพุทธประวัตินั้น จะพบว่า พระพุทธองค์ทรงใช้พระชนม์ชีพส่วนใหญ่อยู่กับธรรมชาติในป่าเป็นส่วนมาก หรือที่เรียกสรุปกันว่า พระองค์ประสูติในป่า ตรัสรู้ในป่า แสดงธรรมส่วนมากก็ในป่า และเสด็จดับขันธปรินิพพานก็ในป่า ในครั้งพุทธกาลจนกระทั่งปัจจุบันนี้ยังมีพระภิกษุอยู่กับป่า หรือที่หลายคนมักเรียกว่า พระป่า ที่นอกจากจะเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามพุทธบัญญัติแล้ว ก็ยังได้ร่วมกับสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วยป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าอีกด้วย ซึ่งวัดที่อยู่ในป่าจะช่วยปลูกฝังให้มนุษย์รักษาธรรมชาติได้ดีพระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งหมด แต่ที่ผ่านมานี้ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิถีการดำรงทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว่ นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น

เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลก ทั้งปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตาม ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะได้ทบทวนทัศนคติของตนต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะสามารถกำหนดเป้าหมายในการดำรงชีพได้เหมาะสมสอดคล้องกับธรรมชาติและไม่กลายเป็นผู้ทำลายล้างธรรมชาติไปอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์และหยุดยั้งการทำลายล้างธรรมชาติก่อนที่จะสายเกินไป ในศตวรรษที่ ๒๐ นี้ ได้มีเสียงเรียกร้องดังก้องมากยิ่งขึ้นให้มนุษย์กลับมาพิจารณาโลกและถนนสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดังในบทความ เรื่อง “The Land Ethics” ที่เน้นถึงจริยธรรมซึ่งครอบคลุมทั้งมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ^๒ คือ (๑) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ (๒) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ต่อสังคม (๓) จริยธรรมระหว่างมนุษย์ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์เอง ซึ่งยังไม่ได้พัฒนาและขาดหายไปหรือถูกละเลย เมื่อพิจารณาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วครอบคลุมไม่เพียงแต่ มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมแต่รวมไปถึงมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอีกด้วยซึ่งปัจจุบันวิถีคิดและทัศนคติแบบพระพุทธศาสนาได้รับความสนใจมากขึ้นในกลุ่มขององค์กรพัฒนาต่างๆ ในอนาคตกระแสความคิดแบบนี้อาจขยายตัวอย่างกว้างขวางมากขึ้น แนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ ที่ประยุกต์หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนามาใช้โดย ผสมผสานกับ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นแนวทางหนึ่งที่มีความน่าสนใจ เพราะคนไทยยึดถือศาสนาอย่างดี ความศรัทธาในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะสามารถสร้างจิตสำนึกที่ดีให้เกิดทั้งในส่วนบุคคลและชุมชนให้กันมาช่วยกันอนุรักษ์ป่า ก่อนที่จะตอบว่า พระพุทธศาสนามีส่วนร่วมและมีวิธีการช่วยแก้ไขปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ป่าอย่างไร

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสภาพปัญหาของป่าไม้ในประเทศไทยโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดน่านและจังหวัดพิษณุโลก ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท และของพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ป่าในภาคเหนือของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิกมัญญานานเพื่อทำความเข้าใจการบริหารจัดการ ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่า รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าต่อไป

^๒ Leopold, A. “The Land Ethics in a Sand Almanac County”, New York: Ballantine Books, (1 September 1970): p. 47.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท

วิธีดำเนินการศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัยมีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

๑. ชนิดการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสัมภาษณ์เชิงลึก
๒. ศึกษาข้อมูลจากคำสอนของพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับป่าในคัมภีร์พระไตรปิฎกและเอกสารงาน วิจัยที่เกี่ยวข้อง วิจัยภาคสนามโดยการสัมภาษณ์กลุ่มชักเมื่อนานที่มีผลงานในการอนุรักษ์ป่า เพื่อประกอบในเนื้อหา มีลำดับขั้นตอนต่อไปนี้
 - ๒.๑ ขั้นรวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ
 - ๒.๒ สัมภาษณ์ ตัวแทนกลุ่ม ชักเมื่อนาน เพื่อเก็บข้อมูล
 - ๒.๓ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล จัดเรียงเรียงข้อมูลวิจัยที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์
 - ๒.๔ จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เสนอต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ผลการการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (Mix Research) โดยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร(Document Research) คัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสาร ตำราวิชาการ รายงานวิจัย วิตยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ และข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพซึ่งมีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและมีการสัมภาษณ์จัดประชุมสัมมนา (Focus Group) เพื่อหาข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิชักเมื่อนานโดยได้เชิญกรรมการบริหารมูลนิธิ จำนวน ๒๕ คน และแจกแบบสอบถามเครือข่ายภาคีนักอนุรักษ์ป่าจำนวน ๖๐ รูป/คน สัมภาษณ์ ถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่า ปัญหา อุปสรรค และการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิ ประกอบในการดำเนินการวิจัย สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. คำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้เน้นถึงการพึ่งพาอาศัยกันสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือความรู้สึกที่ติงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่ติงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่าความกตัญญูซึ่งความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้นแต่ท่านให้มีแม้ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วยที่สำคัญมองเห็นธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมชีวนำชื่นชมความงามและมีความสุขกับธรรมชาติเห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมกฎของธรรมชาติอันเดียวกันกับตนจะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกัน มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาของมนุษย์ท่าทีเหล่านี้จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อมพลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิตข่มเหงรังแกเอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตรความเกื้อกูลและอยู่ร่วมกันด้วยดีพระพุทธศาสนาสอนให้รู้คุณแม้แต่พืช นอกจากความรู้สึกที่เห็นคุณค่าของกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกันแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต ความเมตตานี้เองถือเป็นความรู้สึกที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยการมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเป็นสรรพสัตว์ผู้อยู่ ร่วมโลก และต้องมีความเข้าใจหลักความเป็นจริงทางธรรมชาติตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งถือเป็นสภาวะธรรมของธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องในการพัฒนาตนเอง และแนวทางพระพุทธศาสนายังมองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติถือเป็นองค์ประกอบในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์ หมายความว่าพระพุทธศาสนา มองธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาเรียนรู้ตนเอง กล่าวคือการจะพัฒนาคนให้มีจิตใจที่เจริญงอกงาม และ ยังให้ความสำคัญกับป่าไม้สรุปได้ ดังนี้

๑.๑ ป่าไม่มีความสำคัญต่อมนุษย์มาช้านานทั้งอำนาจคุณประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ และ สร้างความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อมคือความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปของธาตุทั้ง ๔ ธาตุดินมีอินทรียวตฤสมบุรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นานาชนิดธาตุน้ำมีเพียงพอแก่ การอุปโภคบริโภคของสรรพชีวิตในบริเวณนั้นและใกล้เคียงธาตุไฟมีอุณหภูมิพอเหมาะแก่สัตว์ นานาชนิดและพืชนานาชนิดในผืนป่านั้นมีส่วนป้องกันไฟป่าได้ถ้ามีความชุ่มชื้นเพียงพอธาตุลม อากาศมีการหมุนเวียนตลอดเวลามีส่วนช่วยบรรเทาความรุนแรงอันเกิดแต่วาทภัย

๑.๒ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วนอกจากมองเห็นประโยชน์ดังกล่าวมายังให้ความสำคัญของป่าไม้ในด้านพัฒนามนุษย์อันวยประโยชน์สู่ขั้นพื้นฐานแก่มวลมนุษย์เป็นแหล่งการสร้างนันทนาการสร้างความเพลิดเพลินผ่อนคลายความตึงเครียด

๑.๓ผืนป่าเป็นเสน่ห์อันสงัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมควรแก่การเจริญความเพียรทางจิตแก่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลอันมีกิเลสเป็นต้นเหตุซึ่งสามารถนำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุดคือการเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ

๑.๔ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนาวิธีปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดำรงอยู่บนเกณฑ์ธรรมชาติเพื่อความคงอยู่ของสรรพสิ่งและสันติสุขของสรรพชีวิตบนพื้นโลกตามหลักการนี้จึงเห็นได้ชัดว่าพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยรักษาดูแลป่าไม้พันธุ์ไม้โดยไม่เบียดเบียนรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ป่าไม้พันธุ์ไม้และสรรพชีวิตในผืนป่ารวมทั้งส่งเสริมให้มีการปลูกป่าสร้างสวนป่าเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไป

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่าไม้

พระพุทธศาสนากับความสัมพันธ์กับป่าไม้เริ่มต้นตั้งแต่พระพุทธองค์ทรงประสูติภายใต้ต้นสาละใหญ่ ณ อุทยานลุมพินีซึ่งตั้งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ กับกรุงเทวทหะ ยามนั้นแดดอ่อนดวงตะวันยังไม่ขึ้นตรงศีรษะเป็นวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี ยามนั้นอากาศโปร่ง ต้นไม้ในป่าสาละอุทยานลุมพินีกำลังผลิดอกออกในอ่อน ดอกไม้บานาพรณ กำลังแบ่งบาน ส่งกลิ่นเป็นที่จำเริญใจครั้นยามสามของวันเพ็ญ เดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้หลุดตรัสมาสัมผัสโพธิญาณ ภายใต้ร่มพระศรีมหาโพธิ์ ภายในป่า สาละ ใกล้แม่น้ำเนรัญชรา ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธครั้น วันเพ็ญเดือน ๘ สองเดือนภายหลังจากพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระพุทธองค์เสด็จมาถึงบริเวณป่าสาละอันร่มรื่น ณ อุทยานมฤคทายวันหรืออิสิปตนมฤคทายวัน ทางทิศเหนือใกล้เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ณ ที่นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาภิกษุครั้งแรก คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ พระรัตนตรัยเกิดครบบริบูรณ์ครั้งแรกในโลกนี้ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เมื่อพระพุทธเจ้ามีพระชนมายุ ครบ ๘๐ พรรษาได้เสด็จถึงสาละวันอุทยานหรือสวนป่าไม้สาละของ มัลลกะษัตริย์ ใกล้เมืองกุสินารา แคว้นมัลลกะ เป็นเวลาใกล้ค่ำของวันเพ็ญ เดือน ๖ วันสุดท้ายก่อนการกำเนิดพุทธศักราช พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้พระอานนทีปลูลาดที่บรรทมระหว่างต้นสาละใหญ่ ๒ ต้น ทรงเอนพระวรกายลงโดยหันพระเศียรไปทางทิศเหนือ ประทับไสยาสน์แบบสี่เหลี่ยมเป็นอนุฐานไสยาคือการนอนครั้ง

สุดท้ายจนดับขันธปรินิพพานป่าไผ่จึงมีความสัมพันธ์กับ พระพุทธองค์ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน

๓. สภาพปัญหาของป่าไผ่ในประเทศไทย

ป่าไผ่เป็นศูนย์รวมของสรรพชีวิต เป็นที่ก่อกำเนิดสายน้ำชีวิตพืชและสัตว์ที่หลากหลาย อีกทั้ง เป็นที่พึ่งพิงและให้ประโยชน์แก่มนุษย์มาแต่โบราณกาล เพราะป่าไผ่ช่วยรักษาสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศ กำบังลมพายุ ป้องกันบรรเทาอุทกภัย ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน เป็นเสมือนเขื่อนธรรมชาติที่ป้องกันการตื้นเขินของแม่น้ำลำคลอง เป็นแหล่งดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และเป็นโรงงานผลิตออกซิเจนขนาดใหญ่ เป็นคลังอาหารและยาสมุนไพร และป่าไผ่ยังเป็นแหล่งศึกษาวิจัยและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ นอกจากนี้ ในผืนป่ายังมีสัตว์ป่านานาชนิดซึ่งมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในหลายลักษณะ ได้แก่ การรักษาสมดุลของระบบนิเวศ การควบคุมปริมาณสัตว์ป่าให้อยู่ในภาวะสมดุล การช่วยแพร่พันธุ์พืช การควบคุมแมลงศัตรูพืช เป็นปุ๋ยให้กับดินในป่า เป็นต้นแต่ปัจจุบันป่าไผ่ถูกทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย สถานการณ์ป่าไผ่ประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๕ จากการสำรวจของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร พบว่า พื้นที่ป่าประเทศไทย น่าจะเหลืออยู่ ๑๗๑,๕๘๖ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณร้อยละ ๓๓ ของพื้นที่ที่ดินประเทศไทย เมื่อเทียบกับเนื้อที่ป่าเมื่อ ๕๐ ปีที่ผ่านมาจะมีเนื้อปาลดลงไปถึงร้อยละ ๕๐ ของที่เคยมี ในช่วงเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยทำลายป่าไปในพื้นที่ ๑/๓ ของเนื้อที่ประเทศไทย ประมาณ ๑๕๕,๘๘๕ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ป่าหายไปมากที่สุดหลังจากเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ และการสัมปทานป่าไผ่และไม่มี การป้องกันการบุกรุกตามมา พื้นที่ป่ายังลดลงอย่างต่อเนื่องแต่ปัจจุบัน เนื้อที่ป่าไผ่ในประเทศไทยน่าจะมีแนวโน้มสูงขึ้นประมาณ ๓% ของเนื้อที่ประเทศไทยจากสถิติในช่วง ๒๕๔๙-๒๕๕๒ เมื่อพิจารณาในพื้นที่จังหวัดต่างๆ พบว่า มีจังหวัดที่ยังมีเนื้อที่ปาลดลงมาก (เกิน ๕% ของเนื้อที่จังหวัด ได้แก่ จังหวัด สตูล ตาก แพร่ นครพนม ตราด ประจวบคีรีขันธ์โดยเฉพาะจังหวัด ตาก น่าน และพิษณุโลก เป็นพื้นที่รับน้ำของเขื่อนภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งมีผลต่อการชะลอน้ำท่าจากพายุฝนที่จะไหลลงเขื่อนอย่างรวดเร็ว และป้องกันการกัดเซาะหน้าดินลงอ่างเก็บน้ำ ที่น่าจะมีผลต่ออุทกภัยในปี ๒๕๕๔

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่จังหวัดน่าน พบว่าจังหวัดน่านมีพื้นที่ทั้งหมด ๗.๖ ล้านไร่ เป็นพื้นที่ประกาศเขตป่าตามกฎหมาย(อ้างอิงตาม พ.ร.บ.ป่าสงวน ปี ๒๕๐๗) ๖.๔ ล้านไร่ คิดเป็น ๘๕% ปัจจุบันพื้นที่ป่าลดลงเหลือ ๖๔% และเป็นการลดลงในรอบ ๑๐ ปี ถึง ๑๐% ขณะเดียวกันสถานการณ์การลดลงของพื้นที่ป่าไม่ระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา เฉลี่ยปีละ ๙๐,๐๐๐ ไร่ และมีความรุนแรงใน ๔ อำเภอที่มีการลดลงในพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ อำเภอปัว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ อำเภอแม่จริม และอำเภอบ่อเกลือ พื้นที่ทั้งหมด และป่าของจังหวัดน่านเป็นป่าต้นน้ำของแม่น้ำน่านและแม่น้ำยม ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาเนื่องจากจังหวัดน่านเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญของประเทศ สถานการณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จังหวัดน่าน ได้มีการใช้ทรัพยากรมากจนเกิดความวิตกว่าจะส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรในอนาคต

๔. การอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท

การอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถประยุกต์สามารถประยุกต์ให้สัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ทฤษฎีกฎธรรมชาติ ๕ ประการ หรือนิยาม ๕ คือ(๑)อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิจัดโดยเฉพาะเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ (๒) พืชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุ์กรรม (๓) จิตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต (๔) กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ(๕) ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความ เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน

กฎแต่ละข้อสามารถประยุกต์สัมพันธ์เชื่อมโยงพฤติกรรมของมนุษย์ และที่สำคัญการอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนสามารถสรุปใช้กับหลังไตรสิกขา ๓ คือ ศีล ใช้ในการควบคุมพฤติกรรม สมาธิ การฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต ทำให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และปัญญา การฝึกอบรมด้านปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และวางแผนทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หลักธรรมที่ใช้ในการอนุรักษ์ได้สรุปประกอบด้วย

๑) หลักศีล ๕ หรือเบญจศีล ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษา กายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และเป็น หลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติ

๒) อริยสัจ ๔ ความจริงอย่างประเสริฐความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้เป็นพระ อริยะ มี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔เป็นคำสอนที่สำคัญของพุทธ

ศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชี้ทางออกจากทุกข์ทั้งกายและจิตซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้รวมทั้งเป็นหลักธรรมที่สามารถสืบค้นหาทางออกจากปัญหาต่างๆ ร่วมทั้งเรื่องการอนุรักษ์ป่า

๓) มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง หรือข้อปฏิบัติที่เป็นกลางๆ เพื่อให้ถึงความดับทุกข์ด้วยปัญญา คือการดำเนินชีวิตที่ดีเพื่อกำหนดรู้ทุกข์และปัญหาแห่งทุกข์ พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดหลักทางสายกลางเพื่อให้ปฏิบัติได้อย่างชัดเจน ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อเรียบร้อยแล้วเรียกว่า “ไตรสิกขา” ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

๔) เมตตาธรรม การแผ่ความรักและการเจริญความรักในสัตว์หลายทั้งปวง ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นความรักที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน

๕) สันโดษ การบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยปัญญาโดยการรู้จักประมาณตน มีความสมเหตุสมผล สร้างความสมดุลและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต

๖) อิทัปปัจจยตา ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันของเหตุและผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผล และเมื่อเหตุดับผลก็ดับคือเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ ไม่มีสิ่งนี้ย่อมไม่มีเพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

๗) กตัญญูกตเวทิตะ รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรารวมทั้งธรรมชาติป่าไม้ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกตเวทิตะ คือ การตอบแทนคุณ เช่นยอมรับว่าธรรมชาติมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ จึงควรหาทางตอบแทนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยการไม่ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

๕. การใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิสักเมืองน่าน

มูลนิธิสักเมืองน่านได้ประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท กับประเพณีความเชื่อท้องถิ่น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยใช้พลังชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและสร้างความตระหนักสาธารณะ ประยุกต์ประเพณีการบวชป่าสืบชะตาน้ำและประกาศเขตป่าชุมชนโดยนำความเชื่อผีเจ้าป่ามาใช้เป็นการสร้างคุณค่าและยกกระดืบป่าสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนอกจากการใช้วัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่นเข้ามาจัดการป่า ยังมีการขับเคลื่อนด้านนโยบาย โดยมีความพยายามผลักดันร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน (ภาคประชาชน) รวมถึงรณรงค์สร้างความตระหนักด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน ด้วยการเชื่อมคน เชื่อมใจ เพื่อคุ้มครองป่าใหญ่ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนกับป่า การถ่ายทอดสืบต่อแนวคิด กระบวนการและการจัดการให้คนรุ่นปัจจุบันมีจิตสำนึกและความรู้ในการจัดการด้านทรัพยากรป่าเพื่อส่งต่อไปให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ต่อไป

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าจากการสัมภาษณ์แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอน พระพุทธศาสนาเถรวาท ของมูลนิธิฮักเมืองน่านได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จากสื่อต่างๆ มากที่สุดคือจากเอกสารแผ่นพับ โปสเตอร์ของมูลนิธิ ลองลงมาจากโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และวิทยุกระจายเสียง ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้จากผู้นำชุมชน พระสงฆ์ อาจารย์มหาวิทยาลัย มากที่สุด ลองลงมาได้รับข้อมูลจากนักอนุรักษ์ และชาวบ้านด้วยกัน จาก คำถามการบูรณาการข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์มาปรับใช้มากที่สุดคือการบูรณาการวิธีการอนุรักษ์ ป่าแบบต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ และคำถามที่สำคัญคือ การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามได้ให้ข้อมูลที่ใช้มากที่สุด คือ หลักอริยสัจ ๔ ในการแก้ไขปัญหาและ ใช้หลักศีล ๕ ในการควบคุมพฤติกรรมให้ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย จารีตประเพณีของชุมชน ใช้หลักกตัญญูตเวที ในการสำนึกรู้คุณค่าและคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ ใช้หลักเมตตาธรรม ในการดูแลรักษา ใช้หลักธรรม อิทัปปัจจตา ในการแสวงหาคำตอบถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติและต่อมนุษยชาติและใช้หลัก ความสันโดษ ในการยับยั้งชั่งใจมีความพอเพียงในการบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท จะเห็นได้ว่าแนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในมุมมองของพระพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของ กฎธรรมชาติ เป็นการกำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงมนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลงและต้องเข้าใจแนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อม ตามหลักของความเป็นจริง มีทัศนคติที่ถูกต้องว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน มนุษย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ดีมนุษย์ต้อง มีการบริหารจัดการตัวเองเสียก่อนและที่สำคัญแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธ ศาสนาบนแนวทางของความเป็นจริง ต้องรู้ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มองทุกอย่างมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามกาลเวลา การจัดการ ปัญหาของมนุษย์และสิ่งแวดล้อม จะต้องเข้าใจความเป็นจริงตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุก ชัง อนัตตา ถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมของธรรมชาติที่จะทำให้นมนุษย์มีทัศนคติแนวคิดในการอนุรักษ์ ที่ถูกต้อง

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถอภิปรายผลเชิงเสนอแนะได้ดังนี้

๑. กำหนดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีความตระหนักในเรื่องการใช้อย่างคุ้มค่าใช้อย่างประหยัดใช้เท่าที่มีความจำเป็น เพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ได้นานและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากที่สุด และหาวิธีนำทรัพยากรที่ใช้แล้วกลับมาใช้ซ้ำอีก สิ่งของบางอย่างเมื่อมีการใช้แล้วครั้งหนึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ซ้ำได้อีก มนุษย์ต้องเข้าใจการเปลี่ยนแปลง เพื่อการยุติปัญหาในการจัดการสิ่งแวดล้อม

๒. ควรมีการพัฒนาคุณภาพประชาชน โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่สนับสนุนการศึกษา ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แก่เยาวชน เพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ เกิดความรักความห่วงแหน และให้ความร่วมมืออย่างจริงจังส่งเสริมการศึกษาวิจัย ค้นคว้าวิธีการและพัฒนาเทคโนโลยี มาใช้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศมาจัดการวางแผนพัฒนา การพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ให้มีการประหยัดพลังงานมากขึ้น การค้นคว้าวิจัยวิธีการจัดการ การปรับปรุง พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน เป็นต้น

๓. ควรใช้มาตรการทางสังคมและกฎหมาย การขยายกลุ่มเครือข่ายแนวร่วมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการให้ความร่วมมือทั้งทางด้านพลังกาย พลังใจ พลังความคิด ด้วยปลูกจิตสำนึกให้ห่วงแหนและรู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาให้คงสภาพเดิม ไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรม เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตในท้องถิ่นของตน การประสานงานเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชน ให้มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้อง คุ้มครอง ฟื้นฟูการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด

๔. ควรมีการกำหนดนโยบายและวางแนวทางของรัฐบาล ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อเป็นหลักการให้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องยึดถือและนำไปปฏิบัติ รวมทั้งการเผยแพร่ข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จัดกิจกรรมพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ควรเลือกจัดในเวลาที่ประชาชนส่วนใหญ่มีเวลาว่างจากการทำงาน จะได้สะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างเต็มที่หน่วยงานภาครัฐ

และผู้นำชุมชนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมและกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนช่วยกันสอดส่องดูแลในการร่วมมือกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕. รัฐบาลจะต้องร่วมมือกับพระสงฆ์และประชาชนในท้องถิ่นมีสิทธิในการจัดการดูแลป่าไม้ในท้องถิ่นของตนมากกว่าบุคคลภายนอก ควรมีการประสานร่วมมือกันอย่างจริงจังมีการกำหนดนโยบายและดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ โดยอาศัยหลักพุทธธรรม ศาสนพิธี เป็นแนวในการอนุรักษ์ป่า โดยภาครัฐสนับสนุนในด้านงบประมาณ

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ, การสัมมนาทางวิชาการโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดินครั้งที่๒

เรื่องฐานปัญญาไทยในโลกสากล. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๓.

.....ทฤษฎีใหม่ในหลวง:ชีวิตที่พอเพียง. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, ๒๕๔๓.

กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์สำนัก

สารนิเทศกรมป่าไม้,๒๕๔๘.

เกษมจันทร์แก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์,

๒๕๓๗.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ทรัพยากรและการอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร : ไทพ่น

อินเตอร์แอคทีฟจำกัด.๒๕๔๑.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ, รายงานการ

วิจัยมูลนิธิตุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรม

ราชูปถัมภ์,กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๓๔.

ฉัตรทิพย์นาถสุภาและคณะ. ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา.กรุงเทพมหานคร

: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด ,๒๕๔๑.

นิวัติเรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร :

เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘.

ปริญญา นุดาลัยและคณะ.การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ

ไทย. กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการการสัมมนาเพื่อการอนุรักษ์.๒๕๓๖.

ประเวศวะสี. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. **พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีม

ทอง, ๒๕๓๓.

พระมหาจรรยาสุทฺธิญาโณ. **พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๗.

_____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีม

ทอง, ๒๕๔๒.

พิทยาอ่องกุล, บรรณาธิการ. **ยุทธศาสตร์ประเทศไทย ๑๙๙๙-๒๐๐๐**. กรุงเทพมหานคร :

โครงการวิทัศน์, ๒๕๔๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ภาคผนวก (ข)

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

๑.๑ สามารถนำองค์ความรู้จากรายงานการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท” ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน โดยมีการพัฒนาหลักสูตรรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ รายวิชาพระพุทธศาสนาเถรวาทระดับปริญญาโท รายวิชาพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม รายวิชาพระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา ในสาขาวิชาพระพุทธศาสนาซึ่งนิสิตจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามวัตถุประสงค์ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๒ สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลเป็นกรณีศึกษา เป็นข้อมูลในการศึกษาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน มหาวิทยาลัย วัด สถาบันศึกษานอกระบบ ส่งเสริมสนับสนุนเผยแพร่ เพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขององค์กร ภาคเอกชน มูลนิธิ วัด กลุ่มเยาวชนและพระสงฆ์ภิกษุ เป็นต้น

๑.๓ อาจารย์ นักวิชาการ เยาวชน นักศึกษาจากสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยต่างๆ รวมทั้งนิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำข้อมูลการวิจัยไปใช้ศึกษาค้นคว้าอ้างอิงทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นประโยชน์ในการ ศึกษาปลูกฝังแนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

๒.๑ สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หาแนวร่วมด้านการอนุรักษ์ พัฒนาองค์ความรู้ จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบเชื่อมโยงโดยความร่วมมือของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช กับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กรมป่าไม้ สำนักงานป่าไม้ จังหวัดภาคเหนือ (จังหวัดพิษณุโลก แพร่ น่าน พะเยา เป็นต้น) วัด มูลนิธิที่เกี่ยวข้องเป็นต้น

๒.๒ สามารถพัฒนาและต่อยอดโครงการกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้กับหน่วยงานของทางภาครัฐและเอกชน ที่เกี่ยวข้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในต่างจังหวัด และภูมิภาคต่าง ๆ ในประเทศไทย

๒.๓ สามารถนำข้อมูลจากการวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไปเผยแพร่ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้รับรู้และตระหนักถึงผลกระทบที่ตามมาหากหากไม่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้ไว้

๒.๔ สามารถปลูกจิตสำนึกให้กลุ่ม NGO. และบริษัทที่เกี่ยวข้องกับการปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์ ให้มีความรู้ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และหันมาสนับสนุนส่งเสริมฟื้นฟู อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

๓.๑ มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช เพื่อการเรียนรู้มิติที่หลากหลาย

๓.๒ มีการพัฒนาชุดความรู้ที่เป็นตำราหนังสือวิชาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ เพื่อนำไปใช้เป็นองค์ความรู้ด้านประเพณีวัฒนธรรมกับการอนุรักษ์แนวพุทธศาสนา และเป็นคู่มือในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

๓.๓ มีการพัฒนาชุดความรู้ที่เป็นตำราหนังสือวิชาการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปใช้สืบค้น อ้างอิง ในการศึกษาวิจัยของนิสิต นักศึกษา นักวิชาการ ต่อไป

ภาคผนวก (ค)
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางไว้

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ / ทุติยภูมิจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา	ทราบถึงข้อมูล ความเชื่อ ทฤษฎี ประวัติความเป็นมา และหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องป่า	ข้อที่ ๑	สามารถวิเคราะห์ข้อมูล ความเชื่อ ทฤษฎี ประวัติความเป็นมา และหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องป่า
๒. การสำรวจพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดน่าน	ทราบถึงข้อมูลความเชื่อ ทฤษฎี ประวัติความเป็นมา และหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องป่ากระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ที่นำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้ และทราบถึงสภาพปัญหาป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดน่าน	ข้อที่ ๑-๒	สามารถวิเคราะห์ข้อมูล ความเชื่อ ทฤษฎี ความเป็นมา และหลักคำสอนพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องป่า รวมถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ที่นำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาใช้ และทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาป่าไม้ในพื้นที่วิจัย สามารถวิเคราะห์บริบทพื้นที่ข้อมูล สภาพปัญหา และหลักธรรมที่นำมาใช้แก้ปัญหาได้อย่างชัดเจน

๓.การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม/สัมภาษณ์เครือข่ายมูลนิธิ ผู้ที่เกี่ยวข้องและพระสงฆ์ นักอนุรักษ์	ทราบถึงข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิฮักเมืองน่าน จากกรรมการบริหารมูลนิธิ จำนวน ๒๕ คน พร้อมทั้งทีมคณะผู้วิจัย ประชุมสัมมนา Focus Group ได้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นองค์ความรู้จากและประสบการณ์จริง และจากการแจกแบบสอบถามเครือข่ายภาคีนักอนุรักษ์ป่าจำนวน ๖๐ รูป/คน สัมภาษณ์ ถึงกระบวนการอนุรักษ์ป่า ปัญหา อุปสรรค และการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิ ประกอบในการดำเนินการวิจัย ได้ข้อมูลตรงจากพระสงฆ์ นักอนุรักษ์ ๓ รูป (๑) พระธรรมเสนานุวัตร (๒) พระครูพิทักษ์นันทคุณ (๓)พระครูมานัสสีพิทักษ์	ข้อที่ ๑-๒-๓	สามารถวิเคราะห์หลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่า ด้วยเรื่องป่า กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดน่าน และแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท ได้อย่างครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ตั้งเป้าไว้
๔.ข้อเสนอแนะอื่นๆ	ทราบถึงข้อเสนอแนะ แนวคิดแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยมีความตระหนักในเรื่องการใช้อย่างคุ้มค่าใช้อย่างประหยัดใช้เท่าที่มีความจำเป็น เพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ได้ยาวนานและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากที่สุด และหาวิธีนำทรัพยากรที่ใช้แล้วกลับมาใช้ซ้ำอีก สิ่งของบางอย่างเมื่อมีการใช้แล้วครั้งหนึ่งสามารถที่	ข้อที่ ๑-๒-๓	สามารถวิเคราะห์รูปแบบแนวคิด และแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และป่าไม้ได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น โดยความร่วมมือของหลายฝ่าย ทั้ง

	จะนำมาใช้ซ้ำได้อีก และทราบถึง แนวทางการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและป่าไม้แบบยั่งยืนบน พื้นฐานของหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา		ภาครัฐ มูลนิธิ เอกชน และพระสงฆ์
๕.รายงานฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ที่ สามารถตอบวัตถุประสงค์ของ โครงการวิจัย ๓ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาหลักคำสอนของพุทธ ศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า ๒. เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหา ของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกและ จังหวัดน่าน ๓. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ ป่าตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา เถรวาท	ข้อที่ ๑-๒-๓	ทำให้เกิดผลงานการ วิจัยที่มีคุณค่าสามารถ ตอบวัตถุประสงค์ของ การวิจัย รู้ถึงกระบวนการ การอนุรักษ์ป่าของ พระสงฆ์นักอนุรักษ์ รู้ ถึงสภาพปัญหาป่าไม้ ในจังหวัดพิษณุโลก และจังหวัดน่าน รู้ถึง แนวทางการอนุรักษ์ป่า ด้วยหลักคำสอนของ พุทธศาสนา ได้อย่าง ยั่งยืน

ภาคผนวก (ง)
แบบสัมภาษณ์ข้อมูลประกอบการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเชิงคุณภาพ เรื่อง แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทของกลุ่มอนุรักษ์ป่าเมืองน่าน
๒. แบบสอบถามฉบับนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ (๑) ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ (๒) แบบสอบถามความคิดเห็น (๓) ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า
๓. แบบสอบถามฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการเก็บรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ประกอบการวิจัย ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๔. การตอบแบบสอบถามนี้จะไม่มีผลกระทบต่อกันแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ในการใช้เป็นแนวทางอนุรักษ์ป่าต่อไป ข้อมูลในแบบสอบถามจะเป็นความลับทั้งสิ้นและหากแบบสัมภาษณ์นี้มีข้อผิดพลาดประการใดที่เห็นไม่สมควร ก็ให้ถือว่าเป็นดุลพินิจของท่านที่จะสงวนความเห็นนั้นไว้ได้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ☒ ลงใน ☐ หรือกรอกข้อมูลตามความเป็นจริง

๑. ชื่อ-สกุล..... เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง ☐ ภิกษุ/สามเณร

อายุ.....ปีวัน/เวลาที่ให้สัมภาษณ์.....

๒. ระดับการศึกษา

☐ ประถมศึกษาปีที่ ๑-๔	☐ อุดมศึกษา(ปริญญาตรี,โท,เอก)
☐ ประถมศึกษาปีที่ ๖	☐ ไม่ได้ศึกษาในระบบ
☐ มัธยมศึกษา(ม.๑-ม.๖)	☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

๓. อาชีพ

☐ ไม่ได้ประกอบอาชีพ/แม่บ้าน-พ่อบ้าน	☐ ค้าขาย/อาชีพส่วนตัว/เจ้าของกิจการ
☐ รับจ้างทั่วไป	☐ เกษตรกร
☐ ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ/พนักงานของรัฐ	☐ บริษัทเอกชน/โรงงาน
☐ ข้าราชการบำนาญ	☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามความคิดเห็นแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับตามความรู้สึก/ความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ท่านได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากสื่อต่างๆ ต่อไปนี้น้อยแค่ไหน?					
๑.๑ หนังสือพิมพ์					
๑.๒ โทรทัศน์					
๑.๓ วิทยุกระจายเสียง					
๑.๔ เอกสารทางราชการ, แผ่นพับ, โปสเตอร์ของรัฐ					
๑.๕ เอกสาร, แผ่นพับ, โปสเตอร์ของมูลนิธิ, เอกชน					
๑.๖ มีความสนใจข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้					
๒. ท่านได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้จากบุคคลต่อไปนี้เพียงใด?					
๒.๑ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ (ป่าไม้อำเภอ, ป่าไม้จังหวัด)					
๒.๒ เจ้าหน้าที่เกษตร(เกษตรตำบล, อำเภอ, จังหวัด)					
๒.๓ พระสงฆ์					
๒.๔ ผู้นำชุมชน(ผู้ใหญ่บ้าน, กำนัน, อบ.ต.)					
๒.๕ ครู อาจารย์มหาวิทยาลัย					
๒.๖ นักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม					
๒.๗ ชาวบ้านทั่วไป					
๓. ท่านได้นำข้อมูลจากหน่วยงานต่างๆ ต่อไปนี้มาปรับใช้มากน้อยแค่ไหน?					
๓.๑ มีการแนะนำประชาสัมพันธ์ออกต่อในชุมชน					
๓.๒ มีการนำมาประยุกต์ใช้อนุรักษ์ป่าไม้					
๓.๓ มีการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในการอนุรักษ์					
๓.๔ มีการบูรณาการนวัตกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้แบบต่างๆ					
๓.๕ มีการจัดกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้					
๔. ท่านได้นำหลักธรรมต่อไปนี้มาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้มากน้อยแค่ไหน?					

ประเด็น	ระดับความคิดเห็น				
๔.๑ อริยสัจ ๔					
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๔.๒ ศีล ๕					
๔.๓ มัชฌิมาปฏิปทา					
๔.๔ เมตตาธรรม					
๔.๕ สันโดษ					
๔.๖ อิทัปปัจจยตา					
๔.๗ กตัญญูกตเวที					

ส่วนที่ ๓ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

๑. ท่านคิดว่าการอนุรักษ์ป่าไม่สามารถนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ได้หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒. หลักธรรมใดที่ท่านคิดว่ามีความสำคัญมากในการอนุรักษ์ป่า

.....

.....

.....

.....

๓. ท่านเห็นด้วยหรือไม่อย่างไรเกี่ยวกับแนวคิดในการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่า

.....

.....

.....

.....

๔. ปัจจุบันมีปัญหาตัดไม้ทำลายป่ามาก ท่านคิดว่ามีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาอย่างไร

.....

.....

.....

.....

ท่านคิดว่ารูปแบบใดที่สามารถใช้ได้ผลในการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนา

.....

.....

.....

.....

๖. ท่านคิดว่าการอนุรักษ์ป่ากับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กันอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๗. ท่านคิดว่าการปลูกจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ป่าควรใช้หลักธรรมใด

.....

.....

.....

.....

.....

๘. แนวทางในการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มที่ท่านจัดขึ้นประสบความสำเร็จอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๙. การอนุรักษ์ป่าที่ยั่งยืนนั้นต้องทำอะไร แนวคิดหลักการ และวิธีการ

.....

.....

.....

.....

.....

๑๐. หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีจำนวนมากท่านคิดว่าหลักธรรมใดใช้ได้ผลมากที่สุด

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก (จ)
ภาพประกอบการวิจัย

ภาคผนวก (จ)
หนังสือขอเชิญเข้าร่วมประชุม

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ฝ่ายวางแผนและวิชาการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช โทร. ๐-๕๕๒๘ ๗๒๔๕-๖ ต่อ ๑๑๘
ที่ ศธ ๖๑๑๖.๑ (๑) / ๑๕๑ วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๗

เรื่อง ขออนุญาตใช้สถานที่ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่านประชุมสัมมนา

เรียน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติฯ

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติให้บุคคลากรวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช นำโดยพระครูพิพิธจารุธรรม,ดร. และคณะ ทำวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมสนับสนุนบูรณาการหลักคำสอนพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้ ทั้งนี้ในงานวิจัยดังกล่าวมีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ และการสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิอีกเมืองน่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการศึกษาวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตใช้สถานที่ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน(ห้องประกันคุณภาพการศึกษา) จัดประชุมสัมมนา(Focus Group) แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ของมูลนิธิอีกเมืองน่าน ในวันพฤหัสบดี ที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๐๐ น. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี

(พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.)

รักษาการหัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ที่ ศธ ๖๑๑๖.๑ (๑) / ๑๕๒

ฝ่ายวางแผนและวิชาการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๑๗ หมู่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๑๒ กันยายน ๒๕๕๗

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมประชุมสัมมนาแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท

เจริญพร คุณสำรวจ ผัดผล (ประธานมูลนิธิชักเมืองน่าน)

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติให้บุคลากรวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช นำโดย**พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร. และคณะ** ทำวิจัยเรื่อง**“แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท”** ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมสนับสนุนบูรณาการนำหลักคำสอนพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้ ทั้งนี้ในงานวิจัยดังกล่าวมีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิชักเมืองน่าน เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการศึกษาวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จึงเจริญพรมมาเพื่อขอเชิญท่าน และคณะกรรมการบริหารงานมูลนิธิชักเมืองน่านเข้าร่วมประชุมสัมมนาแนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิชักเมืองน่าน ใน**วันพฤหัสบดี ที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น. ณ ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพฯ (ห้องประกันคุณภาพการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

ทั้งนี้ทางคณะผู้จัดประชุมสัมมนาจะเบิกจ่ายค่ายานพาหนะและเบี้ยประชุมให้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี

(พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วิชาการหัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงาน ฝ่ายวางแผนและวิชาการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

โทร. ๐-๕๕๒๘-๗๒๔๕-๖ ต่อ ๑๑๘, ๐๙-๔๖๓๔-๐๘๒๖

๑๖๗

ที่ ศธ ๖๑๑๖.๑ (๑) /๑๕๒

ฝ่ายวางแผนและวิชาการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๑๗ หมู่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง
จังหวัดพิษณุโลก ๖๕๐๐๐

๑๒ กันยายน ๒๕๕๗

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมประชุมสัมมนาแนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท

เจริญพร คณะกรรมการบริหารมูลนิธิอภัยภูเบศร

ด้วยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อนุมัติให้บุคลากรวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช นำโดย**พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร. และคณะ** ทำวิจัยเรื่อง**“แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท”** ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมสนับสนุนบูรณาการหลักคำสอนพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้ ทั้งนี้ในงานวิจัยดังกล่าวมีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลเชิงลึกจากการสัมภาษณ์ การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิอภัยภูเบศร เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการศึกษาวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

จึงเจริญพรมมาเพื่อขอเชิญท่าน และคณะกรรมการบริหารงานมูลนิธิอภัยภูเบศรเข้าร่วมประชุมสัมมนาแนวทางการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิอภัยภูเบศร ใน**วันพฤหัสบดี ที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น. ณ ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพฯ (ห้องประกันคุณภาพการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**

ทั้งนี้ทางคณะผู้จัดประชุมสัมมนาจะเบิกจ่ายค่ายานพาหนะและเบี้ยประชุมให้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านเป็นอย่างดี

(พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

วิชาการหัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ

วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงาน ฝ่ายวางแผนและวิชาการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

โทร. ๐-๕๕๒๔-๗๒๔๕-๖ ต่อ ๑๑๔, ๐๙-๔๖๓๔-๐๘๒๖

ประวัติผู้วิจัยและคณะ

๑. หัวหน้าโครงการวิจัย

- ชื่อ : พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.(จารุวณฺโณ/กวางทอง)
 : PhrakhruPhiphitcharutham,Dr.
- เกิด : ๓๐ กันยายน ๒๕๑๒
- สถานที่เกิด : บ้านบึงเฒ่า ตำบลหนองโสน อำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร
- การศึกษา : นธ.เอก, ปริญญาตรี(๒๕๔๖), พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
 สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ปริญญาโท(๒๕๔๘), การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม),
 มหาวิทยาลัยนเรศวร
 ปริญญาเอก(๒๕๕๓), ศาสตราจารย์บัณฑิต(ศน.ด.),
 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำสาขาศาสนาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
 รักษาการหัวหน้าฝ่ายวางแผนและวิชาการ
 เลขาธิการกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดบึงเฒ่า เลขที่ ๕๕ หมู่ ๕ ตำบลหนองโสน อำเภอสามง่าม
 จังหวัดพิจิตร รหัสไปรษณีย์ ๖๖๑๔๐
- ที่ติดต่อสถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 เลขที่ ๒๑๗ หมู่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง
 จังหวัดพิษณุโลก รหัสไปรษณีย์ ๖๕๐๐๐
 โทรศัพท์.๐๘-๑๔๗๔-๑๕๘๘
 E-mail : pj_towd@hotmail.com

ประวัติคณะผู้วิจัย

๒. นักวิจัยร่วม

ชื่อ	:	พระครูสุมนต์ธรรมธาดา
	:	PhrakhruSumondhammatada
เกิด	:	วันที่ ๑๙ เดือน กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖
สถานที่เกิด	:	บ้านครองกระจง ตำบลคลองกระจง อำเภอสุวรรณคิโลก จังหวัดสุโขทัย ๖๔๑๑๐
การศึกษา	:	นธ.เอก, ปริญญาตรี (๒๕๕๒), พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปริญญาโท (๒๕๕๔), พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปริญญาเอก (กำลังศึกษา), พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.), มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	:	อาจารย์ประจำสาขาศาสนาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	:	วัดคลองกระจง ตำบลคลองกระจง อำเภอสุวรรณคิโลก จังหวัดสุโขทัย ๖๔๑๑๐
ที่ติดต่อสถานที่ทำงาน	:	วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๒๑๗ หมู่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก รหัสไปรษณีย์ ๖๕๐๐๐ โทรศัพท์.๐๘-๑๘๐๖-๔๓๗๒

ประวัติคณะผู้วิจัย

๓. นักวิจัยร่วม

- ชื่อ : พันเอกเกื้อ ชัยภูมิ
: Colonel KeuxChayaphumi
- เกิด : วันที่ ๒๒ เดือน กันยายน ๒๔๘๕
- สถานที่เกิด : บ้านวังน้ำต้น ตำบลหินซ็อน อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี
รหัสไปรษณีย์ ๑๘๑๑๐
- การศึกษา : นธ.เอก, ป.ธ.๙ สำนักเรียนวัดมหรณพาราม กรุงเทพมหานคร
ปริญญาโท, สาขาบาลีสันสกฤต, (อินเดีย)
ปริญญาเอก (กำลังศึกษา), พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.),
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ตำแหน่งปัจจุบัน : ที่ปรึกษาผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
อาจารย์ประจำสาขาศาสนาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๔๙/๒ หมู่ ๘ แขวงบางแวก เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
รหัสไปรษณีย์ ๑๐๖๐๐
- ที่ติดต่อสถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๒๑๗ หมู่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง
จังหวัดพิษณุโลก รหัสไปรษณีย์ ๖๕๐๐๐
โทรศัพท์. ๐๘-๕๒๗๒-๔๓๓๖

ประวัติคณะผู้วิจัย

๔. นักวิจัยร่วม

- ชื่อ : นายภูวเดช สิ้นทับศาล
: Mr. PhuwadetSintabsan
- เกิด : วันที่ ๑๕ เดือน พฤษภาคม ๒๕๒๐
- สถานที่เกิด : บ้านหนองทอง ตำบลวังหินลาด อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น
รหัสไปรษณีย์ ๔๐๑๓๐
- การศึกษา : นธ.เอก, ป.ธ. ๑-๒, สำนักเรียนวัดศิริธรรมิกาวาส
ปริญญาตรี (๒๕๔๗), พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
สาขาวิชาศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาโท (๒๕๕๒), ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.),
สาขาวิชา ปรัชญา มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ปริญญาเอก (กำลังศึกษา), พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.),
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำสาขาศาสนาปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขานุการกรรมการบริหารหลักสูตร สาขาปรัชญา
ผู้ช่วยเลขานุการกรรมการบริหารศูนย์บัณฑิตศึกษา
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๒๐/๑ หมู่ ๔ ตำบลวังตะคร้อ อำเภอบ้านด่านลานหอย
จังหวัดสุโขทัย รหัสไปรษณีย์ ๖๔๑๔๐
- ที่ติดต่อสถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๒๑๗ หมู่ ๖ ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง
จังหวัดพิษณุโลก รหัสไปรษณีย์ ๖๕๐๐๐
โทรศัพท์. ๐๘-๕๖๘๐-๖๘๙๙
E-mail : phuwadet@gmail.com

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ ชื่อโครงการ หัวหน้าโครงการ	MCU RS 610757037 แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร. คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโทรศัพท์.๐๘-๑๔๗๔-๑๕๘๙ E-mail : pj_towd@hotmail.com
ความเป็นมาและความสำคัญ	การวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาสภาพปัญหาของป่าไม้ในประเทศไทยโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดน่านและจังหวัดพิษณุโลก ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท และของพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ โดยเฉพาะการอนุรักษ์ป่าในภาคเหนือของกลุ่มอนุรักษ์ป่ามูลนิธิตักมืองน่านเพื่อทำความเข้าใจการบริหารจัดการ ปัญหาและอุปสรรคในการอนุรักษ์ป่า รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าต่อไป
วัตถุประสงค์โครงการ	๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่า ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ และสภาพปัญหาของป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดน่าน ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ป่าตามหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท
ผลการวิจัย	๑) คำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทที่ว่าด้วยเรื่องป่าพระพุทธศาสนาองสรพสี่งเป็นผู้อยู่ร่วมโลก และต้องมีความเข้าใจหลักความเป็นจริงทางธรรมชาติตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งถือเป็นสภาวะธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องในการพัฒนาตนเองและแนวทางพระพุทธศาสนายังมองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติถือเป็นองค์ประกอบในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์ หมายความว่าพระพุทธศาสนาองธรรมชาติเป็นอุปกรณในการศึกษาเรียนรู้ตนเอง กล่าวคือการจะพัฒนาคนให้มีจิตใจที่เจริญออก

งาม และยังให้ความสำคัญกับป่าไม้สรุปได้ ดังนี้

๑.๑ ป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์มาช้านานทั้งอำนวยความสะดวกประโยชน์ด้านปัจจัย ๔ และสร้างความอุดมสมบูรณ์แก่สภาพแวดล้อมคือความพอดีไม่มากหรือน้อยจนเกินไปของธาตุทั้ง ๔ ธาตุดินมีอินทรีย์วัตถุสมบูรณ์เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพันธุ์ไม้นานาชนิดธาตุน้ำมีเพียงพอแก่การอุปโภคบริโภคของสรรพชีวิตในบริเวณนั้นและใกล้เคียงธาตุไฟมีอุณหภูมิพอเหมาะแก่สัตว์นานาชนิดและพืชนานาชนิดในผืนป่านั้นมีส่วนป้องกันไฟป่าได้ถ้ามีความชุ่มชื้นเพียงพอธาตุลมอากาศมีการหมุนเวียนตลอดเวลามีส่วนช่วยบรรเทาความรุนแรงอันเกิดแต่พายุ

๑.๒ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาแล้วนอกจากมองเห็นประโยชน์ดังกล่าวมายังให้ความสำคัญของป่าไม้ในด้านพัฒนามนุษย์อำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานแก่มวลมนุษย์เป็นแหล่งการสร้างนันทนาการสร้างความเพลิดเพลินผ่อนคลายความตึงเครียด

๑.๓ ผืนป่าเป็นเสนาสนะอันสงัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมควรแก่การเจริญความเพียรทางจิตแก่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลอันมีกิเลสเป็นต้นเหตุซึ่งสามารถนำไปสู่ความสุขขั้นสูงสุดคือการเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติ

๑.๔ ตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดำรงอยู่บนเกณฑ์ธรรมชาติเพื่อความคงอยู่ของสรรพสิ่งและสันติสุขของสรรพชีวิตบนพื้นโลกตามหลักการนี้จึงเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยรักษาดูแลป่าไม้พันธุ์ไม้โดยไม่เบียดเบียนรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ป่าไม้พันธุ์ไม้และสรรพชีวิตในผืนป่ารวมทั้งส่งเสริมให้มีการปลูกป่าสร้างสวนป่าเพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่ต่อไป

๒) ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับป่าไม้ พระพุทธองค์ทรงยกธรรมชาติต้นไม้ม้าป่าไม้มาเปรียบเทียบกับสอนหลายสูตร ตัวอย่างเช่น รุกขสูตรพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ ๒๑ ทรงหยิบยกต้นไม้ขึ้นแสดงลักษณะพิเศษบางประการ เป็นการเปรียบเทียบกับธรรมชาติทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีของมนุษย์ ทำให้ผู้ฟังธรรมเข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่น บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ม้า ๔ จำพวก ที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ (๑) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนและมีต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนแวดล้อม (๒) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้น้ำเนื้อแข็งแวดล้อม (๓) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้อแข็งแต่มีต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนแวดล้อม (๔) บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้อแข็งและมีต้นไม้น้ำเนื้อแข็งแวดล้อม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนและมีต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนแวดล้อม คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีลมีธรรมเลวทราม แม้บริษัของเขาก็เป็นผู้ทุศีลมีธรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้น้ำเนื้อแข็งแวดล้อม คือ บุคคลบางคน

ในโลกนี้เป็น ผู้ทุศีลมีธรรมเลวทรามแต่บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้อแข็ง แต่มีต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนแวดล้อมคือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้ทุศีลมีธรรมเลวทราม บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้อแข็งแต่มีต้นไม้น้ำเนื้ออ่อนแวดล้อม และ บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้น้ำเนื้อแข็งและมีต้นไม้น้ำเนื้อแข็งแวดล้อม คือบุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้มีศีลมีกัลยาณธรรม

๓) กระบวนการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์ ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้กำหนดให้พระภิกษุผู้เป็นเจ้าสำนักทำการอนุรักษ์ ส่งเสริม สภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความร่มรื่น และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานอกจากจะมีบทบาททั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณะสงเคราะห์ และด้านการบูรณะเสนาสนะ อีกบทบาทหนึ่งที่พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันควรให้ความสำคัญ คือด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติ ให้คงสภาพที่สมบูรณ์ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนให้ชุมชนได้เข้าใจสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกบทบาทคือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่สามารถนำหลักธรรมอันเป็นวิถีความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยยึดความเข้าใจธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนการดำรงชีวิตซึ่งกันและกัน นอกจากจะสร้างความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ให้มีความสมดุลแล้ว ยังทำให้ชุมชนเกิดความอยู่เย็นเป็นสุขและได้รับผลกระทบน้อยที่สุดการดำเนินการอนุรักษ์ คุ้มครอง ปกป้อง ทรัพยากรป่าไม้อันเป็นสมบัติของชาติให้คงอยู่ และใช้ประโยชน์จากป่าไม้ให้เกิดผลมากที่สุด พระสงฆ์ที่มีบทบาทในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดพิษณุโลก ที่มีแนวคิดในด้านการอนุรักษ์ที่เห็นได้ชัดที่สุดได้แก่ พระธรรมเสนานุวัตร จังหวัดน่านที่มีบทบาทโดดเด่นได้แก่ พระครูพิทักษ์นันทคุณ และ จังหวัดพะเยา พระนักอนุรักษ์ได้แก่ พระครูมานัสทีพัทธ ซึ่งท่านเป็นพระมหาเถรที่มีเจตนารมณ์แนวคิดทัศนคติ ในเรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในการเทศนาสั่งสอนลูกศิษย์ท่านจะเน้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๔) การอนุรักษ์ป่าด้วยหลักคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาทคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถประยุกต์สามารถประยุกต์ให้สัมพันธ์ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ทฤษฎีกฎธรรมชาติ ๕ ประการหรือนิยาม ๕ คือ(๑)อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิ โดยเฉพาะเรื่อง ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศอันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ (๒) พืชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ รวมทั้งพันธุ์กรรม (๓) จิตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต (๔) กรรมนิยาม กฎธรรมชาติ

เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการให้ผลของการกระทำ(๕) ธรรมนิยาม กฎธรรมชาติ เกี่ยวกับความสัมพันธ์และความเป็นเหตุเป็นผลแก่กัน

กฎแต่ละข้อสามารถประยุกต์สัมพันธ์เชื่อมโยงพฤติกรรมของมนุษย์ และที่สำคัญการอนุรักษปาที่ยั่งยืนสามารถสรุปใช้กับหลังไตรสิกขา ๓ คือ ศีล ใช้ในการควบคุมพฤติกรรม สมาธิ การฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต ทำให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ และปัญญา การฝึกอบรมด้านปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และห่วงแหวนทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หลักธรรมที่ใช้ในการอนุรักษได้สรุปประกอบด้วย

๑. หลักศีล ๕ หรือเบญจศีล ความประพฤติชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว และเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็นพื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

๒. อริยสัจ ๔ ความจริงอย่างประเสริฐความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้เป็นพระอริยะ มี ๔ อย่าง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ เป็นคำสอนที่สำคัญของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ชี้ทางออกจากทุกข์ทั้งกายและจิตซึ่งเราไม่สามารถปฏิเสธและหลีกเลี่ยงได้รวมทั้งเป็นหลักธรรมที่สามารถสืบค้นหาทางออกจากปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องการอนุรักษปา

๓. มัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง หรือข้อปฏิบัติที่เป็นกลาง ๆ เพื่อให้ถึงความดับทุกข์ด้วยปัญญา คือการดำเนินชีวิตที่ดีเพื่อกำหนดรู้ทุกข์และปัญหาแห่งทุกข์ พระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดหลักทางสายกลางเพื่อให้ปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เมื่อย่นย่อแล้วเรียกว่า “ไตรสิกขา” ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา

๔. เมตตาธรรม การแผ่ความรักและการเจริญความรักในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ด้วยจิตเสมอกันในสัตว์ทั้งหลายในที่ทั้งปวง เป็นความรักที่เกิดจากจิตที่ปราศจากกิเลสก่อรูปเป็นรูปธรรมที่มุ่งหวังให้สรรพสัตว์ทั้งหลายมีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน

๕. สันโดษ การบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยปัญญาโดยการรู้จักประมาณตน มีความสมเหตุสมผล สร้างความสมดุลและเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต

๖. อิทัปปัจจยตา ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันของเหตุและผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผล และเมื่อเหตุดับผลก็ดับคือเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ ไม่มีสิ่งนี้ย่อมไม่มีเพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป

๗. กตัญญูทเวที รู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา รวมทั้งธรรมชาติป่าไม้ ซึ่งเป็นเหตุ

ให้เกิดกตเวที คือ การตอบแทนคุณ เช่นยอมรับว่าธรรมชาติมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ จึงควรหาทางตอบแทนธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยการไม่ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น

๕) การใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์ป่าของมูลนิธิกมเมืองน่านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยใช้พลังชุมชนท้องถิ่นและภาคประชาสังคมในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำและสร้างความตระหนักรู้สาธารณะ ประยุกต์ประเพณีการบวชป่าสืบชะตาน้ำและประกาศเขตป่าชุมชน โดยนำความเชื่อผีเจ้าป่ามาใช้เป็นการสร้างคุณค่าและยกกระดับป่าสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม นอกจากการใช้วัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่นเข้ามาจัดการป่า ยังมีการขับเคลื่อนด้านนโยบาย โดยมีความพยายามผลักดันร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน (ภาคประชาชน) รวมถึงรณรงค์สร้างความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน ด้วยการเชื่อมคน เชื่อมใจ เพื่อคุ้มครองป่าใหญ่ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนกับป่า การถ่ายทอดสืบทอดแนวคิด กระบวนการและการจัดการให้คนรุ่นปัจจุบันมีจิตสำนึกและความรู้ในการจัดการด้านทรัพยากรป่าเพื่อส่งต่อไปเยาวชนคนรุ่นใหม่ต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าจากการสัมภาษณ์แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาท ของมูลนิธิกมเมืองน่านได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากสื่อต่าง ๆ มากที่สุดคือจากเอกสารแผ่นพับ โปสเตอร์ของมูลนิธิ ลงลงมาจากโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และวิทยุกระจายเสียง ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้จากผู้นำชุมชน พระสงฆ์ อาจารย์มหาวิทยาลัย มากที่สุด ลงลงมาได้รับข้อมูลจากนักอนุรักษ์ และชาวบ้านด้วยกัน จากคำถามการบูรณาการข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์มาปรับใช้มากที่สุดคือการบูรณาการวิธีการอนุรักษ์ป่าแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ และคำถามที่สำคัญคือการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ป่าไม้กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามได้ให้ข้อมูลที่ใช้มากที่สุด คือ หลักอริยสัจ ๔ ในการแก้ไขปัญหาและ ใช้หลักศีล ๕ ในการควบคุมพฤติกรรมให้ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมาย จารัตประเพณีของชุมชน ใช้หลักกตัญญูกตเวที ในการสำนึกคุณค่าและคุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ ใช้หลักเมตตาธรรม ในการดูแลรักษา ใช้หลักธรรม อิทัปปัจจตา ในการแสวงหาคำตอบถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติและต่อมนุษยชาติ ใช้หลักความสันโดษ ในการยับยั้งชั่งใจมีความพอเพียงในการบริโภคใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำองค์ความรู้จากรายงานการวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าด้วยคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท” ไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน โดยมีการพัฒนาหลักสูตรรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นวิชาเลือกในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา นิสิตจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามวัตถุประสงค์งานวิจัย

๒) องค์ภาคเอกชน มูลนิธิ วัด และพระสงฆ์นักอนุรักษ์สามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์และปลูกจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๓) กลุ่ม NGO. และบริษัทที่เกี่ยวข้องกับการปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์ มีความรู้ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔) อาจารย์ นักวิชาการ เยาวชน นักศึกษาจากสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยต่างๆ รวมทั้งนิสิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำข้อมูลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาปลูกฝังแนวทางอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

การประชาสัมพันธ์

๑) มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต <http://mcupl.com>

๒) ได้มีการจัดพิมพ์องค์ความรู้จากการวิจัยเผยแพร่ให้ หน่วยงานราชการ(สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน สำนักงานป่าไม้จังหวัดพิษณุโลก แพร่ น่าน และพะเยา) สถานศึกษา มหาวิทยาลัย วัด และ มูลนิธิที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ทางภาคเหนือ(จังหวัดพิษณุโลก แพร่ น่าน พะเยา เป็นต้น)